

II. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS CONFERENCE BOOK

EDİTÖR
Assoc. Prof. SADRETTİN YÜKSEL

II. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

November 23-24, 2024,

Bolu, Türkiye

EDITOR: Assoc. Prof. SADRETTIN YÜKSEL

COPYRIGHT © 2024

BY ARCENG CONGRESS ORGANIZATION

PUBLISHING COMPANY LIMITED

ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED, DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS, WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUBLISHER, EXCEPT IN THE CASE OF BRIEF QUOTATIONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER NONCOMMERCIAL USES PERMITTED BY COPYRIGHT LAW. ASESS CONGRESS ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY THE PUBLISHING ETHICS RULES.

ARCENG PUBLICATIONS – 2024©

10.12.2024

ISBN: 978-625-94535-9-0

CONGRESS ID

CONFERENCE TITLE

II. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

DATE AND PLACE

November 23-24, 2024,

Bolu, Türkiye

ORGANIZATION

ARCENG (ACADEMIC EVENTS- CONFERENCE-CONGRESS)

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, Russian

ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Prof. Dr. ELMAN QULİYEV

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
(AZERBAYCAN)

Prof. Dr. MIRVARI ISMAYILOVA

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
(AZERBAYCAN)

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Siham BABA AHMED

ABOU BEKR BELKAID TLEMCEN UNIVERSITY (ALGERIA)

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Mehmet GÜNGÖR

MERSİN ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. MERVE ERSAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. OĞUZ HAN ÖZTAY

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Seçil KARTOPU

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. TAMER TURGUT

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. ULVIYYA NASIROVA

ODLAR YURDU UNIVERSITY (AZERBAYCAN)

Assist. Prof. ÖZGENUR HACIOĞLU

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Dr. ULKER BAHSIYEVA

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

KOORDİNATÖR

MAHİNUR ASLAN

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Aslı YAZICI

BARTIN ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Birsen ÇEKEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. DERVISH ALIMI

UNIVERSITY OF TETOVA (MAKEDONYA)

Prof. Dr. ELMAN GULIYEV

AZERBAIJAN DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. HABA HAMADA

UNIVERSITÉ BATNA 1. (CEZAYİR)

Prof. Dr. HASSAN ZARIOUH

MOHAMMED FIRST UNIVERSITY (FAS)

Prof. Dr. KHALIL KASSMI

MOHAMED PREMIER UNIVERSITY OF OUJDA (FAS)

Prof. Dr. KOSHERBAYEVA AIGERIM

ABAY KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY (KAZAKİSTAN)

Prof. Dr. LAYACHI RAJAÂ

MOHAMMED V UNIVERSITY (FAS)

Prof. Dr. LEILA MEDRAOUI

MOHAMMED V UNIVERSITY (FAS)

Prof. Dr. MELAHAT AKDENİZ

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. M. HANİFİ ASLAN

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

PROF. DR. M. MEZİYET ARI

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mustafa GÜÇLÜ

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. SACİDE VURAL

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. SEMRA DEMİR BAŞARAN

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. TARIK ÇAKAR

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. WILLIAM MOSIER

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Cristina A. Huertas-ABRIL

UNİVERSİTY OF CORDOBA (İSPANYA)

Assoc. Prof. Doğan ÇİLOĞLU

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc Prof. ERDAL YABALAK

MERSİN ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. EHSAN RASOULINEZHAD

UNIVERSITY OF TEHRAN (IRAN)

Assoc. Prof. FATMA TUĞÇE ŞENBERBER DUMANLI

İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. FUNDA ÇOBAN

İZMİR DEMOKRASI ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. HİKMET ZEKİ KAPCI

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. KEZBAN SÖNMEZ

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. MEHMET BUĞRA ÖZHAN

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Naseem Akhter

SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKİSTAN)

Assoc. Prof. Nassima AIT ISSAD

SAAD DAHLEB, BLIDA 1 UNIVERSTY (CEZAYİR)

Assoc. Prof. NURAY ALACA

ACIBADEM MEHMET ALİ AYDINLAR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. ÖZGÜR EKEN

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Sabah RAZI

UNIVERSITY OF BISKRA (CEZAYİR)

Assoc. Prof. TUBA YAĞCI

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. YILMAZ YURTSEVEN

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. YUNUS EMRE TANSÜ

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. YÜCEL DUMAN

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. AQDI ROFIQ ASNAWI

UNIVERSITAS DARUSSALAM GONTOR (ENDONEZYA)

Assist. Prof. Duygu KAYALIK ŞAHİN

BARTIN ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. FULYA HARP ÇELİK

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. Fulya SAVAŞ

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. GHANSHYAM BARMAN

UKA TARSADIA UNIVERSITY (HİNDİSTAN)

Assist. Prof. IVAN TASLIM

UNIVERSITAS MUHAMMADIYAH GORONTALO (ENDONEZYA)

Assist. Prof. Mehmet BOZKOYUN

HARRAN ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. ÖZGEN KILIÇ ERKEK

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. ŞÜKRÜ AYDIN

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Dr. Cornelia-Victoria ANGHEL-DRUGĂRIN

BABEŞ-BOLYAI UNIVERSITY (ROMANYA)

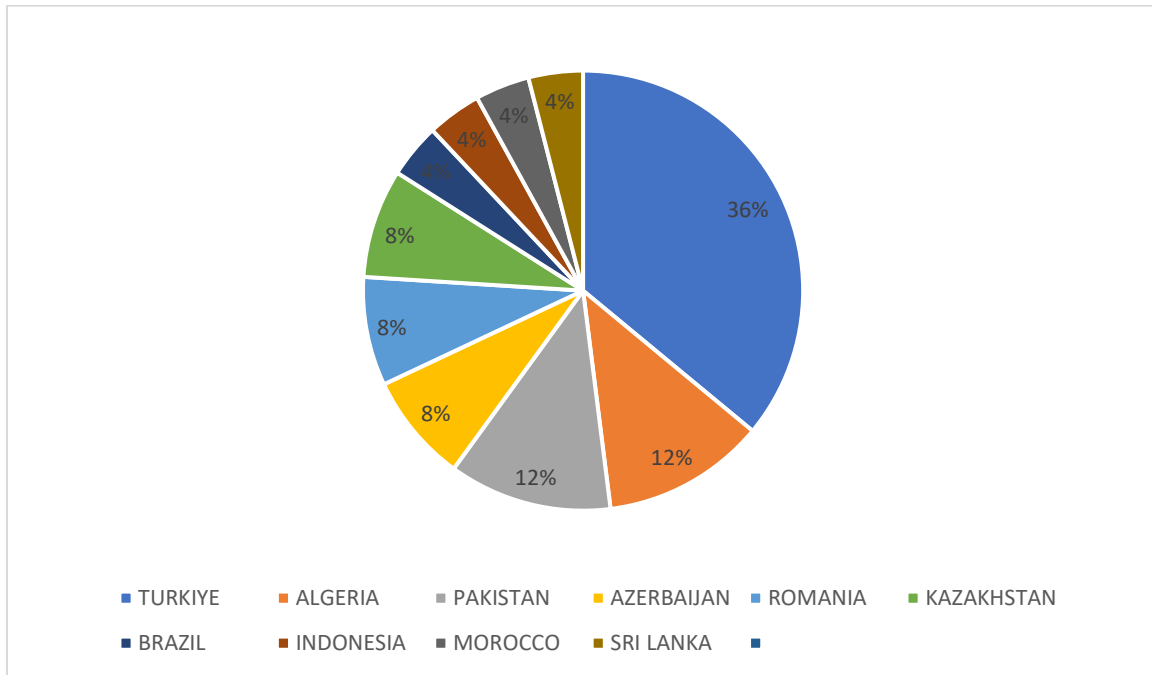
II. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE
November 23-24, 2024, Bolu, Türkiye
CONFERENCE BOOK

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	9	36%
ALGERIA	3	12%
PAKISTAN	3	12%
AZERBAIJAN	2	8%
ROMANIA	2	8%
KAZAKHSTAN	2	8%
BRAZIL	1	4%
INDONESIA	1	4%
MOROCCO	1	4%
SRI LANKA	1	4%
TOTAL	25	100%

II. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE
November 23-24, 2024, Bolu, Türkiye
CONFERENCE BOOK

II. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

November 23-24, 2024, Bolu, Türkiye

CONFERENCE PROGRAM

II. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

NOVEMBER 23-24, 2024,
Bolu, Türkiye

CONFERENCE PROGRAM

II. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE**November 23-24, 2024, Bolu, Türkiye****CONFERENCE PROGRAM****23.11.2024****SATURDAY / 13:00-16:30****SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR****Assist. Prof. EMRULLAH BANAZ**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. TUBA BAĞATARHAN BEYZA ÖZEN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	ERGENLERDE SİBER ZORBALIĞI ELE ALAN MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ
BEYZA ÖZEN Assoc. Prof. TUBA BAĞATARHAN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	ÜNİVERSİTE SINAVINA HAZIRLIK SÜRECİNDE DEPREMİ DENEYİMLEYEN ÖĞRENCİLERİN DEPREM SONRASI KARIYER SÜREÇLERİNE İLİŞKİN FENOMENOLOJİK BİR ÇALIŞMA
Assoc. Prof. ZEYNEP AKKUŞ ÇUTUK Assist. Prof. RUKİYE AYDOĞAN	TRAKYA ÜNİVERSİTESİ AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÜST BİLİŞSEL FARKINDALIK DÜZEYLERİ İLE DİJİTAL OKURYAZARLIK BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
HALİL SEFA SÖNMEZ Prof. Dr. SEMİH ÖTLEŞ	DASSAULT SYSTEMES ÜRÜN YAŞAM DÖNGÜSÜ YÖNETİMİ MERKEZİ	TECHNOLOGY AND SUSTAINABILITY IN INDUSTRIES: METHODS OF GREEN TRANSFORMATION
Assist. Prof. EMRULLAH BANAZ	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ	ANALYSIS OF PREPARED WORK ON DIGITAL READING: YOK DATABASE SAMPLE
Assist. Prof. EMRULLAH BANAZ Lect. ÇAĞRI ÖZDENER Lect. OSMAN DEMİREL	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ	NEGATIVE EFFECTS OF TECHNOLOGY ON THE STRUCTURE OF TURKISH: A PREVENTION STUDY
Dr. UĞUR ÖZBİLEN Assist. Prof. EMRULLAH BANAZ	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ	EXAMINATION OF THE TURKIYE CENTURY EDUCATION MODEL MIDDLE SCHOOL TURKISH CURRICULUM IN TERMS OF THINKING SKILLS
DUYGU AKSU		POLITICAL ETHICS AND EUGENICS: ETHICAL DIMENSIONS OF POLICY DECISIONS FROM A HUMAN RIGHTS PERSPECTIVE
DUYGU AKSU		THE ROLE OF NATIONAL IDENTITY IN COUP DYNAMICS: MILITARY COUP ATTEMPTS AND NATIONALISM

II. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE**November 23-24, 2024, Bolu, Türkiye****CONFERENCE PROGRAM****23.11.2024****SATURDAY / 13:00-16:30****SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR****Assoc. Prof. NASEEM AKHTER**

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. LAURA BUTABAYEVA Rest Assist. SVETLANA ISMAGULOVA Rest Assist. BARYSGUL KENGES	ALTYNSARIN ULUSAL EĞİTİM AKADEMİSİ	FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS IN THE IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE PRACTICE IN SCHOOLS OF KAZAKHSTAN
Assoc. Prof. AYGUN AHMADOVA SHUKUR KIZI	AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ	ALAVIYYA BABAYEVANIN IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE STORY GENRE
Assoc. Prof. AYGUN AHMADOVA SHUKUR KIZI	AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ	ARTISTIC CREATIVITY OF SÜLEYMAN SANI AKHUNDOV
BANUKA DE SILVA ANURUDDHIKA BUDDHADASA R.B.N. SUNIL	GENERAL SIR JOHN KOTELAWALA DEFENCE UNIVERSITY	A COMPARATIVE STUDY OF BURGLARY PATTERNS ACROSS SOCIOECONOMIC NEIGHBORHOODS
M. BENDAOU M. SARIH H. ZARIOUH	MOULAY ISMAIL UNIVERSITY MOHAMMED FIRSI UNIVERSITY	PRESERVERS OF NUMERICAL RANGE OF GENERAL MATRIX PRODUCTS
IRINA-ANA DROBOT	TECHNICAL UNIVERSITY OF CIVIL ENGINEERING BUCHAREST	MEMORIES OF EARLY WINTER BY MENG HAORAN: AN ANALYSIS
IRINA-ANA DROBOT	TECHNICAL UNIVERSITY OF CIVIL ENGINEERING BUCHAREST	TWO POEMS ABOUT BEING ALIVE IN AUTUMN BY MATSUO BASHO AND MASAOKA SHIKI
Assoc. Prof. NASEEM AKHTER	SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY	ISLAMIC GOVERNANCE: A CRITICAL APPROACH TO ENSURE GROUP AND DEMOCRATIC DECISION-MAKING
Assoc. Prof. NASEEM AKHTER	SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY	AN INNOVATIVE WAY TO REACH A WORLD OF HARMONY IN DIVERSITY
Assoc. Prof. NASEEM AKHTER	SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY	FARIDUDDIN MASUD GANJ SHAKAR: A LEGENDARY SUFI MASTER AND MYSTIC
ҒҰБАЙ А.		МЕРГЕН АУЫЛЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ: ПРОБЛЕМАЛАР МЕН БОЛАШАҒЫ

II. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE
November 23-24, 2024, Bolu, Türkiye
CONFERENCE PROGRAM

23.11.2024
SATURDAY / 13:00-16:30
SESSION: 1 HALL: 3 / MODERATOR

Dr. HC VICENTE PIRONTI

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
NORA ALLOUANI SAMIA TITI BENRABAH S. BOUBGUIRA	ANNABA UNIVERSITY	IMPACTE DE CONSOMMATION DES EAUX DE SOURCES SUR LA SANTÉ PUBLIQUE DE LA LOCALITÉ RURALE DE AIN LARBI, WILAYA DE GUELMA, NORD-EST ALGÉRIE
SOFIANE ALIRACHEDI ZAHRA MELLOUK LINDA SAILI OUAHAB RAHIM BEDOUH YAZID ARIF SALEH YAHY TAKAI EDDINE TABET TRIRAT CHOUAFA MOHAMED ALLEM MOHCENE BENABBES KHALED	ENVIRONMENTAL RESEARCH CENTER	NEW APPROACH TO THE SYNTHESIS OF ACTIVE BIOLOGICAL MOLECULES
RAHIM OUAHAB LAID BOUCHAALA AFRI AMIRA SOFIANE ALI RACHEDI ARIF SALAH BENABBAS KHALED BELHAOUES SABER	ENVIRONMENTAL RESEARCH CENTER	ENVIRONMENTAL AND MECHANICAL PERFORMANCE OF SELF-COMPACTING CONCRETE WITH PARTIAL CEMENT REPLACEMENT BY METAKAOLIN
AMANDA CAROLINA NOVA CLARA BELLE DINA ROHMANA JASLA VEREN AGNESIA	UNIVERSITAS WIDYA DHARMA PONTIANAK	THE INFLUENCE OF CUSTOMER SATISFACTION ON THE QUALITY OF SERVICE AT AMING COFFEE PODOMORO PONTIANAK
Dr. HC VICENTE PIRONTI	OPEN UNIVERSITY HUMANIZA	INFORMATIONAL GRAVITOMAGNETIC FIELDS IN ECONOMIC SYSTEMS: INTEGRATING TARVIR WITH MATHEMATICAL MODELS OF HUMAN EMOTION AND VIRTUE

II. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
TUBA BAĞATARHAN BEYZA ÖZEN	ERGENLERDE SİBER ZORBALIĞI ELE ALAN MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	1
BEYZA ÖZEN TUBA BAĞATARHAN	ÜNİVERSİTE SINAVINA HAZIRLIK SÜRECİNDE DEPREMİ DENEYİMLEYEN ÖĞRENCİLERİN DEPREM SONRASI KARİYER SÜREÇLERİNE İLİŞKİN FENOMENOLOJİK BİR ÇALIŞMA	15
ZEYNEP AKKUŞ ÇUTUK RUKİYE AYDOĞAN	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÜST BİLİŞSEL FARKINDALIK DÜZEYLERİ İLE DİJİTAL OKURYAZARLIK BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	29
HALİL SEFA SÖNMEZ SEMİH ÖTLEŞ	TECHNOLOGY AND SUSTAINABILITY IN INDUSTRIES: METHODS OF GREEN TRANSFORMATION	41
EMRULLAH BANAZ	ANALYSIS OF PREPARED WORK ON DIGITAL READING: YOK DATABASE SAMPLE	43
EMRULLAH BANAZ ÇAĞRI ÖZDENER OSMAN DEMİREL	NEGATIVE EFFECTS OF TECHNOLOGY ON THE STRUCTURE OF TURKISH: A PREVENTION STUDY	50
UĞUR ÖZBİLEN EMRULLAH BANAZ	EXAMINATION OF THE TURKIYE CENTURY EDUCATION MODEL MIDDLE SCHOOL TURKISH CURRICULUM IN TERMS OF THINKING SKILLS	52
LAURA BUTABAYEVA SVETLANA ISMAGULOVA BARYSGUL KENGES	FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS IN THE IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE PRACTICE IN SCHOOLS OF KAZAKHSTAN	53
AYGUN AHMADOVA SHUKUR KIZI	ALAVIYYA BABAYEVANIN IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE STORY GENRE	55
AYGUN AHMADOVA SHUKUR KIZI	ARTISTIC CREATIVITY OF SÜLEYMAN SANI AKHUNDOV	61
BANUKA DE SILVA ANURUDDHIKA BUDDHADASA R.B.N. SUNIL	A COMPARATIVE STUDY OF BURGLARY PATTERNS ACROSS SOCIOECONOMIC NEIGHBORHOODS	71
M. BENDAOU M. SARIH H. ZARIOUH	PRESERVERS OF NUMERICAL RANGE OF GENERAL MATRIX PRODUCTS	72
IRINA-ANA DROBOT	MEMORIES OF EARLY WINTER BY MENG HAORAN: AN ANALYSIS	73
IRINA-ANA DROBOT	TWO POEMS ABOUT BEING ALIVE IN AUTUMN BY MATSUO BASHO AND MASAOKA SHIKI	79

II. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

NASEEM AKHTER	ISLAMIC GOVERNANCE: A CRITICAL APPROACH TO ENSURE GROUP AND DEMOCRATIC DECISION-MAKING	86
NASEEM AKHTER	AN INNOVATIVE WAY TO REACH A WORLD OF HARMONY IN DIVERSITY	87
NASEEM AKHTER	FARIDUDDIN MASUD GANJ SHAKAR: A LEGENDARY SUFI MASTER AND MYSTIC	88
NORA ALLOUANI SAMIA TITI BENRABAH S. BOUBGUIRA	IMPACTE DE CONSOMMATION DES EAUX DE SOURCES SUR LA SANTÉ PUBLIQUE DE LA LOCALITÉ RURALE DE AIN LARBI, WILAYA DE GUELMA, NORD-EST ALGÉRIE	89
SOFIANE ALIRACHEDI ZAHRA MELLOUK LINDA SAILI OUAHAB RAHIM BEDOUH YAZID ARIF SALEH YAHY TAKAI EDDINE TABET TRIRAT CHOUAFA MOHAMED ALLEM MOHCENE BENABBES KHALED RAHIM OUAHAB LAID BOUCHAALA AFRI AMIRA SOFIANE ALI RACHEDI ARIF SALAH BENABBAS KHALED BELHAOUES SABER	NEW APPROACH TO THE SYNTHESIS OF ACTIVE BIOLOGICAL MOLECULES	90
RAHIM OUAHAB LAID BOUCHAALA AFRI AMIRA SOFIANE ALI RACHEDI ARIF SALAH BENABBAS KHALED BELHAOUES SABER	ENVIRONMENTAL AND MECHANICAL PERFORMANCE OF SELF-COMPACTING CONCRETE WITH PARTIAL CEMENT REPLACEMENT BY METAKAOLIN	91
AMANDA CAROLINA NOVA CLARA BELLE DINA ROHMANA JASLA VEREN AGNESIA	THE INFLUENCE OF CUSTOMER SATISFACTION ON THE QUALITY OF SERVICE AT AMING COFFEE PODOMORO PONTIANAK	92
HC VICENTE PIRONTI	INFORMATIONAL GRAVITOMAGNETIC FIELDS IN ECONOMIC SYSTEMS: INTEGRATING TARVIR WITH MATHEMATICAL MODELS OF HUMAN EMOTION AND VIRTUE	93
ҒҰБАЙ А.	МЕРГЕН АУЫЛЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ: ПРОБЛЕМАЛАР МЕН БОЛАШАҒЫ	94
DUYGU AKSU	POLITICAL ETHICS AND EUGENICS: ETHICAL DIMENSIONS OF POLICY DECISIONS FROM A HUMAN RIGHTS PERSPECTIVE	104
DUYGU AKSU	THE ROLE OF NATIONAL IDENTITY IN COUP DYNAMICS: MILITARY COUP ATTEMPTS AND NATIONALISM	114

ERGENLERDE SİBER ZORBALIĞI ELE ALAN MAKALELERİN
BİBLİYOMETRİK ANALİZİ
A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE ARTICLES ON CYBERBULLYING IN
ADOLESCENTS

Tuba BAĞATARHAN¹, Beyza ÖZEN²

¹Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, İzmir, 0000-0002-7885-6496

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, İzmir, 0009-0003-0493-5073

Özet

Siber zorbalık, günümüzde özellikle ergenlerde artış gösteren bir problem olarak görülmektedir. Bu araştırmanın amacı, ergenlerde siber zorbalık kavramı ile ilgili yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizinin yapılmasıdır. Ergenlerde siber zorbalık kavramı ile ilgili yayınlara Web of Sciences (WoS) veri tabanı üzerinden ulaşılmıştır. Bu amaçla ergenlerde siber zorbalık ile ilgili en çok atıf alan makaleler ve yazarlar, en çok kullanılan anahtar kelimeler, en çok atıf yapılan dergiler, kurumlar ve ülkelerin analizi yapılmıştır. Analizlerde VOSviewer 1.6.20 programı kullanılmıştır. WoS veri tabanında “Cyberbullying” ve “Adolescent” kelimeleri kullanılarak yapılan tarama ile ulaşılan 456 makale değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma bulgularına göre; En çok atıf alan yazarların “Celvete, E.”, “Orue., U.”, “Gamez-Guadix, M.” ve “Smith, P. K.” olduğu görülmüştür. En çok tekrarlanan anahtar kelimelerin ise sırasıyla “cyberbullying”, “adolescents”, “bullying”, “adolescent”, “cyberbullying perpetration”, “depression ve cyberbullying victimization” olduğu tespit edilmiştir. En çok atıf yapılan dergi sıralaması incelendiğinde; “Computers in Human Behavior”, “Cyberpsychology Behavior and Social Networking” ve “Journal of Adolescent Health” dergilerinin ilk sıralarda yer aldığı görülmüştür. “Deusto Üniversitesi” (İspanya), “Antwerp Üniversitesi” (Belçika) ve “Cordoba Üniversitesi” (İspanya) ise sırasıyla en fazla atıf alan yazarların kurumlarıdır. Ayrıca İspanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Çin en fazla atıf alan ülkelerdir. Bunlara ek olarak, en yüksek bağlantı gücüne sahip dergiler “International Journal of Environmental Research and Public Health” ve “Computers in Human Behavior” olmuştur. Makalelerin yazarlarının bulunduğu ülkeler arasında en fazla bağlantı gücüne sahip ülkelerin ise “Çin”, “Amerika” ve “İspanya” olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Siber zorbalık, ergen, bibliyometrik analiz, VOSviewer

Abstract

Cyberbullying is seen as an increasing problem especially among adolescents today. The aim of this study is to conduct a bibliometric analysis of the articles published on the concept of cyberbullying among adolescents. Publications on the concept of cyberbullying in adolescents were accessed through the Web of Sciences (WoS) database. For this purpose, the most cited articles and authors, the most used keywords, and the most cited journals, institutions, and

countries were analyzed. VOSviewer 1.6.20 program was used in the analysis. In the WoS database, 456 articles reached by the search using the words “Cyberbullying” and “Adolescent” were evaluated. According to the research findings; it was seen that the most cited authors were “Celvete, E.”, “Orue., U.”, “Gamez- Guadix, M.” and “Smith, P. K.”. The most repeated keywords were found to be “cyberbullying”, “adolescents”, “bullying”, “adolescent”, “cyberbullying perpetration”, “depression and cyberbullying victimization” respectively. When the ranking of the most cited journals was examined; “Computers in Human Behavior”, “Cyberpsychology Behavior and Social Networking” and “Journal of Adolescent Health” were found to be in the first place. “University of Deusto” (Spain), “University of Antwerp” (Belgium), and “University of Cordoba” (Spain) are the institutions of the most cited authors respectively. Spain, the United States and China are also the most cited countries. In addition, the journals with the highest link strength were “International Journal of Environmental Research and Public Health” and “Computers in Human Behavior”. Among the countries where the authors of the articles are located, “China”, “United States” and “Spain” were found to have the highest link strength.

Keywords: Cyberbullying, adolescent, bibliometric analysis, VOSviewer

1. GİRİŞ

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, sosyal yaşamın bir parçası haline gelerek birçok kolaylık ve yenilik sunmaktadır. Teknolojinin yaşama getirdiği yenilik ve kolaylığın yanı sıra bilinçsiz kullanımı, bireyleri çeşitli risklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu risklerden biri de siber zorbalık kavramıdır. Siber zorbalık, bilgi ve iletişim araçları kullanılarak kişiye zarar vermek amacıyla tekrarlı olarak yapılan ve düşmanca sergilenen davranışları içermektedir (Elsaesser vd., 2017; Karoğlu ve Çılğın, 2020). Hinduja ve Patchin’e (2015) göre ise siber zorbalık, bilgisayar, cep telefonu veya diğer elektronik cihazlar kullanılarak gerçekleştirilen kasıtlı, tekrarlayıcı ve zarar verici davranışları ifade etmektedir.

Siber zorbalık bilgisayar, cep telefonu gibi elektronik araçlar yoluyla başkalarına zarar vermek amacıyla tekrarlı olarak zarar verme davranışı şeklinde ifade edilmektedir (Hinduja ve Patchin, 2010; Kowalski ve Limber, 2007). Arıca (2009), siber zorbalığı dijital iletişim araçları aracılığıyla zararlı görüntülerin veya seslerin gönderilmesi olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanıma göre ise iletişim araçları kullanılarak birey ya da gruplara yönelik kasıtlı ve sürekli tekrarlanan olumsuz davranışlar siber zorbalık olarak tanımlanmaktadır (Smith vd., 2008).

Günümüzde çok sık rastlanan akran zorbalığının giderek dijital ortamlarda gerçekleşmeye başlanmasıyla siber zorbalık kavramı dikkat çekmektedir (Raskauskas ve Stoltz, 2007). Siber zorbalık, okullarda zaten var olan akran zorbalığının dijital bir uzantısı olarak görülmektedir (Campbell 2005; Patchin ve Hinduja, 2015; Vandebosch ve Cleemput, 2009). Davranışın siber zorbalık olarak adlandırılması için davranışta ısrarın, tekrarın, zarar verme amacının ve teknolojik cihaz varlığının olması gerekmektedir (Hinduja ve Patchin, 2010). Siber zorbalık özellikle ergenlik döneminde yoğunluk göstermektedir (Brody ve Vangelisti, 2016; Eyüboğlu vd., 2021). Siber zorbalığa maruz kalan ergenlerde fiziksel, psikolojik ve psikosomatik birçok sorun ortaya çıkmaktadır (Baldry vd., 2017). Depresyon (Schneider vd., 2012), düşük akademik performans (Okumu vd., 2020), baş ve karın ağrıları, uyku sorunları (Azami ve Taremian, 2020), psikosomatik problemler (Rey vd., 2020) görülmektedir. Siber zorbalık yapan ergenlerle ilgili çalışmalarda ise siber zorbalığın narsizm, dürtüsellik, öfke duygusu, yalnızlık (Bağatarhan vd., 2023; Pornari ve Wood., 2010; Schoffstall ve Cohen, 2011) gibi duygular ile ilişkisi olduğu görülmüştür.

Siber zorbalıkla ilgili alanyazın incelendiğinde, farklı değişkenlerin siber zorbalıkla ilişkisi incelenmiştir. Araştırmalarda cinsiyet faktörünün siber zorbalık ile ilişkisine dair araştırma bulgularının farklılaştığı görülmektedir. Bazı araştırmalar erkeklerin kızlardan daha fazla siber zorbalık yaptığını gösterirken (De Pasquale vd., 2021; Lee ve Shin, 2017; Taştekin ve Bayhan, 2018), bazı araştırmalar cinsiyet ile siber zorbalık yapma arasında ilişki bulamamıştır (Çivilidağ ve Cooper, 2013; Tuğ Karoğlu ve Çılgın, 2020).

Siber zorbalık zorbalığı yapan kişinin teknolojik araçlar kullanarak günün her saatinde zorbalığı gerçekleştirebilme özelliği ile geleneksel zorbalıktan farklılaşmaktadır (Coric ve Kastelan, 2020; Cross ve Smith, 2012; Li vd., 2012). Siber zorbalık dijital ortamda gerçekleştirildiği için zorbanın kimliğinin tespit edilmesinde yaşanan zorluk, zorbaya karşı müdahalede etme durumunu zorlaştırmaktadır (Gualdo vd., 2015; Li vd., 2012; Patchin ve Hinduja, 2006; Slonje ve Smith, 2008; Yiğit ve Seferoğlu, 2017). Siber zorbalığın anonim olarak yapılabilmesi genel zorbalıktan daha fazla ve daha kolay yapılmasına neden olmaktadır (Calvete vd., 2010). Siber zorbalığın kısa sürede geniş kitlelere ulaşması nedeniyle geleneksel zorbalıktan daha yıkıcı etkileri olmaktadır (Peker vd., 2012). Ayrıca siber zorbalık yapan ve maruz kalan kişiler geleneksel zorbalık yapmakla beraber zorbalığa da maruz kalmaktadırlar (Hinduja ve Patchin 2017).

Günümüzde teknolojinin gelişimi ve bireylerin teknolojiye ulaşma olanaklarının artmasıyla birlikte siber zorbalık üzerine yapılan araştırmalarda da artış görülmektedir. Örneğin; Çalışkan-Pala ve diğerlerinin (2021) lise öğrencileriyle gerçekleştirdiği araştırmasında, ergenlik döneminde olan bireylerin %65,3'ünün siber zorbalık yaptığı tespit edilmiştir. González-Calatayud ve Prendes Espinosa'nın (2021) 11-18 yaş aralığındaki lise öğrencileriyle gerçekleştirdiği araştırmada, bireylerin %72,1'inin siber zorbalıkla karşılaştığı, %49,3'ünün bir veya daha fazla kez siber zorbalığa maruz kaldığı, %23,3'ünün ise hayatında bir veya birden daha fazla siber zorbalık davranışında bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, ergenlerde siber zorbalıkla ilgili yapılmış araştırmaların bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak incelenmesidir. Bu çalışmada, ergenlerde siber zorbalık üzerine araştırma yapmayı planlayan araştırmacılara, bu alanda yapılmış mevcut çalışmalar hakkında genel bir perspektif sunmak hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda 27.10.2024 tarihine kadar yayınlanmış makalelerin doküman analizi modeli kapsamında haritalama tekniğinden yararlanarak bibliyometrik veri analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı çerçevesinde araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Ergenlerde siber zorbalık ile ilgili yayınlanan makale ve atıf sayılarının yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Ergenlerde siber zorbalık ile ilgili yayınlarda en çok atıf alan makaleler hangileridir?
3. Ergenlerde siber zorbalık ile ilgili yayınlarda en fazla çalışılan kavramlar nelerdir?
4. Ergenlerde siber zorbalık ile ilgili yayınlanan makalelere göre; en etkili yazarlar, dergiler ve ülkeler hangileridir?
5. Ergenlerde siber zorbalık ile ilgili makalelerin yayınlandığı dergiler, bu makalelerin yazarlarının kurumları ve ülkeleri arasındaki ilişki ağları nasıldır?

2. YÖNTEM

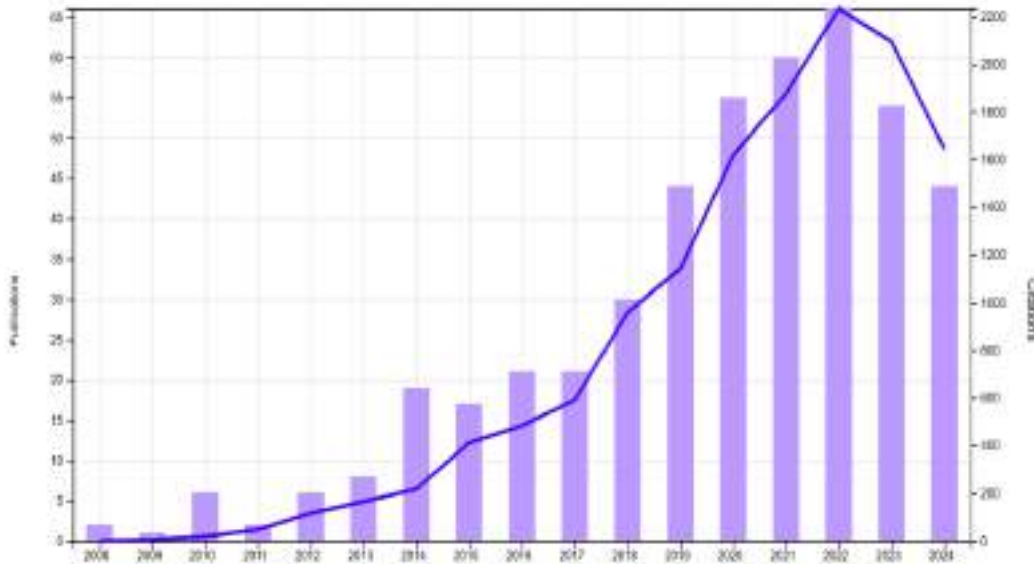
Bibliyometrik analiz, bir disiplini ve onun gelişimini daha iyi kavrayabilmek için yazılı iletişim araçlarına matematiksel ve istatistiksel analizlerin uygulanmasını içeren bir yöntemdir (Pritchard, 1969). Bu çalışma çerçevesinde Web of Sciences (WoS) veri tabanında taranan makaleler yayın yılı, yayınlanan dergi, atıf sayısı, en çok atıf alan yazar ve atıf sayısına göre incelenmiştir. Bu çalışmada bibliyometrik yöntemlerin çalışmalarda uygulanabilmesi için veriler Web of Science (WoS) veri tabanı kullanılmıştır. Web of Science veri tabanında Social Sciences Citation Index (SSCI) ve Science Citation Index Expanded (SCI-E) indeksli dergilerde yayınlanan 456 makaleye ulaşılmış ve ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bibliyometrik verilerin ağ haritaları VOSviewer programı ile oluşturulmuştur. Son yıllarda ağ verilerine dayalı haritalar oluşturma, bu haritaları görselleştirme ve analiz etme amacıyla geliştirilen açık kaynaklı yazılımlardan biri olan VOSviewer, bu alanda sıkça kullanılan bir programdır (van Eck & Waltman, 2019).

3. BULGULAR

Bu bölümde ergenlerde siber zorbalık üzerine yayınlanan makalelerin yıllara göre yayın ve atıf sayıları, en çok atıf alan makaleler, yazarların atıf sayıları ve ortak yazar analizi, ortak kelime analizi, dergilerin atıf analizi, kurumların atıf analizi ve ülkelere göre atıf analizi başlıkları yer almaktadır.

3.1. Yıllara Göre Makale ve Atıf Sayıları

Ergenlerde siber zorbalık üzerine yapılan araştırma makalelerin ve atıfların yıllara göre dağılımı Şekil 1’de verilmektedir.

Şekil 1. Yıllara göre yayın ve atıf sayıları.

Ergenlerde siber zorbalık konusu üzerine 2008 yılından beri araştırma yapıldığı görülmektedir. 2019 yılından itibaren ciddi bir artışa geçtiği dikkat çekmektedir. 66 makale ile 2022 yılı konu üzerine en çok yayın yapılan yıl olurken 2024 yılında bu sayı 44'e düşmüştür. Araştırma kapsamına alınan makalelere yapılan atıf sayısının ise 2019 yılından 2024 yılına kadar yıllık 1100'ün üzerinde olduğu görülmektedir.

3.2. En Çok Atıf Alan Makaleler

Ergenlerde siber zorbalık üzerine yapılan araştırma makalelere yapılan atıf sayısının 13629 olduğu görülmüştür.

Year	Citations					Average per year	Total
	2020	2021	2022	2023	2024		
Total	1367	1,876	2,287	2,050	1,844	162.2	13,629
1	76	76	76	76	76	152	760
2	64	64	64	64	64	128	640
3	54	54	54	54	54	108	540
4	44	44	44	44	44	88	440
5	34	34	34	34	34	68	340

Şekil 2. En fazla atıf alan makaleler.

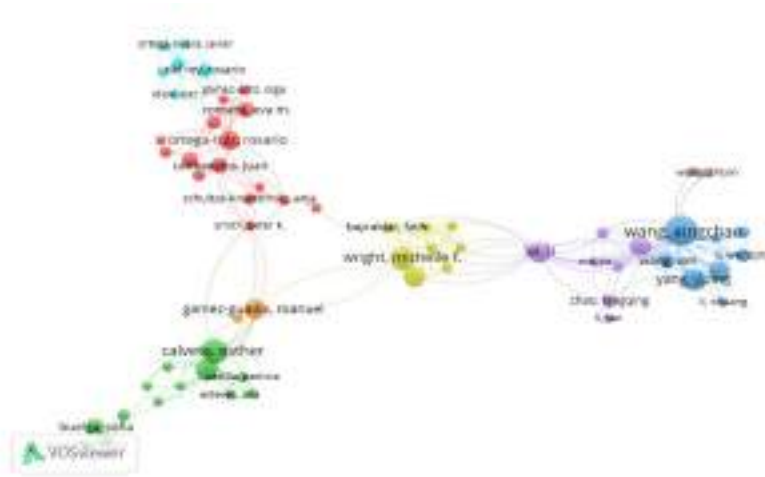
En fazla atıf alan ilk 5 makaleye ilişkin bilgiler ise Şekil 2’de yer almaktadır. Bu makalelerin her birinin farklı dergilerde yayınlandığı ve atıf sayılarının 308 ile 546 arasında değiştiği görülmektedir.

3.3. Yazarların Atıf Sayısı Bakımından İncelenmesi ve Ortak Yazar Analizi

Çalışmaya dahil edilen 456 makalede toplam 1378 yazar bulunmaktadır. Bu yazarlardan en çok atıf alan ilk 15 yazar, yayın sayıları, atıf sayıları ve bağlantı güçlerine ilişkin bilgiler Şekil 3’te, yazar ağı ise Şekil 4’te yer almaktadır.

Author	Documents	Citations	Total link strength
calvete, esther	13	1149	29
orue, izaskun	10	1015	26
gamez-guadix, manuel	9	748	13
smith, peter k.	2	550	8
wang, xingchao	20	545	62
sourander, andre	3	527	7
klomek, anat brunstein	2	521	6
estevez, ana	2	461	8
padilla, patricia	2	461	8
villardou, lourdes	2	461	8
ortega-ruiz, rosario	8	442	21
calmaestra, juan	5	425	13
chang, fong-ching	3	382	14
chiu, chiung-hui	3	382	14
lee, ching-mei	3	382	14

Şekil 3. En çok atıf alan yazarların yayın sayıları, atıf sayıları ve bağlantı güçleri.

Şekil 4. Ortak Yazar Analizi.

Şekil 3' e göre, ortak atıf alan yazar ağının toplam 61 yazar ve yeşil, turuncu, kırmızı, açık mavi, sarı, mor, mavi ve kahverengi şeklinde sekiz ayrı renk içeren kümeye ayrıldığı görülmektedir. Ayrılan kümeler yazarlarla birlikte 186 bağlantı içermektedir. Ayrılan renk kümeleri yazarların birbirleri ile atıf alma ağını göstermektedir. Farklı renk kümelerinin bulunduğu dairelerin boyutları ise en çok atıf alan yazarları ifade etmektedir. Şekil 4 detaylı incelendiğinde en yoğun kümelerin yeşil, kırmızı, mavi ve mor renkte olduğu görülmektedir. Kırmızı renkli kümede en yoğun iletişim ağına sahip yazarın Rosario; mavi renkli kümede Wang ve Xingchao; yeşil renkli kümede Calvete, Esther, mor renkli kümede Lei ve Li, sarı renkli kümede Wright ve Michelle F. ve turuncu kümede ise Gamez Guadix ve Manuel, açık mavi kümede ise Rosario' un en çok atıf alan yazarlar olduğu görülmektedir.

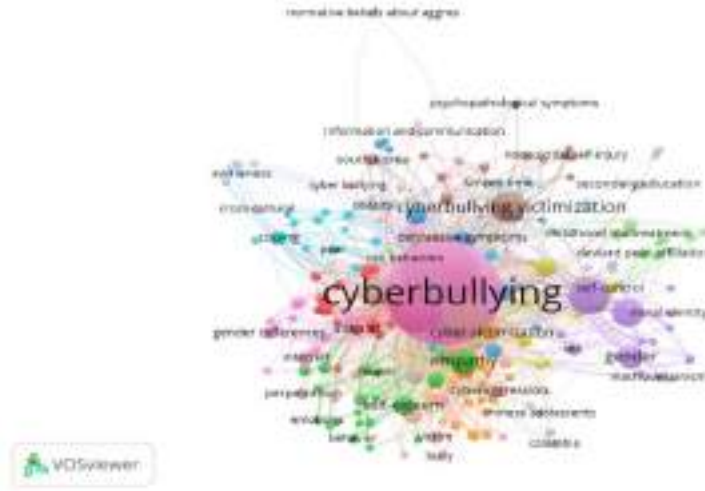
3.4. Ortak Kelime Analizi

Bu çalışmaya dahil edilen 456 makalede toplam 932 anahtar kelimenin yer aldığı belirlenmiştir. Şekil 5'te en fazla kullanılan anahtar kelimeler (ilk 20 anahtar kelime) ve kullanım sıklıkları verilmiştir.

Keyword	Occurrences	Total link strength
cyberbullying	306	856
adolescents	131	175
bullying	66	219
adolescent	55	167
adolescence	54	186
cyberbullying perpetration	41	105
depression	32	109
cyberbullying victimization	29	84
victimization	28	92
moral disengagement	24	69
mental health	20	72
empathy	20	58
cybervictimization	17	58
gender	15	46
anxiety	13	43
self-esteem	11	50
suicidal ideation	11	42
traditional bullying	11	35
social anxiety	10	38
well-being	9	36

Şekil 5. Ergenlerde siber zorbalık üzerine yapılan yayınlarda en çok kullanılan anahtar kelimeler ve bağlantı güçleri.

Şekil 5'te görüldüğü üzere “cyberbullying” (306) en çok tekrarlanan anahtar kelime olmuştur. Yayınlarda en çok tekrarlanan diğer anahtar kelimeler; adolescents (131), bullying (66), adolescent (55), adolescence (54) şeklinde sıralanmaktadır. Yayınlarda en sık tekrarlanan anahtar kelimelere ilişkin ağ haritası ise Şekil 6'da yer almaktadır.

Şekil 6. Ergenlerde siber zorbalık üzerine yapılan yayınlarda anahtar kelime ağ haritası.

En az iki kez kullanılan anahtar kelimelerin sayısı ise 234 olarak belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre anahtar kelimeler 23 kümede toplanmış ve kelimeler arasında toplam 1384 bağlantı olduğu görülmüştür.

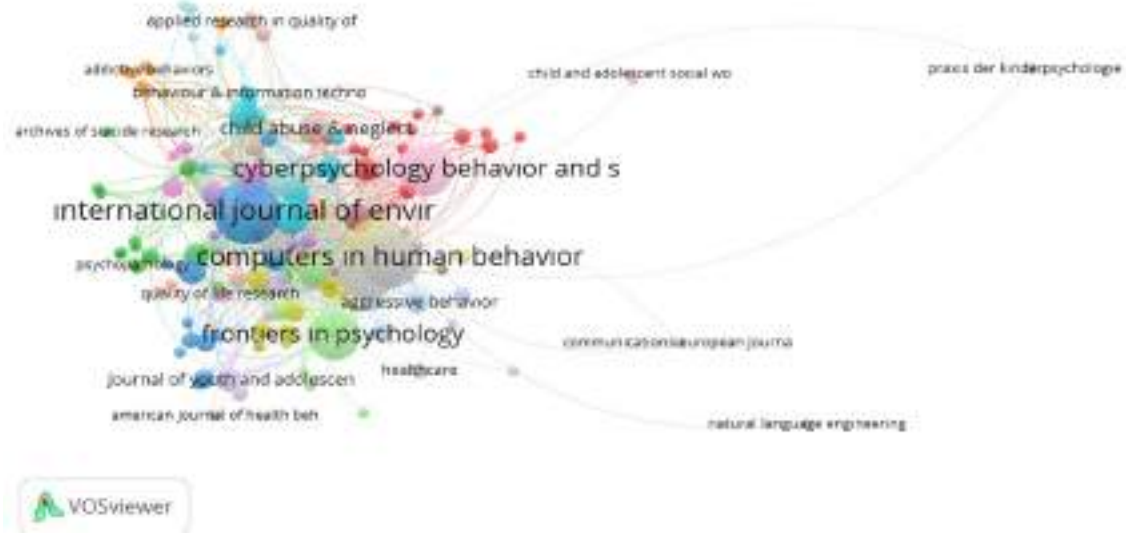
3.5. Dergilerin Atıf Analizi

Ergenlerde siber zorbalık üzerine yayınlanan 456 makalenin yayımlandıkları dergilerdeki atıf sayıları (ilk 20'de yer alanlar) Şekil 7'de sunulmuştur.

Source	Documents	Citations	Total link strength
computers in human behavior	26	1646	259
cyberpsychology behavior and social ...	21	914	137
journal of adolescent health	6	662	52
jama pediatrics	2	651	59
children and youth services review	21	584	112
archives of general psychiatry	1	476	66
international journal of environmental ...	29	467	74
journal of interpersonal violence	16	414	118
child psychiatry & human development	2	310	40
frontiers in psychology	17	293	56
journal of school violence	9	271	47
psicothema	2	263	23
bmc public health	7	253	20
cyberpsychology & behavior	1	230	26
journal of adolescence	6	221	36
journal of youth and adolescence	4	219	25
violence and victims	8	214	35
journal of school health	2	200	19
comprehensive psychiatry	1	187	24
international journal of mental health	5	180	44

Şekil 7. Ergenlerde siber zorbalık konulu makaleleri yayınlayan dergilerde yayın ve atıf sayıları.

Computers in Human Behavior yayınladığı 26 makale ve bu makalelere yapılan 1646 atıf ile ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca “Cyberpsychology, Behavior and Social Networking” 914 atıf, “Journal of Adolescent Health” 662 atıf ve “JAMA Pediatrics” 651 atıf ile ilk sıralarda yer alan dergilerdir. Dergiler incelendiğinde özellikle bilişim ve insan davranışları, siber psikoloji, ergen ruh sağlığı, çocuk ve gençlik hizmetleri gibi çeşitli konulara odaklanan dergilerde siber zorbalık konusunun ele alındığı dikkat çekmektedir. Bu dergilerin ilişki ağı haritası Şekil 8’de yer almaktadır.

Şekil 8. Ergenlerde siber zorbalık konulu makaleleri yayımlayan dergilerin ilişki ağı haritası.

Ergenlerde siber zorbalık konulu 456 makalenin toplam 177 dergide yayımlandığı ve bu dergilerden 164’ü arasında bağlantı olduğunu görülmüştür. Ayrıca analiz sonuçları bu dergilerin 21 kümede toplandığını ve dergiler arasında toplam 77 bağlantı olduğunu göstermiştir.

3.6. Kurumların Atıf Analizi

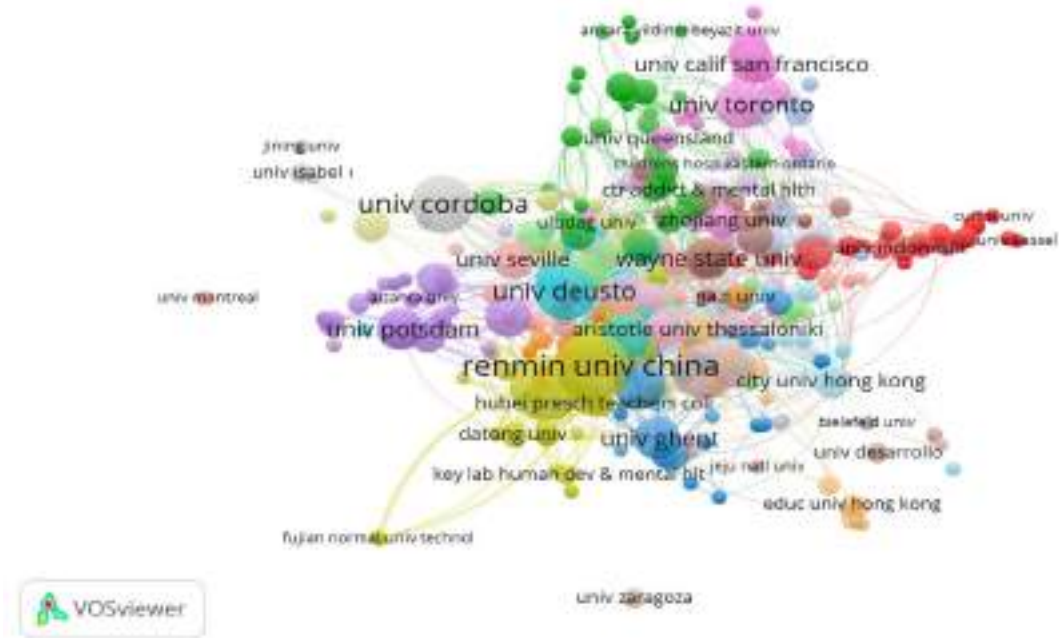
Ergenlerde siber zorbalık üzerine yayınlanan 456 makalenin yazarlarının bağlı oldukları kurumlara göre ilk 20’de yer alanların atıf sayıları Şekil 9’da verilmiştir.

Organization	Documents	Citations	Total link strength
univ deusto	14	1267	219
univ antwerp	10	696	149
univ cordoba	15	638	154
renmin univ china	21	567	403
hobelsch	1	546	119
leiden univ	1	546	119
columbia univ	2	530	172
turku univ	1	476	160
univ helsinki	1	476	160
univ ghent	8	456	116
shatei univ	19	454	379
natl taiwan normal univ	4	385	106
univ valencia	7	370	35
univ london	1	353	4
nanyang technol univ	3	350	89
cent china normal univ	14	311	189
city univ hong kong	5	255	159
taipei med univ	3	241	73
autonomous univ madrid	5	240	44
univ seville	7	236	76

Şekil 9. Ergenlerde siber zorbalık konulu makalelerin yazarlarının kurumları ve atıf sayıları.

İspanya'daki Deusto (1267), Belçika'daki Antwerp (696) ve İspanya'daki Cordoba(638) üniversitelerin atıf sayılarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Şekil 10. Ergenlerde siber zorbalık konulu makalelerin yazarlarının kurumlarının ilişki ağı haritası.

Analiz sonuçlarına göre, ergenlerde siber zorbalık konulu 456 makalenin toplam 628 farklı kuruma bağlı yazarlar tarafından yayınlanmıştır ve bu kurumlardan 579'u arasında bağlantı vardır. Ayrıca bu kurumların 21 kümede toplandığını ve kurumlar arasında toplam 6061 bağlantı olduğunu görülmüştür.

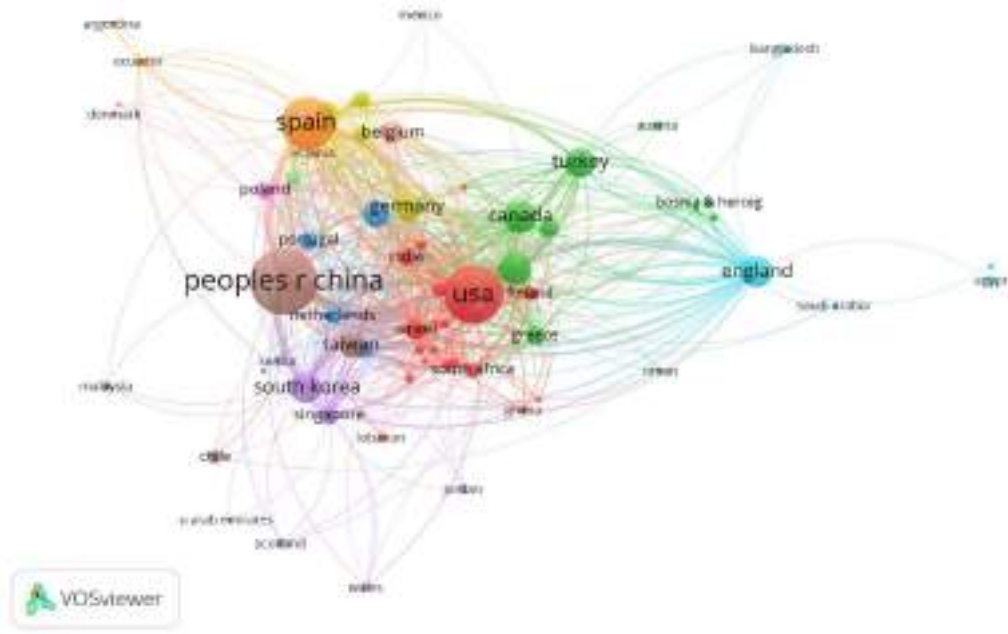
3.7. Ülkelere göre atıf analizi

Ergenlerde siber zorbalık üzerine yayınlanan 456 makalenin 66 ülkeye göre ilk 20'de yer alanların atıf sayıları Şekil 11'de verilmiştir.

Country	Documents	Citations	Total link strength
spain	72	3047	25
usa	89	2694	99
peoples r china	113	1961	46
england	25	1462	31
canada	27	926	22
belgium	14	807	5
turkey	24	758	13
netherlands	6	735	1
australia	27	694	16
taiwan	16	614	10
italy	18	596	17
finland	5	579	11
germany	20	555	31
south korea	26	508	21
singapore	10	401	18
greece	10	488	16
sweden	7	378	12
poland	8	361	5
israel	11	351	13
france	6	250	7

Şekil 11. Ergenlerde siber zorbalık konulu makalelerin yazarlarının ülkeleri.

Şekil 11 incelendiğinde 456 makalenin 66 ayrı ülke tarafından yayınlandığı görülmektedir. En çok atfın 3047 ile İspanya'ya ait yayınlara yapıldığı görülmektedir. İspanya'yı 2684 atıfla Amerika Birleşik Devletleri, 1961 atıfla Çin, 1462 atıfla İngiltere ve 826 atıfla Kanada takip etmektedir.

Şekil 12. Ergenlerde siber zorbalık konulu makalelerin yazarlarının ülkelerinin ilişki ağı haritası.

Analiz sonuçlarına göre, ergenlerde siber zorbalık konulu 456 makalenin toplam 66 farklı ülkedeki yazarlar tarafından yayınlanmıştır ve bu yazarların ülkeleri arasında 627 bağlantı vardır. Ayrıca bu ülkelerin 11 kümede toplandığı görülmüştür.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı, ergenlerde siber zorbalıkla ilgili yapılmış araştırmaların bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak incelenmesidir. İncelenecek makalelerin belirlenmesi amacıyla Web of Science (WoS) veri tabanı kullanılmıştır. Web of Science veri tabanında “Cyberbullying” ve “Adolescent” anahtar kelimeleri kullanılarak Social Sciences Citation Index (SSCI) ve Science Citation Index Expanded (SCI-E) indeksli dergilerde yayınlanan 456 makaleye ulaşılmıştır.

Teknolojideki büyümeyle gençlerin internet tabanlı iletişim araçlarını kullanımının yaygın olması zorbalık kavramı yerini siber zorbalığa bırakmıştır (Aktepe, 2013). Siber zorbalık özellikle ergenlik döneminde yaygın olarak görülmektedir (Tokunaga, 2010). Siber zorbalık kavramı ile ilgili eğitim ve psikoloji alanları kapsamında yapılan araştırmalar giderek artış göstermektedir. Araştırma kapsamında yapılan taramada WoS veri tabanından 456 makaleye ulaşılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, ergenlerde siber zorbalık konusuna ilişkin ve SSCI ve SCI-E indekslerinde yer alan ilk makale 2008 yılında yayınlanmıştır. Ergenlerde siber zorbalığı konu alan makalelerin 2008 yılından itibaren genel olarak artış sağlayarak 2022 yılında en üst seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir. Buna karşın 2023-2024 yıllarında ergenlerde siber zorbalık kavramına ait makale ve atıf sayılarında belirgin bir düşüş olduğu gözlenmiştir. Makalelere yapılan atıf sayısının ise toplam 13629 olduğu görülmüştür.

Literatür incelendiğinde, ergenlerde görülen problemlerli internet kullanımının siber zorbalık davranışlarıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir (Gamez-Guadix vd., 2013). Covid-19 pandemisinin getirdiği sosyal izolasyonun, ergenlerde aşırı internet kullanımına yol açtığı görülmektedir (Dong vd., 2020). Yapılan bibliyometrik araştırmada makalelerin yayın sayısı ve atıf sayısının en yoğun olduğu yılın 2022 olmasının pandemi döneminin yansımalarından kaynaklanabileceği görüşüne varılmaktadır.

Ergenlerde siber zorbalık konusunda yayımlanmış makalelere yazarlar bağlamında bakıldığında Celvete, E., Orue., U., Gamez- Guadix, M. ve Smith, P.K. ön plana çıkmaktadır. Celvete, E. ve Gamez- Guadix hem ortak yazar ağı ile hem de yazar atıf sayısı ile ilk sıralarda yer almaktadır. Ergenlerde siber zorbalık konusunda en fazla kullanılan anahtar kelimelerin sırasıyla; siber zorbalık (cyberbullying), ergenler(adolescents), zorbalık(bullying), ergen (adolescent), ergenlik (adolescence), siber zorbalığın sürdürülmesi (cyberbullying perpetration) , depresyon (depression), siber zorbalık mağduriyeti (cyberbullying victimization) anahtar kelimeleri olduğu görülmekle birlikte ergenlerde yapılacak siber zorbalık araştırmalarında bu anahtar sözcüklerinin kullanılmasının literatür taramasında gerekli olduğu görülmektedir. En fazla kullanılan anahtar kelimeler incelendiğinde; “bullying, cyberbullying perpetration, cyberbullying victimization, victimation, traditional bullying” gibi anahtar kelimeler siber zorbalık ile ilişkili olarak en fazla kullanılan değişkenler olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca “Depression, moral disengagement, mental health, anxiety, social anxiety, suicidal ideation” anahtar kelimelerinin en sık kullanılan kelimeler arasında yer alması da siber zorbalığın psikolojik değişkenler ile ilişkisinin sıklıkla incelendiğini göstermektedir. Bunların yanı sıra, “Empathy, self-esteem, well-being” gibi pozitif değişkenler de siber zorbalık ile sıklıkla çalışılan kavramlar olarak görülmektedir.

Araştırma kapsamında “ergenlerde siber zorbalık” kavramını temel alan yayımlarda en çok atıf alan ülkelere bakıldığında birinci sırada İspanya, ikinci sırada Amerika ve üçüncü sırada Çin'in olduğu görülmektedir. Konu ile ilgili en sık atıf alan üniversite ve kuruluşlar incelendiğine ilk üç üniversitenin ikisinin İspanya’da olması ve konuyla ilgili en çok atıf alan yazarlar sıralamasındaki ilk üç yazarın İspanya’da olmasının ülkelere göre atıf sayılarını etkilediği düşünülebilir. Ülkelere göre atıf sayısına bakıldığında ikinci sırada Amerika’nın olması ise makalelerde en çok atıf alan dergilerin (SSCI ve SCI-E indeksli dergiler) çoğunun Amerika’da olmasından kaynaklanabilir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak; araştırmaya dahil edilen yayınlar makaleler ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca, araştırmaya dahil edilen yayınlar sadece Web of Science veri tabanı üzerinden ulaşılan makalelerden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra, araştırmaya dahil edilen yayınlar 2008-2024 yılları arasında yayınlanan makaleler ile sınırlıdır. Araştırmanın sınırlılıklarından biri de araştırmaya dahil edilen makalelerin Social Sciences Citation Index (SSCI) ve Sciences Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED) indekslerinde yer alan dergilerdeki makaleler ile sınırlandırılmış olmasıdır.

Sonuç olarak hem ulusal hem de uluslararası literatürde ergenlerde siber zorbalık ile ilgili çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Bu sebeple kapsamlı araştırmalar yapılması önerilmektedir. Çalışmada sadece WoS veri tabanı kullanılmıştır. Bu sebeple farklı veri tabanları kullanılarak ergenlerde siber zorbalık ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analizi yapılabilir. Çalışmada sadece bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır, ileride yapılacak araştırmalarda içerik analizine odaklanılarak bu alanda yapılmış nitel veriler de ayrıntılı bir şekilde incelenebilir.

5. KAYNAKLAR

- Aktepe, E. (2013). Ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyet. *New Symposium Journal*, 51(1), 31-36.
- Arıcak, O.T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167-184.
- Azami, M. S., & Taremiyan, F. (2020). Victimization in traditional and cyberbullying as risk factors for substance use, self-harm and suicide attempts in high school students. *Scandinavian Journal of Child and Adolescent Psychiatry and Psychology*, 8, 101-109. <https://doi.org/10.21307/sjcapp-2020-010>
- Bağatarhan, T., Siyez, D. M., & Vazsonyi, A. T. (2023). The Importance of Narcissism and Impulsivity for Bullying and Cyberbullying Perpetration. *Violence and Victims*, 38(6), 879-896. <https://doi.org/10.1891/VV-2022-0149>
- Baldry, A. C. Farrington, D. P. ve Sorrentino, A. (2017). School bullying and cyberbullying among boys and girls roles and overlap. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 26(9), 937-95.
- Brody, N., & Vangelisti, A. L. (2016). Bystander intervention in cyberbullying. *Communication Monographs*, 83(1), 94-119. <https://doi.org/10.1080/03637751.2015.1044256>
- Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L., & Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1128-1135.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber Bullying: An Old Problem in a New Guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15(1), 68-76. <https://doi.org/10.1375/ajgc.15.1.68>
- Çalışkan-Pala, S., Ünsal, A., Öztürk-Emiral, G., Demirtaş Z., Akbulut-Zencirci, S., Tozun, M. & Arslantaş, D. (2021). Evaluation of cyberbullying and multidimensional perceived social support levels in high school students of Turkey. *Journal of Istanbul Faculty of Medicine*, 84(1), 104-112. <http://doi.org/10.26650/IUITFD.2019.0106>
- Çivilidağ, A. ve Cooper, H.T. (2013). Ergenlerde siber zorba ve öfkenin incelenmesi üzerine bir araştırma: Niğde ili örneği. *International Journal of Social Science*, 6 (1), 497-511.
- Cachón-Zagalaz, J., Sánchez-Zafra, M., Sanabrias-Moreno, D., González-Valero, G., Lara-Sánchez, A. J., & Zagalaz-Sánchez, M. L. (2020). Systematic Review of the Literature About the Effects of the COVID-19 Pandemic on the Lives of School Children. *Frontiers in psychology*, 11, 569348. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.569348>
- De Pasquale, C., Sciacca, F., Conti, D., Pistorio, M. L., Hichy, Z., Cardullo, R. L., & Di Nuovo, S. (2021). Relations Between Mood States and Eating Behavior During COVID-19 Pandemic in a Sample of Italian College Students. *Frontiers in Psychology*, 12, 684195. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.684195>
- Dong, Y., Mo, X., Hu, Y., Qi, X., Jiang, F., Jiang, Z., & Tong, S. (2020). Epidemiology of COVID-19 Among Children in China. *Pediatrics*, 145(6), e20200702. <https://doi.org/10.1542/peds.2020-0702>
- Elsaesser, C., Russell, B., Ohannessian, C. M., & Patton, D. (2017). Parenting in a digital age: A review of parents' role in preventing adolescent cyberbullying. *Aggression and Violent Behavior*, 35, 62-72. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.06.004>

- Eyuboglu, M., Eyuboglu, D., Pala, S. C., Oktar, D., Demirtas, Z., Arslantas, D., & Unsal, A. (2021). Traditional school bullying and cyberbullying: Prevalence, the effect on mental health problems and self-harm behavior. *Psychiatry Research*, 297, 113730. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2021.113730>
- Gámez-Guadix, M., Orue, I., Smith, P. K., & Calvete, E. (2013). Longitudinal and reciprocal relations of cyberbullying with depression, substance use, and problematic internet use among adolescents. *The Journal of adolescent health : official publication of the Society for Adolescent Medicine*, 53(4), 446–452. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.03.030>
- Gualdo, A. M., Hunter, S. C., Durkin, K., Arnaiz, P., Maquilon, J., (2015) The emotional impact of cyberbullying: Differences in perceptions and experiences as a function. *Computers & Education*, 82, 228-235.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of suicide research : official journal of the International Academy for Suicide Research*, 14(3), 206–221. <https://doi.org/10.1080/13811118.2010.494133>
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2017). Cultivating youth resilience to prevent bullying and cyberbullying victimization. *Child Abuse & Neglect*, 73, 51–62. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.09.010>
- Karoğlu, T. T., & Çılğın, M. (2020). Lise öğrencilerinin siber zorbalığı ve siber mağduriyeti üzerine bir çalışma. *Journal of Social Sciences and Education*, 3(1), 344-355
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *The Journal of adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, 41(6 Suppl 1), S22–S30. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.08.017>
- Krešić Ćorić, M., & Kaštelan, A. (2020). Bullying through the Internet- Cyberbullying. *Psychiatria Danubina*, 32(2), 269–272.
- Lee, C., & Shin, N. (2017). Prevalence of cyberbullying and predictors of cyberbullying perpetration among Korean adolescents. *Computers in Human Behavior*, 68, 352–358. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.11.047>
- Li, Q., Smith, P. K., & Cross, D. (2012). *Research into cyberbullying: Context*. in Q. Li, D. Cross, & P. K. Smith (Eds.), *Cyberbullying in the global playground: Research from international perspectives* (3–12). Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781119954484.ch1>
- Okumu, M., Kim, Y.K., Sanders, J.E., Makubuya, T., Small, E., & Hong, J.S. (2020). "Gender-Specific Pathways between Face-to-Face and Cyber Bullying Victimization, Depressive Symptoms, and Academic Performance among U.S. Adolescents," *Child Indicators Research*, 13(8), 2205-2223. 10.1007/s12187-020-09742-8
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies Move Beyond the Schoolyard: A Preliminary Look at Cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148–169. <https://doi.org/10.1177/1541204006286288>
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2015). Measuring cyberbullying: Implications for research. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 69–74. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.013>
- Peker, A., Eroğlu Y. ve Ada, Ş. (2012). Ergenlerde siber zorbalığın ve mağduriyetin yordayıcılarının incelenmesi, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 185-206.

- Pornari, C. D., & Wood, J. (2010). Peer and cyber aggression in secondary school students: the role of moral disengagement, hostile attribution bias, and outcome expectancies. *Aggressive Behavior, 36*(2), 81–94. <https://doi.org/10.1002/ab.20336>
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation, 25*(4), 348-349.
- Raskauskas, J. & Stoltz, A.D. 2007. Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology, 43*, 564-575.
- Rodríguez-Rey, R., Garrido-Hernansaiz, H., & Collado, S. (2020). Psychological Impact and Associated Factors During the Initial Stage of the Coronavirus (COVID-19) Pandemic Among the General Population in Spain. *Frontiers in Psychology, 11*, 1540. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01540>
- Schneider, S. K., O'Donnell, L., Stueve, A., & Coulter, R. W. (2012). Cyberbullying, school bullying, and psychological distress: a regional census of high school students. *American Journal of Public Health, 102*(1), 171–177. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2011.300308>
- Schoffstall, C. L., & Cohen, R. (2011). Cyber aggression: The relation between online offenders and offline social competence. *Social Development, 20*(3), 587–604. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2011.00609.x>
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology, 49*(2), 147–154. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x>
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines, 49*(4), 376–385. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>
- Taştekin, E., & Bayhan, P. (2018). Ergenler arasındaki siber zorbalığın ve mağduriyetin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying, 5*(2), 21-45.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior, 26*(3), 277–287. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2009.11.014>
- Tuğ Karoğlu, T., & Çılğın, M. (2020). Lise öğrencilerinin siber zorbalığı ve siber mağduriyeti üzerine bir çalışma. *Journal of Social Sciences and Education, 3*(1), 344-355.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2019). *VOSviewer Manual*. University of Leiden. https://www.vosviewer.com/documentation/Manual_VOSviewer_1.6.13.pdf
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media & Society, 11*(8), 1349–1371. <https://doi.org/10.1177/1461444809341263>
- Yiğit, M. F., & Seferoğlu, S. S. (2017). Siber zorbalıkla ilişkili faktörler ve olası çözüm önerileri üzerine bir inceleme. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying, 4*(2), 13-49.

ÜNİVERSİTE SINAVINA HAZIRLIK SÜRECİNDE DEPREMİ DENEYİMLEYEN
ÖĞRENCİLERİN DEPREM SONRASI KARIYER SÜREÇLERİNE İLİŞKİN
FENOMENOLOJİK BİR ÇALIŞMA

A PHENOMENOLOGICAL STUDY ON THE POST-EARTHQUAKE CAREER
PROCESSES OF STUDENTS WHO EXPERIENCED THE EARTHQUAKE DURING
THE UNIVERSITY EXAM PREPARATION PROCESS

Beyza ÖZEN¹, Tuba BAĞATARHAN²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, İzmir, 0009-0003-0493-5073

²Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik
Danışmanlık Anabilim Dalı, İzmir, 0000-0002-7885-6496

Özet

Doğal afetlerin bireyler üzerindeki psikolojik ve sosyal etkileri, özellikle eğitim süreçlerini doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Bu çalışmanın amacı, üniversite sınavına hazırlık sürecinde depremi deneyimleyen öğrencilerin deprem sonrası kariyer süreçlerine ilişkin görüşlerini incelemektir. Araştırma kapsamında nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, üniversite sınavına hazırlık sürecinde depremi yaşayan beş kız ve beş erkek olmak üzere toplam 10 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama araçları olarak demografik bilgi formu ve görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda üniversite sınavına hazırlık sürecinde depremi yaşamının öğrencilerin kariyer süreçlerine etkilerini ortaya çıkartmaya yönelik sekiz açık uçlu soru yer almaktadır. Verilerin analizinde nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Verilerin temaları MAXQDA nitel veri analiz programı ile görselleştirilmiştir. Bulgulara göre deprem sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde öğrencileri kariyerleri ile ilgili en fazla endişelendiren durumların “başarıya olan inanç ve motivasyon eksikliği”, “akademik sürecin aksamaması”, “psikolojik zorluklar ve travmatik etkiler” ve “fiziksel koşullardan kaynaklanan zorluklar” olduğu tespit edilmiştir. Bu süreçte öğrencileri en çok olumsuz yönde etkileyen durumların ise “barınma ve düzen kaybı”, “psikolojik travma ve kayıpların etkisi”, “aileden uzak kalma ve aile durumunun olumsuz etkisi” olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin yaşadıkları olumsuz durumlarla başa çıkmada “kendi öz motivasyonunu kullanma”, “sosyal destek ve aile ile birlikte olma”, “maddi durum” ve “kabul ve akışta kalma” kaynaklarını kullandıkları saptanmıştır. Öğrencilerin bu süreçte en çok ihtiyaç duydukları konuların ise “duygusal destek ve güven hissi”, “normal hayata geri dönme” ve “eğitim desteği” olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin deprem sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde sosyal destek kaynaklarına bakış açılarının “olumlu” ve “olumsuz” olarak iki farklı şekilde ortaya çıktığı gözlenmiştir. Geleceğe umutla bakmalarını sağlayan faktörlerin de “kişisel hedeflerin ve hayallerinin gücü” ve “topluma faydalı olma isteği” olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin şu anki güncel yaşamlarında kariyerleriyle ilgili endişelendikleri durumların “mesleğin geleceğine ilişkin endişeler” ve “yurt dışı eğitim olanaklarına ulaşma sıkıntısı” olduğu görülmüştür. “Kişisel başarılarına olan inanç” ve “yurt dışı öğrenim fırsatları” konularının ise kariyerlerine daha umutlu bakmalarını sağlayan faktörler olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda üniversite hazırlık sürecinde olan öğrencilerin deprem sonrasında pek çok konuda endişelendikleri ve bu sürecin olumsuz

etkilerini yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Deprem gibi insan hayatını olumsuz yönde etkileyen afet durumlarında kariyer endişelerini azaltmaya yönelik psiko-eğitim gibi çalışmaların oldukça yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Deprem, üniversite sınavı, kariyer, kariyer süreci, üniversite öğrencileri

Abstract

The psychological and social effects of natural disasters on individuals is an important factor that directly affects educational processes. The aim of this study is to examine the views of students who experienced the earthquake during the preparation process for the university exam about their career processes after the earthquake. Phenomenological design, one of the qualitative research methods, was used in the study. The study group of the research consisted of 10 university students, five girls and five boys, who experienced the earthquake during the preparation process for the university exam. Demographic information form and interview form were used as data collection tools. The interview form included eight open-ended questions to reveal the effects of experiencing the earthquake during the preparation process for the university exam on the career processes of the students. Content analysis, one of the qualitative data analysis methods, was used to analyze the data. The themes of the data were visualized with Maxqda qualitative data analysis program. According to the findings, in the post-earthquake university preparation process, “lack of belief in success and motivation”, “disruption of the academic process”, “psychological difficulties and traumatic effects” and “difficulties arising from physical conditions” were found to be the situations that worried students the most about their careers. It was determined that the situations that affected the students most negatively were “loss of shelter and order”, “psychological trauma and the effect of losses”, “distance from family and the negative effect of family situation”. It was determined that the students used the resources of “using their own self-motivation”, “social support and being with family”, “financial situation” and “acceptance and staying in the flow” to cope with the negative situations they experienced. It was determined that the issues that students needed the most in this process were “emotional support and sense of trust”, “returning to normal life” and “educational support”. It was observed that students' perspectives on social support resources in the post-earthquake university preparation process emerged in two different ways as “positive” and “negative”. It was determined that the factors that enable them to look to the future with hope are “the power of personal goals and dreams” and “the desire to be useful to society”. It was seen that the students' concerns about their careers in their current lives were “concerns about the future of the profession” and “difficulties in accessing education opportunities abroad”. On the other hand, “belief in their personal success” and “opportunities to study abroad” were found to be factors that made them more hopeful about their careers. As a result of the research, it was concluded that students who were in the university preparation process were worried about many issues after the earthquake and experienced the negative effects of this process. It is thought that studies such as psycho-education to reduce career concerns in disaster situations that negatively affect human life such as earthquakes will be very useful.

Keywords: Earthquake, university exam, career, career process, university students

1. GİRİŞ

Deprem gibi doğal afetlerin olumsuz etkilerine maruz kalan çocuk ve ergenler risk grubunu oluşturmaktadır. (Aykaç vd., 2024; Karabulut ve Bekler, 2019). Bu olumsuz etkilere maruz kalmak bireylerin travmatik sonuçlarla karşılaşmasına sebep olmaktadır (Aydın, 2023).

Deprem gibi afetlerin bireyde oluşturduğu psikolojik etkilerin yanında sosyolojik ve ekonomik etkiler de söz konusu olmaktadır (Altun 2018). Deprem yaşantısı bir riskli yaşam olayıdır. Riskli yaşam olayları karşısında bireyin kendisini toparlaması ve sonrasında yaşamına uyum sağlaması psikolojik sağlık kavramını ön plana çıkartmaktadır. Ayrıca, bireylerin karşılaştıkları bu riskli durumlar karşısında baş etme yöntemleri geliştirebilmeleri açısından psikolojik sağlık oldukça önemli bir faktördür (Bağatarhan ve Özen, 2024). Psikolojik sağlık bireyin stresli bir durumla karşılaştıktan sonra eski haline dönme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Garmezy, 1991). Riskli yaşam olayları içerisinde doğal afetler, istismarlar, travmalar gibi olumsuz yaşantılar psikolojik sağlamlığı birey için önemli hale getirmektedir (Gizir, 2007; Gürkan, 2006). Öz güven, olumlu aile ilişkileri ve olumlu sosyal çevre içerisinde bulunma gibi durumlar psikolojik sağlık için koruyucu faktörleri oluştururken; evsizlik, savaş veya doğal afet, taciz, yoksulluk gibi durumlar ise risk faktörleri olarak ele alınmaktadır (Gizir, 2007; Kararınmak, 2006). Koruyucu faktörler içerisinde ele alınan sosyal destek, bireyin psikolojik sağlığını korumasında ve iyileşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Sevgi, değer görme, yaşanan olumsuz olayların etkilerinin azaltılması ve yaşamla uyum sağlama sürecinde aile, arkadaş, akraba ve çeşitli kurumlar tarafından sunulan destek olarak görülmektedir (Çakır ve Palabıyıkoglu). Ergenlik dönemindeki bireyler sosyal destek sağlamak için en çok aile, arkadaş ve öğretmenlerinden yararlanmaktadırlar (Yıldırım, 1997).

Deprem sonrası çocuk ve ergenlerdeki olumsuz etkilerin iyileşmesinde okul ortamı bir psikososyal destek alanıdır (Sönmez, 2022). Üniversite sınavına hazırlık aşamasında okul ortamından bir müddet uzak kalan ergenlerde hem kendileri için önemli bir psikososyal destek kaynağından uzak kalmaları hem de üniversite sınavının yaklaşması kariyer süreçlerine ilişkin kaygılarının artmasına sebep olabilir. Deprem sürecinde kayıplar, hayat standartlarının değişmesi gibi birçok faktör bireylerin içinde buldukları duruma uyum sağlamalarını zorlaştırmaktadır (Yelboğa, 2023). Bu tür olaylarda bireylerin geleceğe bakış açısında birtakım belirsizlikler söz konusu olmaktadır. Bu durum bireylerde kaygıya yol açmaktadır. Kaygı, bireyin olumsuz duygular yaşamasına neden olan, belirgin bir kaynağa dayandırılmayan ve hem fiziksel hem de ruhsal belirtilerle kendini gösteren, birden fazla nedene bağlı olarak ortaya çıkabilen bir duygu durumudur (Yayla, 2023). Hayatın her alanında olduğu gibi kariyer yaşamında da belirsizlikler mevcuttur. Bu belirsizlikler, ekonomik krizler, doğal afetler, salgın hastalıklar ve pandemi gibi durumlarla daha da belirgin hale gelmektedir (Korkut Owen, 2021). Özellikle lise yıllarında, öğrenciler istedikleri alanlara yönelme konusunda yaşadıkları zorluklar ya da hayallerindeki mesleği seçememe gibi nedenlerle kariyer endişesi hissedebilirler (Nalbantoğlu Yılmaz ve Çetin Gündüz, 2018). Kariyer endişesi, kişinin kariyerine yönelik tehdit veya belirsizlik oluşturduğunu düşündüğü durumlar sonucunda kendini gösteren duygusal durum olarak ifade edilmektedir (Pisarık vd., 2017).

Doğal afetlerde üniversiteye hazırlık süreci gibi önemli bir dönemde bulunan bireylerin bu süreçten ne şekilde etkilendiklerinin incelenmesi oldukça önemlidir. Bireyleri bu süreçte etkileyen faktörlerin belirlenmesi gelecekte yaşanabilecek benzer durumlara ilişkin önleyici stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Bu çalışmanın amacı, üniversite sınavına hazırlık sürecinde depremi deneyimleyen öğrencilerin deprem sonrası kariyer süreçlerine ilişkin görüşlerini incelemektir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenolojik desen kullanılmıştır. Fenomenolojik desen, farkında olduğumuz fakat ayrıntılı bir şekilde bilgi sahibi olmadığımız olguları araştırmak amacıyla kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmada, deprem

yaşantısı geçirmiş öğrencilerin üniversiteye hazırlık süreçlerine ilişkin görüşlerini incelemek amacıyla fenomenolojik desen kullanılmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 6 Şubat Kahramanmaraş depreminin yaşandığı sırada üniversite hazırlık sürecinde olan 10 öğrenci oluşmuştur. Araştırmada kapsamlı veriler elde edebilmek amacıyla amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada aktarılabilişliğin sağlanması amacıyla araştırma örneklemine ilişkin süreçler ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Araştırmaya katılımda gönüllülük esas alınmıştır. Çalışma grubunun depremi yaşadığı şehirler ve kazandıkları fakülte veya yüksekokula ilişkin bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1

Çalışma grubunun depremi yaşadığı şehir ve kazandıkları fakülte bilgileri

Sıra No	Depremi Yaşadığı Şehir	Kazanılan Fakülte
1	Hatay	Mühendislik fakültesi
2	Kahramanmaraş	Spor bilimleri fakültesi
3	Kilis	Tıp fakültesi
4	Şanlıurfa	Meslek yüksek okulu
5	Hatay	Eğitim fakültesi
6	Adana	İktisadi ve idari bilimler fakültesi
7	Hatay	Mühendislik fakültesi
8	Hatay	Meslek yüksek okulu
9	Diyarbakır	Eğitim fakültesi
10	Kahramanmaraş	İşletme ve yönetim bilimleri fakültesi

Çalışma grubu 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş depremini 6 ayrı şehirde yaşayan öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin farklı fakülte veya yüksekokullarda öğrenim gördükleri anlaşılmaktadır. Çalışma grubunun sosyodemografik özelliklerine ilişkin bilgiler ise Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2

Çalışma grubunun sosyodemografik özellikleri

	<i>f</i>	%
Cinsiyet		
Kadın	5	50
Erkek	5	50
Yaş		
18	4	40
19	4	40
20	1	10
21	1	10
Anne eğitim düzeyi		
İlkokul	2	20
Ortaokul	2	20
Lise	1	10
Lisans	4	40
Yüksek Lisans- Doktora	1	10
Baba eğitim düzeyi		
İlkokul	2	20
Ortaokul	2	20
Lise	1	10
Lisans	3	30

Yüksek Lisans- Doktora	2	20
Kardeş sayısı		
Bir kardeşi var	4	40
İki veya daha fazla kardeşi var	6	60
Aile gelir düzeyi		
Düşük	1	10
Orta	7	70
Yüksek	2	20
Sosyal aktivitelere katılım durumu		
Orta derecede aktif	4	40
Çok aktif	6	60
Mezun olunan lise türü		
Fen Lisesi	4	40
Anadolu Lisesi	5	50
Açık Öğretim Lisesi.	1	10
Kazanılan üniversite derecesi		
Lisans	7	70
Ön lisans	3	30

2.2 Verilerin Toplanması

Araştırma verilerini toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formunda cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, anne-baba eğitim durumu, sosyo-ekonomik durum, mezun olduğu lise türü, mezun olunan lise not ortalaması, üniversite sınavı başarı sıralaması, kazanılan üniversite ve bölüm, yaşadığı il gibi demografik bilgilere ilişkin sorular yer almaktadır. Görüşme formunda ise aşağıda belirtilen dokuz açık uçlu soru yer almaktadır:

1. Deprem sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde kariyerinizle ilgili sizi endişelendiren durumlar nelerdi?
2. Deprem sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde en çok hangi durumların sizi olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorsunuz?
3. Bu olumsuz durumlar ile nasıl başa çıktınız? Detaylandırabilir misiniz?
4. Bu süreçte en çok neye ihtiyaç duydunuz?
5. Deprem sonrası sosyal destek kaynaklarınız (aile, arkadaşlar, öğretmenler) üniversiteye hazırlık sürecinizi nasıl etkiledi?
6. Deprem sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde geleceğe umutla bakmanızı sağlayan faktörler nelerdi?
7. Şu anki durumunuzda kariyerinizle ilgili olarak sizi endişelendiren durumlar nelerdir?
8. Şu anki durumunuzda kariyerinize daha umutlu bakmanızı sağlayan faktörler nelerdir?

Görüşmeler yapılmadan önce katılımcılar bilgilendirilerek onamları alınmıştır. Görüşmeler esnasında katılımcılara önce kişisel bilgi formunda yer alan sorular, sonra da görüşme formunda yer alan sorular sorulmuştur. Görüşmelerde ses kaydı alınmıştır. Görüşmeler ortalama 25-30 dakika sürmüştür.

2.3 Verilerin Analizi

Verilerin analizi aşamasında öncelikle görüşmelerde alınan ses kayıtları metne dökülmüştür. Katılımcıların kimlik bilgilerinin gizliliği açısından gerçek isimleri kullanılmamıştır. Her bir katılımcı "K1, K2, K3..." şeklinde kodlamalar yapılarak numaralandırılmıştır. Verilerin analizinde nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Katılımcıların görüşme

formunda yer alan sorulara verdikleri cevaplar analiz edilerek ortak temalar ortaya çıkarılmıştır. Verilerin temaları MAXQDA Nitel Veri Analizi Programı ile görselleştirilmiştir.

2.4. Araştırmanın Geçerliği ve Güvenirliği

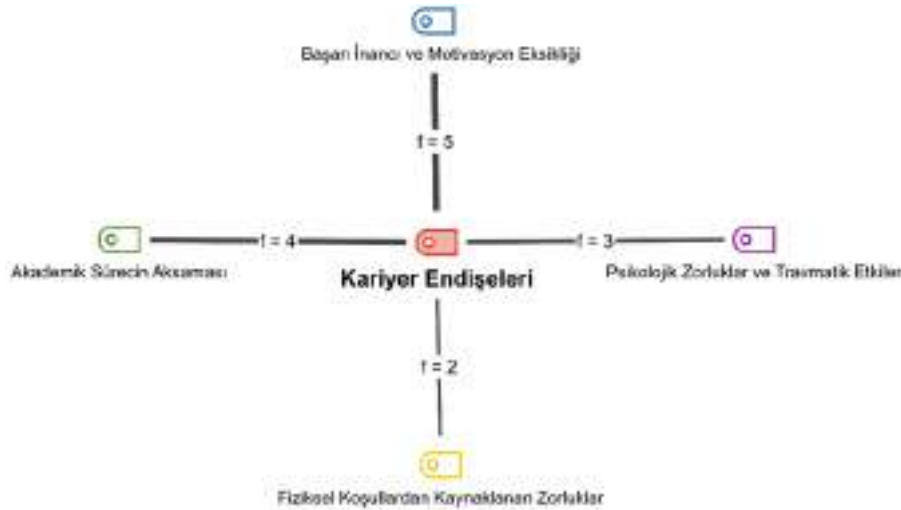
Dış güvenirligi sağlamak amacıyla öncelikle araştırmacının araştırmadaki rolü açık bir şekilde tanımlanmıştır. Araştırma verilerinin toplandığı bireyler açık bir şekilde tanımlanmıştır. Böylece benzer bir çalışma yapmak isteyen araştırmacıların bu konuyu dikkate almaları sağlanmıştır. Ayrıca veri toplama ve analiz yöntemleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Kısacası araştırmada izlenen tüm aşamalar olabildiğince açık bir şekilde belirtilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Nitel araştırmalarda iç geçerlik, araştırma sürecinin ve sonuçlarının açık, tutarlı olması ve başka araştırmacılar tarafından teyit edilebilmesi ile sağlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Nitel araştırmalarda dış geçerlik, Araştırmada elde edilen bulguların, benzer olay, olgu ve ortamlara uygulanabilirliğinin ve aktarılabilirliğinin gösterilmesi gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu bağlamda verilerin analizi yapılırken katılımcılardan doğrudan alıntılar yapılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde üniversite sınavına hazırlık sürecinde depremi deneyimleyen öğrencilerin deprem sonrası kariyer süreçlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Çalışma grubuna yöneltilen 8 araştırma sorusuna verilen cevapların analizi sonucunda elde edilen bulgular her bir araştırma sorusu çerçevesinde ele alınmıştır.

3.1. Deprem sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde kariyerinizle ilgili sizi endişelendiren durumlar nelerdi?

Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplar sonucunda ortaya çıkan temalar ve temaların frekans dağılımları Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Deprem sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde öğrencilerin kariyer endişeleri.

Bu temalar, öğrencilerin hem akademik hem de duygusal anlamda yoğun bir şekilde etkilendiklerini ve deprem sonrası belirsizliklerin gelecek planlamalarında endişe yarattığını göstermektedir. Bazı katılımcıların ifadeleri aşağıda örnek olarak verilmiştir.

K3: Ben depremi yaşadığımda on birinci sınıftaydım. Deprem olduğundan itibaren de okullarımız kapandı. Ardından biz de dahil herkes arabalarında kaldı. Arabaların arka

koltuklarında işte bir klimayı açarak ısırarak günler geçirmek zorunda kaldılar. Eğitim aksadı. Benim en çok yaralandığım kısım eğitimimin duraksaması olmuştu.

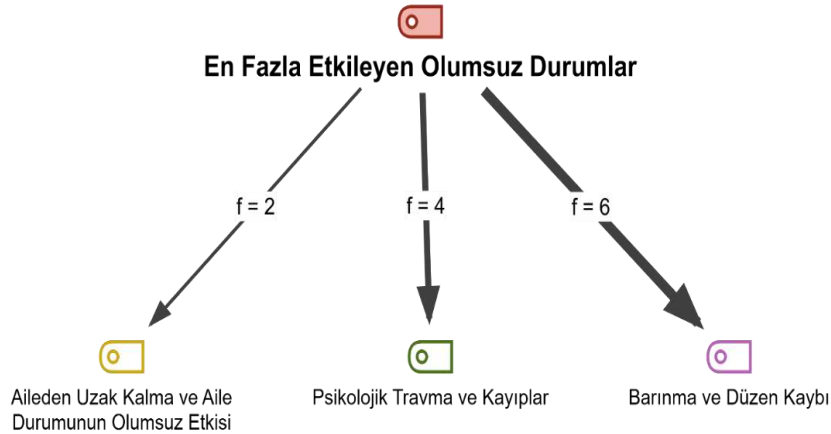
K7: YKS en azından Türkiye için çok önemli ve yani hani başka çaresi olmayan bir sınav. Ben depreme mezun senemde yakalandım. Mezuna da yüksek sıralamayla bırakmıştım. Depremden sonra yaklaşık bir buçuk aylık kaybım var. Hemen ders çalışmaya başlayamamıştım. Bundan dolayı daha kötüsünü yapma kaygım vardı. Ders çalışmaya başlasam da depremden önceki kadar sıkı çalışamadım. Çünkü yakınlarımı kaybetmişim.

K10: Kalacak yer problemim vardı. Zaten depremden sonra 4 gün içerisinde ben yaşadığım ilden ayrıldım. Sınavım sebebiyle de 2,3 ay yaşadığım yere dönmedim. Sürekli başka bir akrabamda kalarak süreci geçirdim. Bu şekilde göçebe hayatı yaşadım. Böyle olması akademik olarak beni çok zorladı. Çünkü bir yere bağlı kalamadım, kendime ait bir alanım yoktu.

K2: Şöyle mesela ben hep küçüklükten beri ders çalışmayı çok seven biri değildim. Ama depremden sonra bu daha da çok arttı. Mesela dershaneye, kütüphaneye gidiyoruz ama önce oranın depreme dayanıklı mı değil mi diye bakıyoruz. O yüzden odaklanmak da zor oluyordu. Odaklanıp ders çalışmamak sınava karşı başarılı olup olamayacağım konusunda kaygımı arttırıyordu.

3.2. Deprem sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde en çok hangi durumların sizi olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorsunuz?

Katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların analizi ile elde edilen temalar ve temaların frekans dağılımları Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Deprem sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde öğrencileri en fazla etkileyen durumlar.

Bu temalar, öğrencilerin hem psikolojik hem de akademik olarak deprem sonrası yaşam düzenlerine uyum sağlamakta zorlandıklarını ve bu sürecin üniversite sınavı hazırlıklarında olumsuz etkilere yol açtığını göstermektedir. Bazı katılımcıların ifadeleri aşağıda örnek olarak verilmiştir.

K10: Yani şöyle ki psikolojik anlamda diyebilirim ben depremden tabii birinci derece akrabalarımı kaybetmemiş olsam da 10 yıllık en yakın arkadaşımı ailesiyle birlikte kaybettim. Bunu psikolojik olarak aşmak bizim için zor oldu diyebilirim.

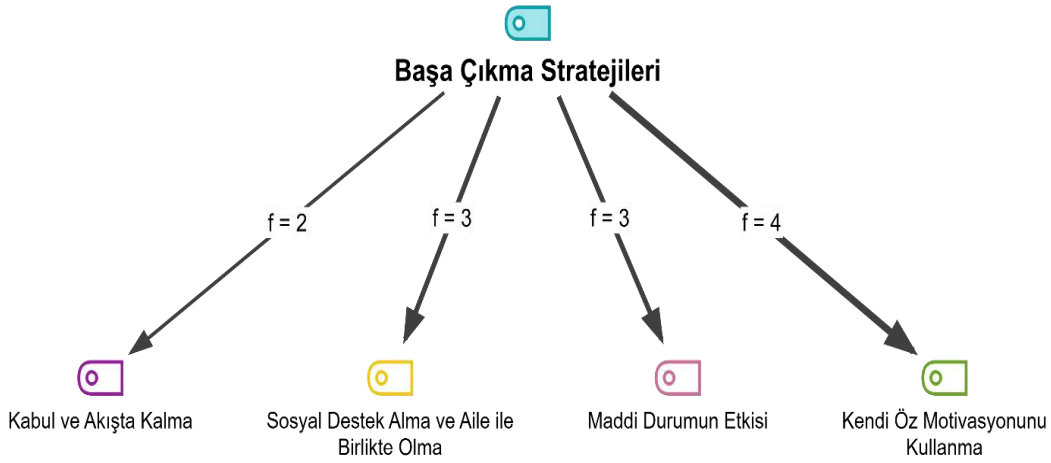
K8: Deprem olması zaten direkt etkiledi, ayrıca, depremden sonra kaldığımız mahallede kayıplar oldu mesela kuzenim kızını ve eşini kaybetti. Bunlar etkiledi. Kayıplar olumsuz etkiledi.

K5: Tam olarak bir evim yoktu. Ben depremden sonra teyzemlerin yanına gelmiştim evimin düzenimin bozulması beni çok zorlamıştı.

K:7 Ailemden uzak olmak ve ailemin eskisi kadar iyi durumda olmadığını bilmek olumsuz etkiledi. Ailem yaklaşık bir buçuk, iki ay boyunca çadırda kaldı. Ben ablamın yanında evdeydim rahattım ama ailemin eski konforundan kayıp yaşaması beni çok üzüyordu.

3.3 Bu olumsuz durumla ile nasıl başa çıktınız? Detaylandırabilir misiniz?

Katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkan temalar ve temaların frekans dağılımları Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. Öğrencilerin olumsuz durumlarda kullandıkları başa çıkma stratejileri.

Bu temalar, öğrencilerin yaşadıkları travmatik süreçle başa çıkarken hem bireysel hem de sosyal çevrelerinden destek alarak çeşitli stratejiler geliştirdiklerini ve hayatlarında denge kurmaya çalıştıklarını göstermektedir. Bazı katılımcıların ifadeleri aşağıda örnek olarak verilmiştir.

K1: Bazı şeyler istemeyerekten de olsa kabulleniliyor. Bizler geride bırakıp devam etmek zorunda kalıyoruz.

K6: Ders çalışarak geldim. Bir üniversite hedefimin olmasına odaklandım.

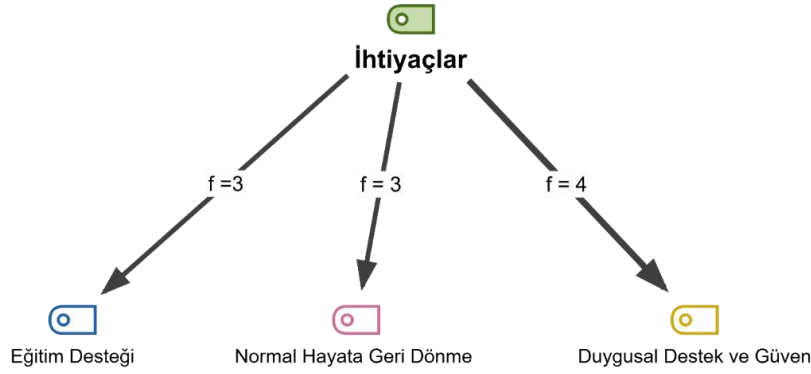
K10: Yani herhangi bir dışarıdan psikolojik destek almadım. Kendi kendimi olumlayabilen, motive eden bir kişiliğe sahibim. Daha önce de yaşadığım olumsuz durumlar sayesinde kendimi motive edebiliyorum diyeyim. Annemle ve akrabalarımınla birbirimizi motive ederek el birliğiyle aştık.

K9: Yani ailemin ya da herhangi bir yakınımın kötü durumda olmaması en büyük şükrimizdi. Ama yani bir yönden sonra da normale dönme mecburiyetimizin olduğunu farkına vararak oldu.

K7: Nasıl başa çıktık şöyle diyebilirim, toprağımız vardı. Evimiz dışında onu kullandık o yüzden kendi paramızla başa çıkmaya çalıştık.

3.4. Bu süreçte en çok neye ihtiyaç duydunuz?

Katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkan temalar ve temaların frekans dağılımları Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 4. Deprem sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde öğrencilerin ihtiyaçları.

Bu temalar, öğrencilerin güven, destek ve eski düzenlerine dönme gibi temel insani ve eğitimsel ihtiyaçlar etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. Bazı katılımcıların ifadeleri aşağıda örnek olarak verilmiştir.

K9: *Bu süreçte ağır hasarlı binalar yıkıldı ama genel olarak oturduğumuz evde güvenli hissetmiyordum. Ben evin ne kadar kıymetli olduğunu anladım Genel olarak daha güvenli bir alan oluşturulmasına ihtiyaç duydum.*

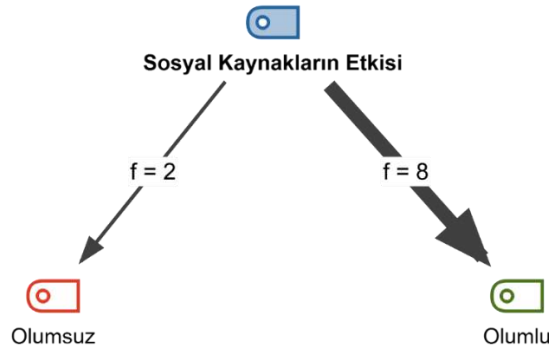
K8: *Yani eski hayatımı geri istiyordum depremden önceki hayatımı. Çünkü ulaşım kısıtlı oldu, bir şeylere ulaşmak, sıkıntılıydı.*

K5: *Yani güvende hissetmeye çünkü her gece uyanıp telefonuma tutunup uyuyordum. Bir şey olursa diye korkuyordum. Ailemle beraber olmaya özen gösteriyordum. Annemin yanında uyuyordum, Yanımda düdüğ falan taşıyordum. Korktuğum için güvende hissetmeye ihtiyaç duydum.*

K6: *Ben çok düzenli çalışmadım. Bu süreçte bir eğitim koçum olsa belki daha iyi bir sonuç elde edebilirdim.*

3.5. Deprem sonrası sosyal destek kaynaklarımız (aile, arkadaş, öğretmenler gibi) üniversiteye hazırlık sürecinizi nasıl etkiledi?

Katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların analizi ile elde edilen temalar ve temaların frekans dağılımları Şekil 5'te sunulmuştur.

Şekil 5. Deprem sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde sosyal destek kaynaklarının etkileri.

Bu temalar, öğrencilerin sosyal çevreleri ile olan etkileşimlerinin zorlu süreçte motivasyonlarını desteklediğini göstermektedir. Aile, arkadaşlar ve öğretmenlerin sağladığı destek, hazırlık sürecinin olumlu ya da olumsuz şekilde etkilenmesine yol açmıştır. Bazı katılımcıların ifadeleri aşağıda örnek olarak verilmiştir.

K10: Şöyle diyebilirim. Ben depremten sonra annemi evde tek bırakmak istemediğimden dolayı dershaneye çok gitmek istememiştim. Biraz annemin zoruyla dershaneye başladım fakat başladıktan sonra orada edindiğim arkadaş çevresi hala daha burada arkadaşlıklarım sürüyor, Orda edindiğim arkadaşlıklar, tanıdığım öğretmenler bir aile gibi olduk. Birbirimize psikolojik maddi manevi her anlamda desteği de verdik.

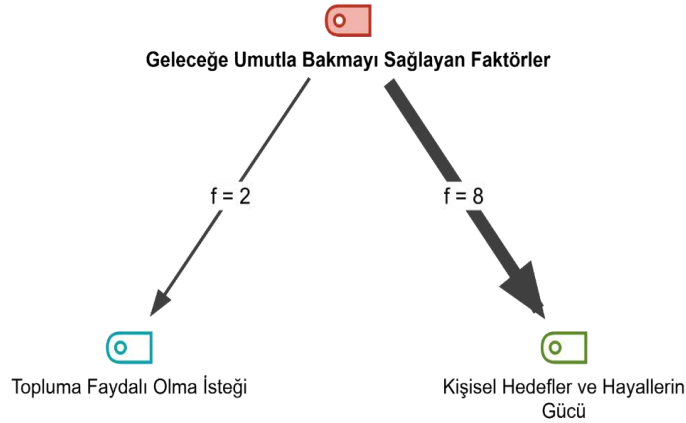
K9: Ben psikolojik olarak bir destek almadım ama arkadaş çevremde herkes aynı şeyi yaşadığı için birbirimize destek verdik. Arkadaşlarım önemliydi.

K7: Sadece aile ve arkadaşlar sosyal destek anlamında olduğu kadar o dönemde ne kadar olabilirse artık birbirimize destek çıkmaya başladık. Yani destek olmaya çalıştık ama oda bir yere kadar yararlı oldu.

K6: Kesinlikle kötü etkilemişti, çünkü yarım dönemim boşa gitmiş gibi bir şey oldu, çünkü sadece benim değil, herkesin motivasyonu kötüydü ve herkes kendi ailesini düşündüğü için yarım dönem bir afallama hissettim.

3.6. Deprem sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde geleceğe umutla bakmanı sağlayan faktörler nelerdi?

Katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkan temalar ve temaların frekans dağılımları Şekil 6'da yer almaktadır.

Şekil 6. Öğrencilerin üniversiteye hazırlık sürecinde geleceğe umutla bakmasını sağlayan faktörler.

Bu temalar, öğrencilerin kişisel hedefler ve topluma katkı sağlama isteği ile geleceğe umutla bakmalarını sağladığını göstermektedir. Bazı katılımcıların ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

K10: Kendimi akademik anlamda nasıl desem daha iyi yerlerde görmek istiyordum ki benim hayalimde zaten akademisyen olmak, üniversitede kalmak zaten ailemde bu gibi örnek çok fazla var. Bölüm zaten istediğim bir bölümdü. Bu şekilde motive ettim kendimi.

K8: Yani hayallerim vardı, hayallerimin peşinden gitmek istemek ileriye dönük umudumu arttırıyordu.

K4: Bbenim zaten en çok sevdiğim şey bilgisayar bölümüydü. İyisiyle de kötüsüyle de olsa bilgisayar bölümü kazandım amacım şu yöndeydi. Deprem durumdan sonra bir an önce Üniversite sürecini kazanıp kendimi bu alanda geliştirmeyi düşünüyordum bu yılda nasip oldu. İstedğim bölümü okuyacak olmanın umuduyla daha da motive oldum diyebilirim.

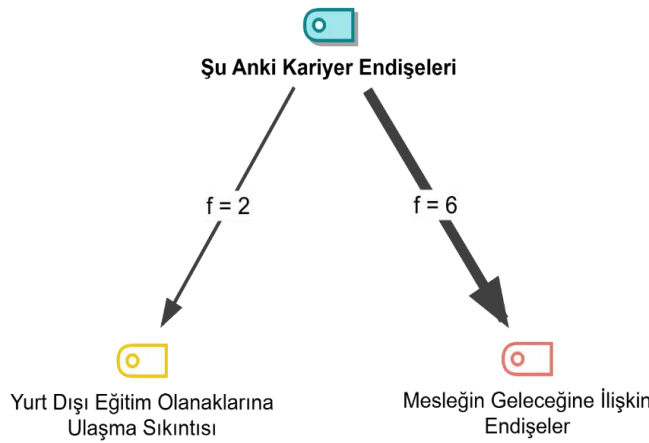

K9: Deprem zamanında en çok faydayı sağlayanlar doktorlardı. Tabii ki herkesin kendince katkıları vardı ama böyle daha çok katkılı olacak meslek seçmek istedim o yüzden tıp kazanmak için mezuna kaldım.

K3: Ben her zaman yurtdışında doktorluk yapma hedefine sahip bir insandım ve bunun için bu deprem olayı beni daha çok körükledi diyebilirim. İnsanlara yardım etme umudunu hatırlattı. Buradaki Umut kavramına değinecek olursak yurt dışına gitme motivasyonum oldu diyebilirim.

3.7. Şu anki durumunuzda kariyerinizle ilgili olarak sizi endişelendiren durumlar nelerdir?

Katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkan temalar ve temaların frekans dağılımları Şekil 7’de yer almaktadır.

Şekil 7. Öğrencilerin şu anki kariyer endişeleri.

Bu soruya verilen yanıtlarda, öğrencilerin kariyerleriyle ilgili endişeleri farklı alanlarda yoğunlaşmakla birlikte bazı ortak temalar da öne çıkmaktadır. Öğrenciler daha çok yurt dışı olanaklarına ulaşma düşüncesi ve gelecekte iş bulma olanaklarına karşı endişe duymaktadırlar. Bazı katılımcıların ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

K1: İleriye dönük olarak hedeflerimden biri yurt dışına açılmak. Kaygı olarak şey var Erasmus düşünüyorum ve hani bölümüm biraz fazla zor olduğu için işte ortalamayı tutturabilir miyim? En yakın kaygım bu.

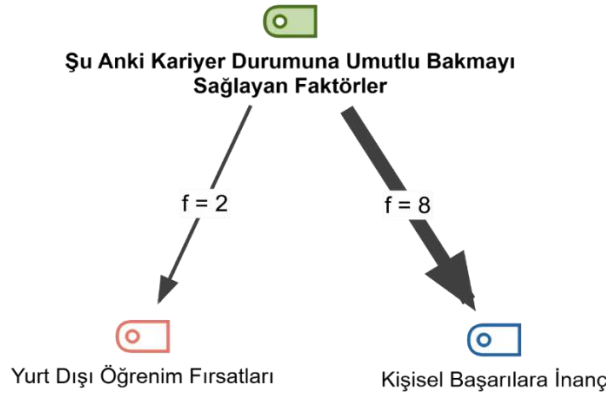
K6: İleride yüksek lisansımı yurt dışında yapamazsam gibi bir endişem var. Çünkü genel olarak kabul alsak bile burs almak çok zor. Öyle bir endişem var.

K10: Şu anki durumda yani tabii ki bölümünün çok fazla mezun veriyor olması, ekonomik sıkıntılar. Bu tarz sebepler beni endişelendiren.

K5: Mesleğime yönelik yeni çıkan düzenlemeler beni bir tık geriyor. Ne olacağı belli değil gibi onlar rahatsız ediyor ama bir de tam olarak ne yapmak istediğime de karar veremedim. O da birazcık strese sokuyor, atanma durumum strese sokuyor, yani ne olacağımı belli olmaması kaygılandırıyor.

3.8. Şu anki durumunuzda kariyerinize daha umutlu bakmanızı sağlayan faktörler nelerdir?

Katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkan temalar ve temaların frekans dağılımları Şekil 8’de sunulmuştur.

Şekil 8. Öğrencilerin şu anki kariyer durumuna umumlu bakmasını sağlayan faktörler.

Şekil 8 öğrencilerin kendilerini geliştirme ve kişisel ilgilerinin peşinden gitme gibi faktörlerle geleceklere dair daha olumlu düşündüklerini göstermektedir. Bazı katılımcıların ifadeleri örnek olarak verilmiştir.

K7: Birinci hedefim not ortalamamı yükseltip başka bir okula geçmek. Daha iyi bir okula geçme isteği umumlu olmamı sağlıyor.

K6: Kendime güveniyorum. Yani bir şeyleri başarabileceğime inanıyorum.

K3: Şöyle söyleyeyim, yurt dışıyla görüşmelerimin başlamış olması yani yurtdışı irtibatlarımın başlamış olması ve yurt dışına çıkacak olmam diyebilirim.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın amacı, üniversite sınavına hazırlık sürecinde depresi deneyimleyen öğrencilerin depresyon sonrası kariyer süreçlerine ilişkin görüşlerini incelemektir. Araştırma sonucuna göre, depresyon sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde öğrencilerin kariyerleriyle ilgili en fazla endişelendikleri durumlar; “başarı inancı ve motivasyon eksikliği”, “akademik sürecin aksaması”, “psikolojik zorluklar ve travmatik etkiler” ile “fiziksel koşullardan kaynaklanan zorluklar” olarak belirlenmiştir. Bu süreçte, öğrencileri en fazla olumsuz yönde etkileyen durumların; “barınma ve düzen kaybı”, “psikolojik travma ve kayıpların etkisi” ile “aileden uzak kalma ve aile durumunun olumsuz etkisi” olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin yaşadıkları olumsuz durumlarla başa çıkmak için başvurduğu kaynaklar arasında; “kendi öz motivasyonunu kullanma”, “sosyal destek ve aile ile birlikte olma” ile “maddi durum” ve “kabul ve akışta kalma” durumunun yer aldığı saptanmıştır. Öğrencilerin bu süreçte en fazla ihtiyaç duydukları konular; “duygusal destek ve güven”, “normal hayata geri dönme” ile “eğitim desteği” olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin depresyon sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde sosyal destek kaynaklarına yönelik bakış açıları, “olumlu” ve “olumsuz” olmak üzere iki farklı şekilde gözlemlenmiştir. Geleceğe umutla bakmalarını sağlayan faktörlerin; “kişisel hedeflerin ve hayallerinin gücü” ile “topluma faydalı olma gücü” olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin mevcut yaşamlarında kariyerleriyle ilgili endişelendikleri durumların; “mesleğin geleceğine ilişkin endişeler” ve “yurt dışı eğitim olanaklarına ulaşma sıkıntısı” olduğu görülmüştür. Ayrıca, “kişisel başarılarına olan inanç” ve “yurt dışı öğrenim fırsatları” konularının, kariyerlerine daha umumlu bakmalarını sağlayan faktörler olduğu tespit edilmiştir.

Depresyon gibi travmatik olaylar gençlerin yaşamlarında, özellikle eğitim ve kariyer süreçlerinde kalıcı etkiler bırakabilmektedir. Bu araştırma kapsamında katılımcılar, depresyon sonrası kaygı

düzeylerinde artış yaşadıklarını, konsantrasyon sorunları ve motivasyon kaybı gibi akademik zorluklarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Deprem sonrası dönemde sosyal destek kaynaklarının (aile, öğretmenler ve arkadaşlar) önemine dikkat çeken bulgular, travma sonrası iyileşme sürecinde sosyal destek sistemlerinin rolünü vurgulamaktadır. Eray ve diğerleri (2017) deprem sonrası yer değiştirme ve sosyal desteğin ergenlerin ruh sağlığı üzerindeki uzun vadeli etkilerini 434 lise öğrencisiyle gerçekleştirdikleri çalışma kapsamında incelemişlerdir. Çalışma sonucu ergenlerde algılanan aile desteğinin, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) belirtilerini azaltmada anlamlı etkiye sahip olduğunu ve psikolojik iyileşme sürecindeki en önemli sosyal destek kaynağı olduğunu göstermektedir. Zhang ve diğerlerinin (2014) çalışmasına göre, sosyal destek, başa çıkma becerileri ve kontrol odağı gibi unsurlar, deprem mağdurlarının dayanıklılığını artırmada ve psikolojik sorunlarını azaltmada kritik bir önem taşımaktadır. Öğrenciler, özellikle eğitim kurumlarının sağladığı psikolojik destek hizmetlerinin motivasyonlarını artırmada kritik bir rol oynadığını ifade etmiştir. Bu bulgular, sosyal ve psikolojik desteğin önemli bir toparlanma kaynağı olduğunu göstermiştir.

Çalışmada öne çıkan bir diğer önemli tema, katılımcıların geleceğe dair belirsizlik duygularıyla başa çıkma stratejileridir. Öğrencilerin bir kısmı, depremi bir “dönüm noktası” olarak görerek kariyer hedeflerini yeniden değerlendirmiş ve dayanıklılık geliştirmişlerdir. Özellikle, üniversite sınavı gibi yüksek stresli süreçlerde öğrencilerin psikolojik sağlamlığını artırmaya yönelik müdahalelerin geliştirilmesi gerektiği açıktır. Ergenlerde psikolojik sağlamlığı artırmaya yönelik okul temelli psiko-eğitim programlarının uygulanması, ergenlerin çeşitli risklerle başa çıkma becerilerini geliştirmede etkili olmaktadır (Bağatarhan ve Özen, 2024). Son olarak, çalışmanın bulguları, afet sonrası kariyer danışmanlığı hizmetlerinin önemini ortaya koymaktadır. Deprem sonrası gençlerin kariyer hedeflerini yeniden yapılandırmalarına yardımcı olabilecek bireysel ve grup temelli danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, gelecekteki olası afetlerde benzer zorlukların üstesinden gelinmesine katkı sağlayabilir.

Doğal afet sonrası maddi kayıplar yaşayan öğrenciler için burslar ve maddi destek programları sağlanabilir. Öğrencilerin özel kurslara veya derslere ilişkin harcamalarını karşılayabilmesi için finansal destek sağlanabilir. Doğal afet sonrası üniversiteye hazırlık sürecinde olan ve belirsiz bir süreç yaşayan öğrenciler için zaman yönetimi ile ilgili rehberlik çalışmaları sunulabilir. Bu öğrencilere hem yaşanan afetin sonuçları ile baş edebilmeleri hem de sınava motive olabilmeleri için psikolojik destek sağlanabilir. Deprem öğrencilerin eğitim hayatındaki uzun dönemli etkilerini inceleyebilmek amacıyla boylamsal araştırmalar planlanabilir. Bu öğrencilerin yıllar içinde akademik başarılarında, psikolojik süreçlerinde ve kariyer hayatlarında ne gibi değişimler olduğu araştırılabilir.

5. KAYNAKLAR

Altun, F. (2018). Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 1-15.

Aydın, M. (2023). Deprem özelinde afetleri ve kitlesel travmayı anlamak, *Türk Nöroşir Dergisi*, 33(2), 165-169.

Aykaç, B., Akdaş, E., Leblebicier, B. Ö., & Meral, H. (2024). Deprem çocuklar üzerindeki psikolojik ve davranışsal etkileri. *Ulusal Özgün Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 21–36.

Bağatarhan, T., & Özen, B. (2024). Ergenler için psikolojik sağlamlık programları: sistematik gözden geçirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (65), 299-312. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1542353>

Çavuş, M. F. (2009). Gençlerde algılanan sosyal desteğin öz-yeterlilik inancına etkileri. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 1-11.

- Eray, Ş., Ucar, H. N., & Murat, D., (2017). The effects of relocation and social support on long-term outcomes of adolescents following a major earthquake: A controlled study from Turkey. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 24, 46-51.
- Garnezy, N. (1991). Resilience and vulnerability to adverse developmental outcomes associated with poverty. *American Behavioral Scientist*, 34(4), 416–430. <https://doi.org/10.1177/0002764291034004003>
- Gizir C. A. (2007). Psikolojik sağlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3, 113-126.
- Gürkan, U. (2014). Üniversite öğrencilerinin yılmazlık ve iyilik halinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Education Sciences*, 9(1), 19-35. <https://doi.org/10.12739/NWSA.2014.9.1.1C0603>
- Karabulut, D., & Bekler, T. (2019). Doğal afetlerin çocuklar ve ergenler üzerindeki etkileri. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5(2), 368-376. <https://doi.org/10.21324/dacd.500356>
- Kararımak, Ö. (2006). Psikolojik sağlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 3(26), 129-142. <https://doi.org/10.17066/pdrd.22262>
- Korkut Owen, F. (2021). Belirsizlik ve kariyer davranışları. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 4(2), 36-60.
- Nalbantoğlu Yılmaz, F., & Çetin Gündüz, H. (2018). Lise öğrencilerinin kariyer kaygılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1585-1602. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018.18.39790-471164>
- Pisarık, C. T., Rowell, P. C. and Thompson, L. K. (2017). A phenomenological study of career anxiety among college students. *the Career Development Quarterly*, 65(4), 339- 352. <https://doi.org/10.1002/cdq.12112>
- Sönmez, M. B. (2022). Depremin psikolojik etkileri, psikolojik destek ve korkuyla baş etme. *TOTBİD Dergisi*, 21, 337-343. <https://doi.org/10.5578/totbid.dergisi.2022.46>
- Yayla, İ. E. (2023). *Lise öğrencilerinde kariyer kaygısı ile mükemmeliyetçilik ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Yelboğa, N. (2023). Kahramanmaraş depremi özelinde travmatik yas ve sosyal hizmetin yas danışmanlığı müdahalesi. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 7(1), 97-121.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, İ. (1997). Algılanan sosyal destek ölçeğinin geliştirilmesi, güvenilirliği ve geçerliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(13), 81-87
- Zhang, H., Lu, Y., Gupta, S., & Zhao, L. (2014). What motivates customers to participate in social commerce? the impact of technological environments and virtual customer experiences. *Information and Management*, 51(8), 1017–1030. <https://doi.org/10.1016/j.im.2014.07.005>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÜST BİLİŞSEL FARKINDALIK DÜZEYLERİ
İLE DİJİTAL OKURYAZARLIK BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS'
METACOGNITIVE AWARENESS LEVELS AND DIGITAL LITERACY SKILLS

Zeynep AKKUŞ ÇUTUK¹, Rukiye AYDOĞAN²

¹Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, 0000-0001-8364-4431

²Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Rekreasyon Bölümü Rekreasyon Anabilim Dalı, 0000-0002-8967-2684

Özet

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin üst bilişsel farkındalık düzeyleri ile dijital okuryazarlık becerileri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Tarama modeline dayanan bu çalışmada, olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme tekniği kullanılmıştır. Araştırma, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerinden gönüllü olarak katılan 382 kişilik bir örneklem grubu ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların 238'i kadın (%62,3) ve 144'ü erkek (%37,7) olup, yaş ortalaması 20 olarak belirlenmiştir. Veri toplama süreci, Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği (Durdukoca, Fırat & Arıbaş, 2019), Dijital Okuryazarlık Ölçeği (Üstündağ, Güneş & Bahçivan, 2017) ve Kişisel Bilgi Formu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi, test toplam puanlarının normal dağılım gösterdiği varsayımı doğrultusunda yapılmıştır. İstatistiksel analizlerde ortalama, standart sapma, minimum-maksimum-ortanca değerler, bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), pearson korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizine başvurulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmuştur. Erkeklerin üst bilişsel farkındalık puanları, kadınlara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksektir. Benzer şekilde, erkeklerin dijital okuryazarlık becerileri, kadınlarınkine göre anlamlı bir fark göstermektedir. Ayrıca, öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeyleri ile dijital okuryazarlık becerileri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Üst bilişsel farkındalık, dijital okuryazarlık becerilerinin anlamlı bir yordayıcısı olarak belirlenmiş olup, öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeylerinin dijital okuryazarlık becerilerinin %30'unu açıkladığı bulunmuştur. Elde edilen bu bulgular, üst bilişsel farkındalık ile dijital okuryazarlık arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir ve bu ilişki, dijital okuryazarlık becerilerinin gelişimi açısından önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Anahtar kelimeler: Üst bilişsel farkındalık, dijital okuryazarlık, üniversite öğrencileri

Abstract

This learning objective is to expand the relationship between the high-level positions of universities and digital literacy. This style, which is based on the scanning model, was used as an easy practice technique from continuous application methods. The research was carried out

with a group of 382 participants from Trakya University Faculty of Education. 238 of the participants were female (%62.3) and 144 were male (%37.7) and their age was determined as 20. The data collection process was carried out using the Metacognitive Awareness Scale (Durdukoca, Fırat & Arıbaşı, 2019), Digital Literacy Scale (Üstündağ, Güneş & Bahçivan, 2017) and Personal Information Form. The data were analyzed in a way that the total test scores showed normal distributions. In statistical analyses, mean, standard deviation, minimum-maximum-median values, independent groups t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), Pearson disease analysis and simple piecewise regression analysis were applied. According to the course of the study, there is a significant difference in the safe levels of high-level therapies according to gender variables. The high-level geometric scores of men are significantly higher in comparison with women. Similarly, statistical digital literacy change shows a significant difference compared to women. In addition, it was determined that there is a positive significant relationship between the high-level geometric level of nutrients and digital literacy. High-level secure was determined as a significant predictor of digital literacy characteristics, and the method explained 30% of the digital literacy skills at the high-level central level. These findings show that there is a strong relationship between high standards and digital literacy, and this relationship can be considered as an important factor in the development of digital literacy characteristics.

Keywords: Metacognitive awareness, digital literacy, university students

1. GİRİŞ

Üstbilişsel farkındalık, bireylerin kendi düşünme süreçlerinin farkında olmalarını ve bu süreçleri düzenleme yeteneklerini ifade eder (Aydın ve Demir, 2014; Sakız, 2014; Sawhney ve Bansal, 2015). Araştırmalar, üstbilişsel becerilerin geliştirilebileceğini ve öğretilebileceğini ve çeşitli eğitim seviyelerinde faydalarının gözlemlenebileceğini göstermektedir (Sabna, & Hameed, 2016; Schraw, 1998). Üstbilişsel farkındalığın artırılması, öğrencilerin öğrenme stratejilerini daha etkili bir şekilde kullanmalarını ve akademik başarılarını artırmalarını sağlamaktadır (Abdelrahman, 2020; Ekici ve ark., 2019). Örneğin, öğretmen adayları üzerinde yapılan bir çalışmada, üstbilişsel farkındalık düzeyinin akademik motivasyon ve başarı ile güçlü bir ilişki içinde olduğu bulunmuştur (Abdelrahman, 2020; Sümen ve Çalışıcı, 2016).

Öğrencilerin üstbilişsel farkındalık düzeylerinin yüksek olması, onların problem çözme becerilerini geliştirmektedir. Problem temelli öğrenme yöntemlerinin, öğrencilerin üstbilişsel farkındalıklarını artırdığı ve bu durumun problem çözme yeteneklerini olumlu yönde etkilediği gösterilmiştir (Alindra ve Fauzan, 2019; Divrik, 2020). Ayrıca, üstbilişsel farkındalık, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini değerlendirmelerine ve gerektiğinde stratejilerini değiştirmelerine de yardımcı olur (Hindun ve ark., 2020).

Üstbilişsel farkındalık, sadece akademik başarı ile değil, aynı zamanda duygusal durumlarla da ilişkilidir. Örneğin, depresyonun tedavisinde üstbilişsel farkındalığın rolü üzerine yapılan bir çalışmada, bireylerin olumsuz düşüncelerini geçici olaylar olarak değerlendirmelerinin, depresyonun nüks etme riskini azalttığı bulunmuştur (Teasdale ve ark., 2002). Ayrıca üstbilişsel farkındalık, öz düzenleme ve duygusal zekâ ile de ilişkilendirilmiştir (Byzova ve ark., 2019).

Araştırmada incelenen diğer kavram olan dijital okuryazarlık, bireylerin dijital teknolojileri etkili bir şekilde kullanabilme yeteneğini ifade eder ve bu, bilgiye erişim, değerlendirme, entegrasyon ve iletişim gibi becerileri içerir (Eshet-Alkalai, 2004; Eshet-Alkali & Amichai-Hamburger, 2004; Julien, 2019). Dijital okuryazarlık, küresel topluma tam katılım için çok

önemlidir ve teknolojik değişimlerle birlikte sürekli olarak gelişmektedir (Osterman, 2013). Günümüz bilgi toplumunda hayati bir yeterlilik olarak kabul edilmektedir (Leahy & Dolan, 2010) ve dijital bilgideki hızlı artışın yarattığı zorlukların üstesinden gelmek için gereklidir (Naufal, 2021). Dijital okuryazarlık, günümüz eğitim sisteminde, öğrencilerin bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi kullanma yetenekleri, akademik başarıları üzerinde doğrudan etkilidir (Isrok'atun ve ark., 2022). Özellikle, dijital okuryazarlık, bireylerin çevrimiçi ortamlarda güvenli ve etkili bir şekilde gezinmelerine yardımcı olurken, aynı zamanda eleştirel düşünme becerilerini de geliştirmektedir (Faizah & Rahayu, 2019; Huang, 2024; Meyers ve ark., 2013; Tarsidi, 2023).

Araştırmalar, dijital okuryazarlığın yaş ve deneyimle birlikte geliştiğini göstermektedir. Örneğin, gençlerin dijital okuryazarlık düzeyleri, çevrimiçi etkinliklere katılım sıklığı ile doğru orantılı olarak artmaktadır (Livingstone ve Helsper, 2007). Bununla birlikte, dijital okuryazarlık sadece teknik becerilerle sınırlı değildir; aynı zamanda bireylerin dijital içerikleri eleştirel bir gözle değerlendirme ve bu içeriklerle etkileşim kurma yeteneklerini de kapsar (Egüz, 2021; Isrok'atun ve ark., 2022). Bu bağlamda, öğretmenlerin dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmeleri, öğrencilerin öğrenme süreçlerini desteklemek için önemlidir (Faizah & Rahayu, 2019).

Dijital okuryazarlık, bireylerin sosyal medya ve diğer dijital platformlarda sorumlu bir şekilde etkileşimde bulunmalarını sağlarken, aynı zamanda dijital vatandaşlık bilincini de artırmaktadır. Bu durum, bireylerin dijital dünyada etik ve güvenli bir şekilde hareket etmelerini teşvik eder (Nanda & Budimansyah, 2020; Tarsidi, 2023). Eğitimcilerin, dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmek için çeşitli stratejiler uygulamaları, öğrencilerin bu becerileri kazanmalarına yardımcı olabilir (Isrok'atun ve ark., 2022; Rugaiyah ve ark., 2024).

Son zamanlarda yapılan araştırmalar, eğitim bağlamında üstbilişsel farkındalık ve dijital okuryazarlık arasındaki karmaşık ilişkiyi vurgulamaktadır. Çalışmalar, üstbilişsel stratejilerin dijital okuryazarlık becerilerinin önemli yordayıcıları olduğunu göstermiştir (Irhandayaningsih ve Hastoto, 2022; Pereles ve ark., 2024). Dijital araçların ve platformların kullanımı, özellikle öz-yönelimli öğrenme ortamlarında üstbilişsel yetenekleri geliştirebilir (Lavrysh ve ark., 2023; Nieto-Márquez ve ark., 2020). Dijital okuryazarlığın üstbiliş ve öğrenme performansı arasındaki ilişkiye aracılık ettiği bulunmuştur (Anthonysamy, 2023). Ayrıca, üstbilişsel stratejilerin dijital öğrenme bağlamlarına entegrasyonu, öğrencilerin problem çözme becerilerini ve matematik okuryazarlığını geliştirebilir (Sümen ve Çalışıcı, 2016). Dijital okuryazarlığı içeren harmanlanmış öğrenme yaklaşımları, öğrencilerin üstbiliş becerileri ve öz-düzenlemeli öğrenme üzerinde olumlu etkiler göstermiştir (Amelia, 2021). Genel olarak, üstbiliş ve BİT kullanımı arasında çift yönlü bir ilişki olduğu, her birinin diğerini geliştirdiği ve öğrenme çıktılarının iyileştirilmesine katkıda bulunduğu görülmektedir (Cadamuro ve ark., 2019).

Bu çalışmanın amacı, eğitim fakültesi öğrencilerinde üst bilişsel farkındalık ve dijital okuryazarlık arasındaki ilişkiyi incelemektir. Eğitim fakültesi öğrencileri, gelecekteki öğretmenlik kariyerlerinde dijital teknolojileri etkili bir şekilde kullanma gerekliliği ile karşı karşıyadır. Bu bağlamda, dijital okuryazarlık becerileri, öğrencilerin eğitim süreçlerini daha verimli ve etkili hale getirmeleri için kritik bir öneme sahiptir. Üst bilişsel farkındalık ise, öğrencilerin dijital araçlar ve kaynaklar kullanarak öğrenme süreçlerini daha derinlemesine kavrayıp düzenlemelerini sağlayarak dijital okuryazarlık becerilerinin gelişimine katkıda bulunabilir. Bu araştırma, eğitim fakültesi öğrencilerinin dijital okuryazarlık seviyelerini arttırmak ve eğitimde dijital teknolojilerin kullanımını optimize etmek amacıyla üst bilişsel stratejilerin nasıl bir etkiye sahip olabileceği konusunda öğretim yöntemlerine dair önemli bilgiler sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, dijital okuryazarlık ve üst bilişsel farkındalık

arasındaki ilişkiyi derinlemesine inceleyerek, gelecekteki eğitim politikaları ve öğretmen yetiştirme programlarında bu iki becerinin nasıl entegre edilebileceğine dair önemli önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda belirlenen alt problemler aşağıda sıralanmıştır:

1. Öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeyleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Öğrencilerin dijital okuryazarlık becerileri ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeyleri ile dijital okuryazarlık becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeyleri dijital okuryazarlık becerilerini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeyleri ile dijital okuryazarlık becerileri arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli uygulanan araştırmalarda, evrenin tümü ile ya da evrenden seçilen bir örneklem ile çalışma gerçekleştirilmektedir. Tarama modelinde araştırmanın yapıldığı hedef kitlenin genel özellikleri açıklanmaktadır. Araştırma yapılan konuya ilişkin olarak var olan durum tasvir edilmektedir. İlişkisel tarama modeliyle birden çok değişken ele alınmakta ve bir değişimin olup olmadığı incelenmektedir (Büyüköztürk, 2017; Karasar, 2012). Bu araştırmada öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeylerine ve dijital okuryazarlık becerilerine ilişkin veriler toplanmış ve cinsiyet değişkeni açısından analiz edilmiştir. Ayrıca üst bilişsel farkındalık düzeyinin dijital okuryazarlık becerisini etkileme durumu incelenmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmuştur. Olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden biri olan kolay ulaşılabilir örnekleme tekniği kullanılarak belirlenen katılımcılardan 238 (%62,3) kadın ve 144 (%37,7) erkek olmak üzere toplam 382 öğrenci, çalışmanın örneklem grubunu oluşturmuştur. Katılımcıların yaş ortalaması 20 olarak hesaplanmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği

Durdukoca ve Arıbaş (2019) tarafından geliştirilen ölçek, 18 maddeden oluşmakta olup, üç alt boyuttan (Kişisel Farkındalık, Organizasyonel Farkındalık ve Yargısal Farkındalık) meydana gelmektedir. Ölçek, 5 dereceli Likert tipi bir ölçüm aracıdır ve değerlendirme, 1 (Hiçbir zaman) ile 5 (Her zaman) arasında yapılmaktadır. Bu ölçekten alınabilecek puan aralığı en az 18, en fazla ise 80 olarak belirlenmiştir. Tamamı olumlu ifadelerle tasarlanan ölçeğin genel Cronbach Alfa değeri ,75 olarak hesaplanmışken, alt faktörler için Cronbach Alfa değerleri sırasıyla, Kişisel Farkındalık için ,79, Organizasyonel Farkındalık için ,72 ve Yargısal Farkındalık için ,62 olarak bulunmuştur.

Dijital Okuryazarlık Ölçeği

Ng (2012) tarafından geliştirilen ölçek, Üstündağ, Güneş & Bahçivan (2017) tarafından ülkemizde yürütülen FATİH projesinin amaçları doğrultusunda, projenin başarısında rol oynayan öğretmen, öğretmen adayı ve öğrencilerin dijital okuryazarlık durumlarının belirlenmesi amacıyla Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçekte toplam 10 madde bulunmakta olup tüm maddeler tek faktör altında toplanmıştır. Ölçek, 5 dereceli Likert tipi bir ölçüm aracıdır ve değerlendirme, 1 (Kesinlikle Katılmıyorum) ile 5 (Kesinlikle Katılıyorum) arasında yapılmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı .86 olarak belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmada veriler araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Analiz aşamasında ilk olarak veri toplama araçlarından elde edilen toplam puanların normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığına bakılmıştır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). Normallik testlerinde çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin -1.50 ile +1.50 arasında olması durumunda verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir (Tabachnik ve Fidell, 2013). George ve Mallery (2010) ise çarpıklık ve basıklık değerleri için +2 ve -2 aralığının normal dağılım göstergesi olduğunu bildirmektedir. Bu çalışmada, üst bilişsel farkındalık ölçeği için elde edilen toplam puanların çarpıklık değeri -0.10, basıklık değeri ise 1.17 olarak bulunmuş; dijital okuryazarlık ölçeği için ise çarpıklık değeri -0.04, basıklık değeri 0.55 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular, her iki ölçeğin toplam puanlarının normal dağılıma uyduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, verilerin analizi, testlerin toplam puanlarının normal dağılım gösterdiği varsayımı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

İstatistiksel analizlerde, betimsel istatistikler (ortalama, standart sapma vb.) kullanılmış, gruplar arası karşılaştırmalarda bağımsız gruplar t-testi uygulanmış ve ölçeklerden elde edilen toplam puanlar arasındaki ilişkilerin incelenmesinde Pearson Korelasyon Katsayısı tercih edilmiştir. Korelasyon katsayıları değerlendirilirken, hesaplanan değer 0,01-0,29 arasında olması düşük, 0,30-0,69 arasında olması orta, 0,70-0,99 arasında olması ise yüksek düzeyde bir ilişkiyi işaret ettiği kabul edilmiştir (Büyüköztürk ve ark., 2015). Öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeylerinin dijital okuryazarlık becerileri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırmada, tüm istatistiksel analizler SPSS 23 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmanın birinci alt probleminde öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından karşılaştırılmıştır.

Tablo 1. Cinsiyete göre, üstbilişsel farkındalık ölçeğinden alınan puanların T-Testi sonuçları

Cinsiyet	N	X	S	Sd	T	P
Kadın	238	61.85	10.106	-3.799	380	.000*
Erkek	144	66.04	10.897			

* p<.05

Tablo 1'de yer aldığı üzere, kadın ve erkeklerin üst bilişsel farkındalık düzeylerinin karşılaştırılmasına yönelik gerçekleştirilen t testi sonuçları, gruplar arasında anlamlı bir fark

olduğunu ortaya koymuştur. Erkeklerin üst bilişsel farkındalık düzeyleri ($\bar{X} = 66.04$), kadınların üst bilişsel farkındalık düzeylerinden ($\bar{X} = 61.85$) anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmanın ikinci alt problemi olan öğrencilerin dijital okuryazarlık becerilerinin cinsiyete göre incelenmesine ilişkin veriler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Cinsiyete göre, dijital okuryazarlık ölçeğinden alınan puanların T-Testi sonuçları

Cinsiyet	N	X	S	Sd	T	P
Kadın	238	34.25	6.150	-5.095	380	.000*
Erkek	144	37.72	6.920			

* $p < .05$

Tablo 2’de sunulduğu üzere, öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından karşılaştırılmasına yönelik gerçekleştirilen t testi sonuçları, gruplar arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Erkeklerin dijital okuryazarlık becerileri ($\bar{X} = 37.72$), kadınların dijital okuryazarlık becerilerinden ($\bar{X} = 34.25$) anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmanın üçüncü alt probleminde öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeyleri ile dijital okuryazarlık becerileri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiş ve elde edilen veriler Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeyleri ile dijital okuryazarlık becerileri arasındaki ilişki

34

		<i>Dijital okuryazarlık</i>
Üst bilişsel farkındalık düzeyleri	Korelasyon (r)	.554*
	Anlamlılık (p)	.000
	N	382

* $p < .01$

Tablo 3’te yer alan bulgulara göre, öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeyleri ile dijital okuryazarlık becerileri arasında anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r = .554$).

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmanın dördüncü alt probleminde öğrencilerin üst bilişsel farkındalık düzeylerinin dijital okuryazarlık becerileri üzerindeki etkisini incelemek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğrencilerin üst bilişsel farkındalıklarının dijital okuryazarlık becerilerine etkisine ilişkin basit regresyon analiz sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	13.472	1.727		7.802	.000
Üst bilişsel farkındalık	.378	.027	.554	12.968	.000

*Dijital okuryazarlık- (Bağımlı Değişken) Sabit

*R=0,554 R²= 0,305 F=168,171 (p=0,000)

Tablo 4’de görüldüğü üzere, öğrencilerin üst bilişsel farkındalıklarının dijital okuryazarlığın anlamlı bir yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin üst bilişsel farkındalıkları dijital okuryazarlığın %30’unu açıklamaktadır. Dijital okuryazarlık becerilerinin kalan %70’lik kısmı farklı değişkenler tarafından açıklanmaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada, erkeklerin üst bilişsel farkındalık ve dijital okuryazarlık ölçeklerinden elde ettikleri puanların, kadınlara kıyasla anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Alan yazında üstbilişsel farkındalık ve cinsiyet üzerine yapılan araştırmalar karışık sonuçlar vermiştir. Bazı çalışmalarda üstbilişsel farkındalıkta cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Asy’ari ve ark., 2022; Ekici ve ark., 2019; Yağan, 2022). Bununla birlikte, diğerleri kadınların erkeklerden daha yüksek üstbilişsel farkındalık gösterdiğini bildirmiştir (Abdelrahman, 2020; Kaur ve Saini, 2020; Veloo ve ark., 2014).

Dijital okuryazarlıkta ise yapılan çalışmalar erkeklerin, kadınlardan daha yüksek düzeyde dijital becerilere sahip olduğunu göstermektedir (Long ve ark., 2023). Bu eşitsizlik cep telefonlarına erişim, eğitim, meslek ve gelir gibi faktörlerden etkilenmektedir (Long ve ark., 2023; Islam & Manchanda, 2023). Dijital okuryazarlıktaki cinsiyet farklılıkları, sınıf etkileşimleri, işbirlikçi öğrenme süreçleri ve yazılım uygulamaları gibi çeşitli bağlamlarda da kendini göstermektedir (Ertl & Helling, 2011; Mallawaarachchi, 2019; Maxwell & Maxwell, 2014).

Araştırmada son olarak; öğretmen adaylarının üst bilişsel farkındalık düzeyleri ile dijital okuryazarlık becerileri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu ve üst bilişsel farkındalığın dijital okuryazarlık becerilerinin önemli bir yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. Araştırmalar, üstbilişsel farkındalık ile dijital okuryazarlık becerileri arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Alan yazında öğrencilerin üst bilişsel farkındalıklarının bazı dijital becerilerle ilişkisini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda dijital kavram haritası kullanımı (Çite ve ark., 2022), dijital bağımlılık (Çelikkanat ve ark., 2024), siber zorbalık (Çınar ve ark., 2021), bilişim teknolojilerinden yararlanma (Cabı ve ark., 2016) gibi dijital özelliklerin ele alındığı görülmektedir. Çalışmalar, üstbilişsel deneyimlerin öz-yönelimli öğrenme ortamlarında dijital okuryazarlığın baskın yordayıcıları olduğunu göstermiştir (Irhandayaningsih & Hastoto, 2022). Aydar ve Şumuer (2023) tarafından okul öncesi öğretmen adaylarla gerçekleştirilen araştırmada, bilişötesi farkındalık ve dijital okuryazarlık becerilerinin öz yönetimli öğrenme becerisini yordadığı tespit edilmiştir. Dijital öğretim materyallerinin ve

özel geri bildirimli platformların kullanımı, ilköğretim öğrencilerinde üstbilişsel bilginin geliştirilmesiyle ilişkilendirilmiştir (Nieto-Márquez ve ark., 2020). Öğretmenler için, üstbilişsel stratejilerin kullanılması öğrencilerin dijital yetkinlik gelişimini artırmaktadır (Pereles ve ark., 2024). Dijital anlatıların yükseköğretimde üstbilişsel becerileri güçlendirdiği bulunmuştur (Lavrysh ve ark., 2023). Daha iyi öğrenme çıktıları üretmede BİT ve üstbiliş arasındaki etkileşim, çift yönlü bir ilişki gözlemlenerek iyi bir şekilde kurulmuştur (Cadamuro ve ark., 2019). Ayrıca, dijital okuryazarlığa dayalı harmanlanmış öğrenme yaklaşımları, öğrencilerin öz-düzenlemeli öğrenme ve üstbiliş becerileri üzerinde olumlu etkiler göstermiştir (Amelia, 2021). Bu bulgular, öğrenme çıktılarını geliştirmek için eğitim ortamlarına üstbiliş stratejileri ve dijital okuryazarlığı entegre etmenin önemini altını çizmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında bazı önerilerde bulunulmuştur. Eğitim fakültesi müfredatlarında üst bilişsel farkındalık ve dijital okuryazarlık becerilerinin daha fazla vurgulanması gerektiği söylenebilir. Özellikle, öğrencilerin üst bilişsel farkındalıklarını geliştirecek stratejilerin dijital eğitim araçlarıyla entegrasyonu, dijital okuryazarlık becerilerinin güçlendirilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca, öğrencilerin hem üst bilişsel farkındalıkları hem de dijital okuryazarlık becerilerine ilişkin özelliklerin daha derinlemesine incelenmesi amacıyla, farklı değişkenlerin dahil edildiği tarama çalışmaları önerilmektedir. Gelecek araştırmalarda, üst bilişsel farkındalığın gelişimine yönelik uygulamalı çalışmalar yapılarak, bu ilişkilere dair dinamikler daha ayrıntılı bir şekilde ele alınabilir. Bu araştırma yalnızca bir fakültede gerçekleştirilmiş olup, ilerleyen çalışmalarda farklı fakülteler arasında karşılaştırmalı analizler yapılması tavsiye edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdelrahman, R. (2020). Metacognitive awareness and academic motivation and their impact on academic achievement of Ajman University students. *Heliyon*, 6(9), e04192. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e04192>
- Alindra, D., & Fauzan, A. (2019). Metacognitive awareness and its effect on students' problem-solving ability in implementing RME approach. *Proceedings of the 1st International Conference on Innovation in Education (ICoIE 2018)*. <https://doi.org/10.2991/icoie-18.2019.70>
- Amelia, R. (2021). Pengembangan model blended learning berbasis literasi digital dalam meningkatkan keterampilan metakognitif mahasiswa. *Murabby: Jurnal Pendidikan Islam*, 4(2). <https://doi.org/10.15548/MRB.V4I2.3278>
- Anthonyamy, L. (2023). Being learners with mental resilience as outcomes of metacognitive strategies in an academic context. *Cogent Education*, 10(1). <https://doi.org/10.1080/2331186x.2023.2219497>
- Asy'ari, M., Mirawati, B., Zubaidah, S., & Mahanal, S. (2022). Students' metacognitive awareness in natural science learning: an overview by gender. *Jurnal Penelitian Pendidikan IPA*, 8(1), 67-72. <https://doi.org/10.29303/jppipa.v8i1.1146>
- Aydar, G., & Şumuer, E. (2023). Okul öncesi öğretmen adaylarının öz yönetimli öğrenme becerileri: Bilişötesi farkındalık ve dijital okuryazarlık düzeylerinin rolü. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 6(2), 448-466.
- Aydın, S., & Demir, T. (2014). *Öz-düzenlemeli öğrenme*. Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (19. baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Byzova, V. M., Perikova, E., & Lovyagina, A. E. (2019). Metacognitive awareness in the system of students' mental self-regulation. *Siberian Journal of Psychology*, 73, 126–140. <https://doi.org/10.17223/17267080/73/8>
- Cabı, E., Erdem, E., & Kırkan, B. (2016). Ortaokul öğrencilerinin bilişim teknolojilerinden yararlanma ve üst bilişsel farkındalık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 92-103.
- Cadamuro, A., Bisagno, E., Pecini, C., & Vezzali, L. (2019). Reflecting a... “bit”. what relationship between metacognition and ict?. *Journal of E-Learning and Knowledge Society*, Vol 15 No 3 (2019): LEARNING AN. <https://doi.org/10.20368/1971-8829/1135025>
- Çelikkanat, Ş., Özgüç, S., & Kuşlu, S. (2024). Üniversite öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinin üstbiliş ile ilişkisi. *Etkili Hemşirelik Dergisi*, 17(2), 190-201.
- Çınar, S. E., Tekin, Ö. E., Keçeci, B., & Çetin, D. (2021). Ergenlerde heyecan arayışı, yıkıcı davranışlar ve üst bilişsel farkındalığın siber zorbalığı yordayıcılığı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 54(54), 169-187.
- Çite, H., Gürbüzer, S., & Küçükaydın, M. A. (2022). İlkokulda yavaş geçişli animasyon ve dijital kavram haritası kullanımı: Fen bilimleri tutumu ve üst bilişsel farkındalık açısından bir değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (58), 177-200.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (3. baskı). Pegem Akademi.
- Divrik, R. (2020). Problem kurma temelli matematik öğretiminin 4. sınıf öğrencilerinin problem çözme becerilerine ve üstbilişsel farkındalık düzeylerine etkisi. *Turkish Studies - Education*, 15(3), 1729-1750. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41503>
- Durdukoca, Ş. F., ve Arıbaş, S. (2019). Öğretmen adaylarına yönelik üstbilişsel farkındalık ölçeğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1541-1557.
- Egüz, Ş. (2021). Digital literacy perspective: reflections on education. *The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences*, 20, 58-63. <https://doi.org/10.55549/epess.1038710>
- Ertl, B. and Helling, K. (2011). Promoting gender equality in digital literacy. *Journal of Educational Computing Research*, 45(4), 477-503. <https://doi.org/10.2190/ec.45.4.f>
- Ekici, F., Ulutaş, B., & Atasoy, B. (2019). An investigation of preservice teachers' levels of metacognitive awareness in terms of certain variables. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 8(3), 1035–1054. <https://doi.org/10.14686/buefad.566640>
- Eshet-Alkalai, Y. (2004). Digital Literacy: A Conceptual Framework for Survival Skills in the Digital era. *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia*, 13, 93-106.
- Eshet-Alkali, Y. & Amichai-Hamburger, Y. (2004). Experiments in digital literacy. *Cyber Psychology & Behavior*, 7(4), 421-429. <https://doi.org/10.1089/cpb.2004.7.421>
- Faizah, U., & Rahayu, D. A. (2019). Integration of scientific article writing in the animal systematics course to train scientific literacy. *Proceedings of the Mathematics, Informatics, Science, and Education International Conference (MISEIC 2019)*. <https://doi.org/10.2991/miseic-19.2019.39>

- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*, 17.0 update (10th ed.). Boston: Pearson.
- Hindun, I., Nurwidodo, N., & Wicaksono, A. G. C. (2020). Metacognitive awareness components of high-academic ability students in biology hybrid learning: profile and correlation. *JPBI (Jurnal Pendidikan Biologi Indonesia)*, 6(1), 31-38. <https://doi.org/10.22219/jpbi.v6i1.11097>
- Huang, B. (2024). Navigating digital divide: exploring the influence of ideological and political education on cyber security and digital literacy amid information warfare. *Current Psychology*, 43(28), 23815-23836. <https://doi.org/10.1007/s12144-024-06106-1>
- Irhandayaningsih, A. and Hastoto, S. M. (2022). The relationship between metacognitive experiences and digital literacy in a self-directed learning environment. *E3S Web of Conferences*, 359, 03018. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202235903018>
- Islam, A., & Manchanda, P. (2023). Gender inequalities in Digital India: A survey on digital literacy, use, and access. *Digit Working Papers No. 5*. University of Sussex. <https://dx.doi.org/10.20919/MCUU2363>
- Isrok'atun, I., Ummah, S. A., Amalia, D. Y., & Salsabila, N. S. (2022). Digital literacy competency of primary school teacher education department student as the demands of 21st century learning. *Mimbar Sekolah Dasar*, 9(3), 466-483. <https://doi.org/10.53400/mimbar-sd.v9i3.44057>
- Julien, H. (2018). Digital literacy in theory and practice. In *Encyclopedia of Information Science and Technology* (4th ed., pp. 2243–2252). <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-2255-3.ch195>
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.
- Kaur, P., & Saini, S. (2020). Gender Differences in Meta-Cognitive Skillfulness among Adolescents of Moga and Ludhiana. *Indian journal of positive psychology*, 11, 319-325.
- Köklü, N., Büyüköztürk, Ş., & Coklu, Ö. (2006). *Sosyal bilimler için istatistik*. PegemA Yayınları.
- Lavrysh, Y., Leshchenko, M., & Tymchuk, L. (2023). Development of metacognitive skills through digital narratives in higher education. *Revista Electrónica De Investigación Educativa*, 25, 1-15. <https://doi.org/10.24320/redie.2023.25.e07.5028>
- Leahy, D. and Dolan, D. (2010). Digital literacy: a vital competence for 2010?. *Key Competencies in the Knowledge Society*, 210-221. https://doi.org/10.1007/978-3-642-15378-5_21
- Livingstone, S. and Helsper, E. (2007). Gradations in digital inclusion: children, young people and the digital divide. *New Media & Society*, 9(4), 671-696. <https://doi.org/10.1177/1461444807080335>
- Long, T. Q., Hoang, T. C., & Simkins, B. (2023). Gender gap in digital literacy across generations: evidence from indonesia. *Finance Research Letters*, 58, 104588. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2023.104588>
- Mallawaarachchi, C. (2019). Significant influences of digital literacy to promote gender equity and equality in education. *Gender Issues in Technical and Vocational Education Programs*, 218-234. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-8443-8.ch011>

- Maxwell, C. E. and Maxwell, E. M. (2014). Gender differences in digital literacy among undergraduate students of faculty of education, Kogi State University: implications for e-resources & library use. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 1(7), 96-108. <https://doi.org/10.14738/assrj.17.492>
- Meyers, E. M., Erickson, I., & Small, R. V. (2013). Digital literacy and informal learning environments: an introduction. *Learning, Media and Technology*, 38(4), 355-367. <https://doi.org/10.1080/17439884.2013.783597>
- Nanda, V. S., & Budimansyah, D. (2020). Strengthening of digital media literacy-based character education on hoax news spreading to students (Case study on citizenship education learning in SMP Negeri 2 Bandung). *Journal of International Conference Proceedings*, 3(1), 283–290. <https://doi.org/10.32535/jicp.v2i4.804>
- Nieto-Márquez, N. L., Baldominos, A., & Nieto, M. Á. P. (2020). Digital teaching materials and their relationship with the metacognitive skills of students in primary education. *Education Sciences*, 10(4), 113. <https://doi.org/10.3390/educsci10040113>
- Osterman, M. D. (2012). Digital literacy: Definition, theoretical framework, and competencies. In M. S. Plakhotnik, S. M. Nielsen, & D. M. Pane (Eds.), *Proceedings of the 11th Annual College of Education & GSN Research Conference* (pp. 135–141). Florida International University. Retrieved from http://education.fiu.edu/research_conference
- Pereles, A., Ortega-Ruipérez, B., & Lázaro, M. (2024). A digital world toolkit: enhancing teachers' metacognitive strategies for student digital literacy development. *RIED-Revista Iberoamericana De Educación a Distancia*, 27(2). <https://doi.org/10.5944/ried.27.2.38798>
- Rugaiyah, R., Robby, D. K., Hafidz, A. N., Nabilah, S., Rahmawati, D., & Novianti, R. (2024). Strategies to improve teachers' digital literacy. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 119-128. https://doi.org/10.2991/978-2-38476-240-8_11
- Sabna, E. P., & Hameed, D. A. (2016). Metacognitive awareness for ensuring learning outcomes among higher secondary school students. *IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*, 21(4), 101-106. <https://doi.org/10.xxxx/yyyy>
- Sakız, G. (2014). *Özdüzenleme. Öğrenmeden öğretime öz düzenleme davranışlarının gelişimi, stratejiler ve öneriler*. Nobel Akademi.
- Sawhney, N. and Bansal, S. (2015). Metacognitive awareness of undergraduate students in relation to their academic achievement. *International Journal of Indian Psychology*, 3(1). <https://doi.org/10.25215/0301.136>
- Schraw, G. (2001). Promoting general metacognitive awareness. *Neuropsychology and Cognition*, 3-16. https://doi.org/10.1007/978-94-017-2243-8_1
- Sümen, Ö., & Çalışıcı, H. (2016). Pre-service teachers' mind maps and opinions on STEM education implemented in an environmental literacy course. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 16, 459-476.
- Tabachnik, B. G., Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics* (6e éd.). Boston, É.-U. U.: Pearson.
- Tarsidi, D. Z., Suryadi, K., Budimansyah, D., & Rahmat. (2023). Social media usage and civic engagement among communication students. *Jurnal Civics: Media Kajian Kewarganegaraan*, 20(2), 257–269. <https://doi.org/10.30574/wjarr.2023.19.1.1494>

Teasdale, J. D., Moore, R. G., Hayhurst, H., Pope, M., Williams, S., & Segal, Z. V. (2002). Metacognitive awareness and prevention of relapse in depression: Empirical evidence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 70*(2), 275–287. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.70.2.275>

Üstündağ, M. T., Güneş, E., & Bahçivan, E. (2017). Dijital okuryazarlık ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ve fen bilgisi öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık durumları. *Journal of Education and Future, (12)*, 19-29.

Veloo, A., Rani, M. A., & Hariharan, K. (2014). The role of gender in the use of metacognitive awareness reading strategies among biology students. *Asian Social Science, 11*(1). <https://doi.org/10.5539/ass.v11n1p67>

Yağan, S. A. (2022). The relationship between metacognitive awareness and academic procrastination behavior: the moderator role of gender and grade level. *International Journal of Contemporary Educational Research, 9*(3), 532-542. <https://doi.org/10.33200/ijcer.1082874>

TECHNOLOGY AND SUSTAINABILITY IN INDUSTRIES: METHODS OF GREEN
TRANSFORMATION

ENDÜSTRİLERDE TEKNOLOJİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: YEŞİL
DÖNÜŞÜMÜN YÖNTEMLERİ

Halil Sefa SÖNMEZ¹, Semih ÖTLEŞ²

¹Endüstri Süreç Danışmanı, Dassault Systemes, Ürün Yaşam Döngüsü Yönetimi,
0009-0004-7171-610X

²Prof.Dr., Ürün Yaşam Döngüsü Yönetimi Merkezi, 0000-0003-4571-8764

Özet

Küresel ısınma ve iklim değişikliği, dünya genelinde çevresel, ekonomik ve sosyal etkiler yaratan ciddi sorunlardır. Küresel ısınmanın başlıca sebepleri, fosil yakıtların (kömür, petrol, doğalgaz) yakılması, ormansızlaşma, tarımsal faaliyetler ve sanayi üretimidir. Bu faaliyetler, sera gazlarının atmosfere salınımını artırır ve doğal dengeyi bozar. Türkiye'nin de içinde bulunduğu 196 ülkenin imzaladığı Paris İklim Anlaşması ve ayrıca Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi uluslararası anlaşmalar, karbon salınımını azaltmaya yönelik hedefler koyarak ve küresel ısınmayı 1.5-2 °C derecede sabit tutmayı amaçlamakta ve küresel ısınmaya sebep olan tüm sektörleri çevresel sürdürülebilirlik yönünde reform yapmaya teşvik etmektedir. Türkiye Paris İklim anlaşmasında 2053 yılında karbon net sıfır olmayı taahhüt etmiştir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği Yeşil Mütabakatının dayattığı sınırda karbon düzenlemesi gibi düzenlemeler, Türk sanayisini doğrudan etkileyerek yeşil dönüşümü hızlandırmaktadır. Bu nedenle Yeşil dönüşüm, karbon ayak izi azaltma ve çevre dostu teknoloji yatırımları ile hem çevreyi korumak hem de uluslararası pazarlarda rekabet avantajı sağlamak için önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu çalışma küresel ısınmaya olan etkisi, dünya genelindeki sera gazı emisyonlarının yaklaşık üçte birini oluşturan sanayi üretimini ele alacaktır. Bu çalışmanın amacı, sanayide yeşil dönüşüm sürecinin önemini, bu dönüşümde kullanılan yöntemleri, kullanılan teknolojileri ve PLM yazılımlarının bu amaca nasıl hizmet ettiğini incelemektir. Karbon düzenlemeleri ışığında, bu yöntemlerin Türk sanayisine nasıl entegre edilebileceği, getireceği risk ve fırsatlar ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Sürdürülebilirlik, Yeşil Dönüşüm, Ürün Yaşam Döngüsü

Abstract

Global warming and climate change are serious problems that create environmental, economic and social impacts worldwide. The main causes of global warming are the burning of fossil fuels (coal, oil, natural gas), deforestation, agricultural activities and industrial production. These activities increase the release of greenhouse gases into the atmosphere and disrupt the natural balance. International agreements such as the Paris Climate Agreement, signed by 196 countries including Turkey, and also the European Green Deal, set targets to reduce carbon emissions and aim to keep global warming stable at 1.5-2 °C, and encourage all sectors that cause global warming to reform towards environmental sustainability. Turkey has committed to becoming net zero carbon in the Paris Climate Agreement by 2053. In this context, regulations such as the border carbon regulation imposed by the European Green Deal directly

affect Turkish industry and accelerate the green transformation. Therefore, the green transformation offers an important opportunity to both protect the environment and gain competitive advantage in international markets with carbon footprint reduction and environmentally friendly technology investments. This study will address the impact of industrial production on global warming, which accounts for approximately one-third of greenhouse gas emissions worldwide. The aim of this study is to examine the importance of the green transformation process in industry, the methods used in this transformation, the technologies used, and how PLM software serves this purpose. In light of carbon regulations, how these methods can be integrated into Turkish industry, the risks and opportunities it will bring will be revealed.

Keywords: Sustainability, Green Transformation, Product Lifecycle

ANALYSIS OF PREPARED WORK ON DIGITAL READING: YÖK DATABASE
SAMPLE

DİJİTAL OKUMA İLE İLGİLİ HAZIRLANMIŞ ÇALIŞMALARIN ANALİZİ: YÖK
VERİ TABANI ÖRNEKLEMİ

Emrullah BANAZ ¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, 0000-0002-5804-9339

Özet

Bu araştırmada, dijital okuma ile ilgili olan tezlerin analizini yaparak var olan durumlarını belirtmek, eğilimlerinin hangi yönde olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman inceleme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın verileri Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) üzerinden toplanarak Excel programı üzerine aktarılmıştır. Elde edilen tezler yıl, tez türü, üniversite, danışman ünvanı, konu, yöntem gibi çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Sonuç olarak, dijital okumaya yönelik hazırlanan on yedi tezin en fazla 2023 yılında hazırlandığı; Bahçeşehir, Bursa Uludağ, Fırat ve Pamukkale üniversitelerinde daha fazla tezin üretildiği; üretilen tezlere Prof. Dr. ünvanlıların daha fazla danışmanlık yaptıkları; konu olarak daha fazla dijital okuma motivasyonu konusuna odaklanıldığı; Temel Eğitim ve Türkçe Eğitimi ana bilim dallarında daha fazla tezin hazırlandığı ve hazırlanan tezlerin daha çok nicel yöntem üzerine yapılandırıldığı şeklindeki sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Dijital okuma, lisansüstü, analiz

Abstract

In this study, it is aimed to analyze the theses related to digital reading, to indicate their current situation and to reveal in which direction their tendencies are. For this purpose, document analysis technique, which is one of the qualitative research methods, was used in the research. The data of the research were collected through the Council of Higher Education (YÖK) and transferred to the Excel program. The theses obtained were analyzed in terms of various variables such as year, thesis type, university, advisor title, subject, method. As a result, it was concluded that the seventeen theses prepared for digital reading were mostly prepared in 2023; more theses were produced in Bahçeşehir, Bursa Uludağ, Fırat and Pamukkale universities; Prof. Dr. title holders were more consultants for the theses produced; more digital reading motivation was focused on as a subject; more theses were prepared in Basic Education and Turkish Education departments and the theses were mostly structured on quantitative method.

Keywords: Digital reading, postgraduate, analysis

GİRİŞ

Okuma, genel olarak daha yeni ve/veya daha fazla enformasyon ve bilgi sahibi olma amacıyla kayıt altına alınmış olanları anlamak maksadıyla çözümlene ve algılama yolu olarak bilinen sosyal davranış biçimidir (Sangkao ve Somsong, 1999). Okuma eylemi günümüz dünyasında

büyük bir dönüşüme uğramıştır. 90'lı yılların ortalarına dek okuma, büyük oranda gazete, dergi, kitap, broşür, ansiklopedi vb. dokümanlar üzerinden gerçekleşmekteydi. Ancak ilerleyen zamana eşlik eden teknoloji ve bunun gelişimi, basılı materyallerin yanına dijital teknolojileri eklemiştir. Özellikle televizyon ve bilgisayar gibi teknolojik materyallerin insan hayatına dâhil olmasıyla beraber dijital okuma eylemi artmış; akıllı cep telefonları ile beraber ise büyük bir ivme yakalamıştır. Sadece kâğıt üzerine yerleştirilen harflerin anlamlı şekilde birbiri ardına dizilmesini anlamlandırma çabası, bundan böyle yeni zihinsel becerileri, ekran üzerinden aktarılan zenginleştirilmiş metinleri analiz etmeyi, bütünleştirmeyi ve sentezlemeyi zorunlu hâle getirmiştir. Yani okumanın tanımı değişmeye başlamıştır. En genel anlamıyla dijital okuma dijital okuma, geleneksel olarak kâğıt üzerinde yapılan okumanın dışında, elektronik cihazlar aracılığıyla metinleri, görselleri veya diğer dijital içerikleri anlama ve yorumlama sürecidir. Bu süreç içerisinde büyük bir oranda interaksyon, yani etkileşim odaklıdır. Dolayısıyla dijital bir cihazdan aktarılan metinler, sadece düz bir metin değil; hipermetin özelliği gösterir. Hipermetinler ekran üzerindeki metin içi bağlantıları ve bunlar arasında geçişleri, mutlimedya öğelerini (ses, video, gif, animasyon vb.), Web tabanlı etkileşimleri barındırmaktadır.

Türkiye'deki eğitim sisteminde, dijital okumaya yönelik çalışmalar özellikle yapılandırmacı yaklaşımla beraber ortaya çıkmaktadır. 2005-2006 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda teknolojiye yer verilmesi ve dört yıl sonrasında FATİH (Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) Projesi ile birlikte okullara etkileşimli tahtaların kurulması, öğrencilere tablet dağıtılması ve çeşitli EBA (Eğitim Bilişim Ağı) etkinlikleri ile dijital okuma, eğitim ortamında da somut olarak var olmaya başlamıştır.

İlgili alan yazın tarandığında dijital okumaya yönelik çeşitli çalışmaların var olduğu görülmektedir. Örneğin, Odabaş, Odabaş ve Sevmez'in (2018) üniversite öğrencilerinin e-okuma kültürlerini inceledikleri araştırmaları; Yamaç'ın (2019) öğretmen adaylarının ilkökul öğrencilerine yönelik dijital okuma ve yazma tutumlarını incelemesi; Çifçi ve Ünlü'nün (2020) Türkiye'de çevrim içi okuma ile ilgili yapılmış araştırmaları analiz etmeleri; Çıldır'ın (2024) çocuklar için dijital okuma kulüplerine yönelik araştırması

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, dijital okuma üzerine hazırlanmış tezleri analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerin yıl ve öğrenim kademelerine göre dağılımı nasıldır?
2. Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
3. Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerin danışman ünvanlarına göre dağılımı nasıldır?
4. Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerin konularına göre dağılımı nasıldır?
5. Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerin ana bilim dalına göre dağılımı nasıldır?
6. Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerin yöntemine göre dağılımı nasıldır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Ele alınan araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve veriler doküman analizi ile toplanmıştır. Doküman analizi, görsellerin, belgelerin ve formların içerik ve amaçlarının

belirlenmesini sağlayan ve bu sonuçlara göre yorumlanmasını olanaklı kılan bir tekniktir (Tracy, 2020).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veriler Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'nden (YÖK TEZ) doküman analizi ile toplanmış ve içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, bir metin içerisinde yer alan söz varlığı unsurlarını belirlemek ve bu söz varlığı unsurlarını ifade etmek anlamına gelmektedir (Kızıltepe, 2017). Elde edilen bilgiler tezin yazıldığı yıl, öğrenim kademesi, üniversite, danışman ünvanı, konu, ana bilim dalı ve yöntem değişkenlerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma sonucunda elde edilen veriler tablolar hâline getirilmiş ve bulgular bölümünde yorumlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğinin sağlanması amacıyla Miles ve Huberman'ın (1994) geliştirmiş olduğu görüş birliği ve görüş ayrılığı formülü kullanılmıştır. Üç alan uzmanının görüşleri çerçevesinde Miles ve Huberman'a (1994) göre yapılan hesaplama sonucunda sonucun %97 olduğu görülmüştür. Bu da %70'in üzerinde bir sonuç olduğu için araştırmanın güvenilir olduğu söylenebilir.

BULGULAR

Birinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın “*Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerin yıl ve öğrenim kademelerine göre dağılımı nasıldır?*” şeklindeki birinci sorusuna yönelik bulgulara Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1.

Dijital okumaya yönelik hazırlanan tezlerin yıl ve öğrenim kademelerine dağılımı

Tür/yıl	2013	2018	2019	2020	2022	2023	2024	Toplam
Yüksek lisans	1	1	1	1		5	4	13
Doktora				1	2	1		4
Toplam	1	1	1	2	2	6	4	17

Tablo 1’den hareketle, dijital okumaya yönelik hazırlanmış lisansüstü çalışmalardan yüksek lisans tezlerinin daha fazla olduğu (f=13) ve en fazla 2023 (f=6) yılında çalışma hazırlandığı belirlenmiştir. Bununla beraber, konuyla ilgili dört (f=4) doktora tezinin hazırlandığı tespit edilmiştir.

İkinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın “*Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?*” şeklindeki ikinci sorusuna yönelik bulgulara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2.

Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerin üniversitelere göre dağılımı

Üniversite	f	%
Bahçeşehir Üniversitesi	2	12
Bursa Uludağ Üniversitesi	2	12
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1	6
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	6
Fırat Üniversitesi	2	12
Hacettepe Üniversitesi	1	6
İstanbul Üniversitesi	1	6
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	1	6
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	6
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	2	12
Ordu Üniversitesi	1	6
Pamukkale Üniversitesi	2	12
Toplam	17	100

Tablo 2’den hareketle, dijital okumaya yönelik on iki farklı üniversitede çalışma hazırlandığı, çalışmaların en fazla Bahçeşehir, Bursa Uludağ, Fırat, Niğde Ömer Halisdemir ve Pamukkale üniversitelerinde Üniversitelerinde (f=2) hazırlandığı tespit edilmiştir. Bununla beraber diğer üniversitelerde birer çalışmanın yapıldığı belirlenmiştir.

Üçüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın “*Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerin danışman ünvanlarına göre dağılımı nasıldır?*” şeklindeki üçüncü sorusuna yönelik bulgulara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3.

Dijital okumaya yönelik hazırlanan tezlerin danışman ünvanlarına göre dağılımı

Unvan	f	%
Prof. Dr.	10	59
Doç. Dr.	4	24
Dr. Öğr. Üyesi/Yard. Doç. Dr.	3	18
Toplam	17	100

Tablo 3’ten hareketle, dijital okumaya yönelik en fazla Prof. Dr. ünvalılarının (f=10) yapıldığı görülmüştür. Bunu sırasıyla Doç. Dr. (f=4) Dr. Öğr. Üyesi (f=3) ünvanındakilerin takip ettiği görülmektedir.

Dördüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerin konularına göre dağılımı nasıldır?” şeklindeki dördüncü sorusuna yönelik bulgulara Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4.

Dijital okumaya yönelik hazırlanan tezlerin konularına göre dağılımı

Konu	f	%
Dijital okuma motivasyonu	5	29
Dijital okuma öz yeterliliği	4	24
Dijital okuma tutumu	3	18
Dijital okuma alışkanlığı	3	18
Dijital okuma kültürü	2	12
Toplam	17	100

Tablo 4’ten hareketle, dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerde en fazla yöntem teknik kullanımı ve bunların dijital okuma ile ilişkisi (f=5) konusuna yönelik tezlerin hazırlandığı belirlenmiştir. Bunu öğrencilerin dijital okuma öz yeterliliği (f=4), dijital okuma tutumu (f=3), dijital okuma alışkanlığı (f=3), dijital okuma kültürü (f=2) konularının takip ettiği görülmektedir.

47

Beşinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerin ana bilim dallarına göre dağılımı nasıldır?” şeklindeki beşinci sorusuna yönelik bulgulara Tablo 5’te yer verilmiştir.

Tablo 5.

Dijital okumaya yönelik hazırlanan tezlerin ana bilim dallarına göre dağılımı

Ana Bilim Dalı	f	%
Temel Eğitim	9	53
Türkçe Eğitimi	4	24
Eğitim Teknolojileri	2	12
Bilgi ve Belge Yönetimi	1	6
Eğitim Programları ve Öğretim	1	6
Toplam	17	100

Tablo 5’ten hareketle, dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerden en fazla Temel Eğitim (f=9) ABD’de tez hazırlanmıştır. Bunu sırasıyla Türkçe Eğitimi (f=4), Eğitim Teknolojileri (f=2), Bilgi

ve Belge Yönetimi (f=1) ve Eğitim Programları ve Öğretim (f=1) ana bilim dallarında hazırlanan tezlerin takip ettiği görülmektedir.

Altıncı Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın “*Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerin yöntemine göre dağılımı nasıldır*” şeklindeki altıncı sorusuna yönelik bulgulara Tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 6.

Dijital okumaya yönelik hazırlanan tezlerin yöntemlerine göre dağılımı

Yöntem	f	%
Nicel	10	59
Nitel	0	0
Karma	7	41
Toplam	17	100

Tablo 6’dan hareketle, dijital okumaya yönelik en fazla nicel çalışmaların (f=10) hazırlandığı görülmüştür. Bunu karma (f=7) yöntemli araştırmanın takip ettiği belirlenmiştir. Araştırmada nitel yöntemli hiçbir tez hazırlanmamış olması dikkat çekici bir bulgu olarak göze çarpmaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Dijital okumayla ilgili hazırlanmış tezlerin incelenmesini amaçlayan araştırmanın bulgularından hareketle şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırma sonuçlarına göre, dijital okumaya yönelik hazırlanmış lisansüstü çalışmalardan yüksek lisans tezlerinin daha fazla olduğu (f=13) ve en fazla 2023 (f=6) yılında çalışma hazırlandığı belirlenmiştir. Bununla beraber, konuyla ilgili dört (f=4) doktora tezinin hazırlandığı tespit edilmiştir.

Benzer şekilde Can ve Aygün (2023) araştırmalarında yüksek lisans tezlerinin daha fazla hazırlandığını belirtmişlerdir.

Araştırma sonuçlarına göre, dijital okumaya yönelik on iki farklı üniversitede çalışma hazırlandığı, çalışmaların en fazla Bahçeşehir, Bursa Uludağ, Fırat, Niğde Ömer Halisdemir ve Pamukkale Üniversitelerinde (f=2) hazırlandığı tespit edilmiştir. Bununla beraber diğer üniversitelerde birer çalışmanın yapıldığı belirlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, dijital okumaya yönelik en fazla Prof. Dr. ünvalıların (f=10) yaptığı görülmüştür. Bunu sırasıyla Doç. Dr. (f=4) Dr. Öğr. Üyesi (f=3) ünvanındakilerin takip ettiği görülmektedir. Dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerden en fazla Temel Eğitim (f=9) ABD’de tez hazırlanmıştır. Bunu sırasıyla Türkçe Eğitimi (f=4), Eğitim Teknolojileri (f=2), Bilgi ve Belge Yönetimi (f=1) ve Eğitim Programları ve Öğretim (f=1) ana bilim dallarında hazırlanan tezlerin takip ettiği görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, dijital okumaya yönelik hazırlanmış tezlerde en fazla yöntem teknik kullanımı ve bunların dijital okuma ile ilişkisi (f=5) konusuna yönelik tezlerin hazırlandığı belirlenmiştir. Bunu öğrencilerin dijital okuma öz yeterliliği (f=4), dijital okuma

tutumu (f=3), dijital okuma alışkanlığı (f=3), dijital okuma kültürü (f=2) konularının takip ettiği görülmektedir. Bununla beraber dijital okumaya yönelik en fazla nicel çalışmaların (f=10) hazırlandığı görülmüştür. Bunu karma (f=7) yöntemli araştırmanın takip ettiği belirlenmiştir. Araştırmada nitel yöntemli hiçbir tez hazırlanmamış olması dikkat çekici bir bulgu olarak göze çarpmaktadır. Benzer şekilde Çırak (2024) araştırmasında nicel çalışmaların daha fazla hazırlandığı sonucuna ulaşmıştır.

Sonuç olarak, dijital okumaya yönelik hazırlanan on yedi tezin en fazla 2023 yılında hazırlandığı; Bahçeşehir, Bursa Uludağ, Fırat ve Pamukkale üniversitelerinde daha fazla tezin üretildiği; üretilen tezlere Prof. Dr. ünvanlıların daha fazla danışmanlık yaptıkları; konu olarak daha fazla dijital okuma motivasyonu konusuna odaklanıldığı; Temel Eğitim ve Türkçe Eğitimi ana bilim dallarında daha fazla tezin hazırlandığı ve hazırlanan tezlerin daha çok nicel yöntem üzerine yapılandırıldığı şeklindeki sonuçlara ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Can, C., ve Akgün, F. (2023). Çoklu ortamla öğretim konulu araştırmalara yönelik doküman analizi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 1137-1159.
- Çetin, S. A. (2021). 8. sınıf öğrencilerinin dijital ortamlarda okuma davranışlarının değerlendirilmesi. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, 13(3).
- Çıldır, B. (2024). Okuma becerisi bağlamında çocuklar için dijital (çevrim içi) okuma kulüpleri. *İtobiad: Journal of the Human & Social Science Researches/İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(2).
- Çifci, M., & Ünlü, S. (2020). Türkiye’de çevrimiçi okuma üzerine yapılan çalışmaların analizi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(4), 1368-1385.
- Miles, M.B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand oaks. CA: Sage
- Odabaş, H., Odabaş, Z. Y., & Sevmez, H. (2018). Üniversite öğrencilerinde dijital/e-kitap okuma kültürü: Selçuk Üniversitesi örneği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 139-171.
- Sangkaeo, S. (1999). "Reading Habit Promotion in ASEAN Libraries." Reading Habit Promotion in ASEAN Libraries. 65th IFLA Council and General Council and General Conference, Bangkok, Thailand.
- Yamaç, A. (2019). Dijital okuma ve yazma uygulamalarının ilkökul düzeyinde kullanımına yönelik sınıf öğretmeni adaylarının algıları. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1-25.

NEGATIVE EFFECTS OF TECHNOLOGY ON THE STRUCTURE OF TURKISH: A
PREVENTION STUDY

TEKNOLOJİNİN TÜRKÇENİN YAPISINA OLUMSUZ ETKİLERİ: BİR ÖNLEME
ÇALIŞMASI

Emrullah BANAZ ¹

Çağrı ÖZDENER ²

Osman DEMİREL ³

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, 0000-0002-5804-9339

²Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, TÖMER, 0000-0002-5357-3326

³Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, TÖMER, 0000-0001-6783-5967

Özet

Günümüz dünyasında teknoloji öngörülemez bir hızda gelişme göstermiştir. İnsan hayatını son derece kolay hale getiren bu gelişmeler hayatın her alanına yayılmış durumda olmakla beraber; evde, işte, yolculukta kısacası her yerde teknoloji aktif olarak kullanır hâle gelmiştir. Teknolojinin gelişmesi, özellikle sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla zirveye oturmuş, hemen hemen her gün yeni bir özellik eklenen sosyal medya mecraları gittikçe daha çok kullanılmaya başlanmış ve sosyal medyanın bu kadar yaygınlaşmasıyla hayatımıza yeni kavramlar da girmiştir. Bu kavramların kimine Türkçe karşılıklar bulunmuş, bazıları ise doğrudan o dildeki şekliyle kullanılmaya başlanmıştır. Kimi kavramlar ise Türkçeleştirilmesine rağmen dile tam yerleşmemiş ve bu sebeple orijinal şekliyle kullanılmaya devam edilmiştir. Sosyal medyanın bu kadar yaygın olması sosyal medya yayıncılığının da ilerlemesini sağlamış ve yayıncılar günlük veya belirli günlerde çeşitli mecralardan yayınlarını yapmaya başlamışlardır. Bu yayınların izlenme sayıları daha çok çocuklar ve gençler arasında revaçta olmakla beraber sosyal medya yayıncılarının Türkçeyi düzgün kullanmaması, konuşmalarına Türkçe 'de olmayan ekler getirmelerine neden olmuş ve dilin yapısının bozulmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum istikbaldeki nesil için dile dair özelliklerin yok olma tehlikesini gündeme getirmiştir. Bahsedilen bu hususlarda tedbirli olunmazsa ileride dile ait özellikleri kaybetme noktasına gelme ihtimali de oldukça yüksektir. Türkçenin temel özelliklerini kaybetmesek bile en iyimser ihtimalle tanınmaz sığ bir dil haline gelmesi kötü bir durumdur. Bir milleti var eden, onu asırlara taşıyan, mazisiyle atisini birbirine bağlı tutan yegâne unsur tartışmasız dildir. Onu korumak ve yaşatmak Türk milletinin her bir ferdinin asli görevidir. Bu çalışma; gelişmekte olan teknolojinin özellikle de sosyal medyanın gençlerin dil kullanımı üzerindeki olumsuz etkilerinin öncelikle yavaşlatılıp daha sonra da sistemli bir şekilde azaltılarak, daha düzgün bir Türkçe kullanmalarını sağlamak hem yazma becerilerinde hem de okuma becerilerinde belirli bir seviyede katkı sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Zira, dile dair belirli olumsuzlukları yaratan teknolojinin getirdiği hataları yine günümüz teknolojisinin faydalı yanları ile çözmek temel hedeftir. Bu doğrultuda okul öncesi, ilköğretim, lise ve üniversite öğrencilerine teknolojinin faydalarının yanında zararlarının da olabileceği bilincinin kazandırılması; konuşma ve yazma becerilerinin dil bilgisi kurallarına uygun şekle getirilmesi hedeflenmektedir. Genç nüfusa dillerinin kültürleri ve öz benlikleri açısından hayati bir öneme sahip olduğunu, geleceğin anne babaları olarak önce kendilerinin bu hususlara dikkat etmeleri

gerektiğini anlatmak ve kendilerinden sonra gelecek olan nesle bunu aktarmalarını sağlamak çalışma için hayati bir unsur olarak görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Türkçe, teknoloji, sosyal medya.

Abstract

In today's world, technology has developed at an unpredictable speed. These developments, which make human life extremely easy, have spread to all areas of life; technology has become actively used at home, at work, on the journey, in short, everywhere. The development of technology, especially with the spread of social media, has reached its peak, social media channels, where a new feature is added almost every day, have started to be used more and more, and new concepts have entered our lives with the spread of social media. Turkish equivalents have been found for some of these concepts, and some of them have started to be used directly in that language. Some concepts, on the other hand, could not be fully settled in the language despite being Turkishised and therefore continued to be used in their original form. The widespread use of social media has also led to the development of social media publishing and publishers have started to broadcast on various channels on a daily basis or on certain days. Although the number of viewers of these publications is mostly popular among children and young people, the fact that social media broadcasters do not use Turkish properly has caused them to bring non-Turkish suffixes to their speech and caused the structure of the language to deteriorate. This situation has brought the danger of the disappearance of language features for the future generation. If precautions are not taken in these issues, the possibility of losing the features of the language in the future is quite high. Even if we do not lose the basic features of Turkish, at best, it is a bad situation that it becomes an unrecognisable shallow language. The only element that brings a nation into existence, carries it through centuries, and keeps its past and its future connected to each other is indisputably language. It is the primary duty of every member of the Turkish nation to protect and preserve it. This study aims to slow down and then systematically reduce the negative effects of the developing technology, especially social media, on the language use of young people and to ensure that they use a more proper Turkish language and to contribute to a certain level in both writing skills and reading skills. Because, the main goal is to solve the mistakes brought about by the technology that creates certain negativities about language with the beneficial aspects of today's technology. In this direction, it is aimed to make pre-school, primary school, high school and university students aware that technology may have harms as well as benefits; to bring their speaking and writing skills in accordance with grammar rules. It is seen as a vital element for the study to explain to the young population that their language has a vital importance in terms of their culture and self identity, that they, as the parents of the future, should first pay attention to these issues and to ensure that they pass this on to the generation that will come after them.

Keywords: Turkish, technology, social media.

EXAMINATION OF THE TÜRKİYE CENTURY EDUCATION MODEL MIDDLE
SCHOOL TURKISH CURRICULUM IN TERMS OF THINKING SKILLS
TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ ORTAOKUL TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM
PROGRAMI'NIN DÜŞÜNME BECERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Uğur ÖZBİLEN¹
Emrullah BANAZ²

¹Dr., Bağımsız Araştırmacı, Türkçe Eğitimi, 0000-0003-4921-2568.

²Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, 0000-0002-5804-9339

Özet

Düşünme becerileri öğrencilerin çok yönlü düşünmesini sağlayan, öğrenciye eleştirel bakış açısı kazandıran, öğrencinin doğru karar vermesini ve farklı düşünceler üretmesini sağlamaktadır. Bu nedenle öğrencilerin öğrenme sürecinin başat öğelerinden olan öğretim programlarının düşünme becerileri açısından incelenmesi önem arz eden bir konudur. Bu nedenle bu çalışmada 2024 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programının düşünme becerileri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma doküman incelemesi tekniği ile yürütülmüştür. Buradan elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Analiz yapılırken Bayrak Özmutlu'nun (2020) araştırmasında oluşturduğu düşünme becerileri tasnifine başvurulmuş ve araştırma verilerinin elde edilmesinde bu tasnif kullanılmıştır. Bu tasnifte araştırmacılar tarafından hatırlama, çıkarımda bulunma, ayırt etme, tahmin etme, kural uygulama, değerlendirme, anlam temelli yapılandırma, çözümleme, problem çözme, sorgulama, dönüştürme ve karşılaştırma olmak üzere 12 adet düşünme becerisi belirlenmiştir. Araştırma sonucunda düşünme becerileri ile ilgili tespit edilen bulgular örneklerle açıklanmıştır. En çok tespit edilen düşünme becerileri çözümleme, tahmin etme ve sorgulamadır.

Anahtar kelimeler: Düşünme becerileri, Türkçe Öğretim Programı, doküman incelemesi.

Abstract

The development of thinking skills allows students to engage in critical thinking, to adopt a multifaceted perspective, and to make well-informed decisions. It is therefore crucial to assess the curriculum, which represents a pivotal aspect of the learning process for students, in terms of its alignment with thinking skills. Accordingly, the objective of this study is to examine the 2024 Secondary School Turkish Curriculum in terms of thinking skills. The research was conducted using the document analysis technique. The data obtained were subjected to content analysis. In the course of the analysis, the classification of thinking skills devised by Bayrak Özmutlu (2020) in his research was employed as a means of obtaining research data. In this classification, the researchers identified 12 distinct thinking skills, including remembering, inferring, distinguishing, predicting, applying rules, evaluating, meaning-based structuring, analyzing, problem solving, questioning, transforming, and comparing. The results of the research are presented with illustrative examples pertaining to the identified thinking skills. The thinking skills most frequently identified are analysis, prediction, and questioning.

Keywords: Thinking skills, Turkish Teaching Program, document analysis.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS IN THE
IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE PRACTICE IN SCHOOLS OF
KAZAKHSTAN

KAZAKİSTAN OKULLARINDA KAPSAYICI EĞİTİMİN UYGULANMASINDA
ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ YETERLİĞİNİN OLUŞTURULMASI

Laura BUTABAYEVA¹, Svetlana ISMAGULOVA², Barysgul KENGES³

¹Y. Altynsarin Ulusal Eğitim Akademisi, Doç. Dr. , Astana/ Kazakistan,
0000-0002-3758-8624

²Y. Altynsarin Ulusal Eğitim Akademisi, Ar. Gör., Astana/ Kazakistan,
0000-0002-6381-1981

³Y. Altynsarin Ulusal Eğitim Akademisi, Ar. Gör., Astana/ Kazakistan,
0000-0002-5424-3505

Özet

Kazakistan'da kapsayıcı eğitim, özel eğitim ihtiyaçları olan öğrenciler de dahil olmak üzere tüm çocuklar için kaliteli eğitime eşit erişim koşulları yaratmayı amaçlayan eğitim sisteminin geliştirilmesinde öncelikli bir alandır. Bu çalışmanın amacı, kapsayıcı eğitim uygulamasının etkili bir şekilde uygulanması için öğretmenlerin mesleki yeterliliklerinin oluşma sürecini analiz etmektir. Kapsayıcı bir eğitim ortamı kurmanın temel unsurları olan eğitim programlarının uyarlanması, erişilebilir ve ergonomik bir eğitim ortamının geliştirilmesi, öğretmenlerin niteliklerinin geliştirilmesi de çalışma kapsamında ele alınmıştır. Çalışma sırasında temel sorunlar belirlenmiştir ve hem geliştiricilerin hem de öğretmenlerin yetersiz niteliklerini gösteren mesleki gelişim programlarının düşük kalitesini içeren bir dizi zorluk ortaya konulmuştur. Bu da öğretmenlerin yetersiz hazırlık yapmasına, dolayısıyla özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere psikolojik ve pedagojik destek sağlayamamasına yol açmaktadır. Bu nedenle özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar, aileleri ve toplum gerekli desteği alamamakta, bu da onların eğitim olanaklarını ve sosyal entegrasyonlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Yazarlar bahsedilen sorunların çözümü için aşağıdaki adımları önermektedir: öğretmen eğitimi veren kurumların gereksinimlerinin giderilerek güçlendirilmesi, yasal düzenlemelerde değişiklik yapılması, öğretmenlerin niteliklerinin geliştirilmesine yönelik sistematik bir yaklaşımın getirilmesi, devlet kurumları tarafından desteklenen temel kursların geliştirilmesi, eğitim programlarının kalitesinin bağımsız olarak izlenmesi için bir sistemin oluşturulması, kapsayıcı eğitim politikasının öncelikli yönlerine uyum konusunda tavsiyelerin geliştirilmesi. Böylece önerilen tedbirler, öğretmenlerin mesleki yeterliliklerini ve kapsayıcı eğitimin kalitesini artırmayı amaçlayan, Kazakistan'daki tüm çocukların eşit eğitimini sağlama fırsatı sunmaktadır. Bu çalışma, Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Yüksek Öğrenim Bakanlığı'nın BR21882231 numaralı kararıyla desteklediği "Kazakistan Ortaöğretim Sisteminde Kapsayıcılık ve Erişilebilirliğin Sağlanmasına İlişkin Kavramsal Model (2023-2025)" programı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kapsayıcı eğitim, mesleki yeterlik, öğretmenlik, özel eğitim ihtiyaçları, mesleki gelişim, eğitim ortamı, müfredat uyarlaması, eğitimde kapsayıcılık, psikolojik ve pedagojik destek.

Abstract

Inclusive education in Kazakhstan is a priority area in the development of the educational system, aimed at creating conditions for equal access to quality education for all children, including students with special educational needs (SEN). The goal of this study is to analyze the process of developing professional competence among teachers for the effective implementation of inclusive educational practices. The research explores key aspects of creating an inclusive educational environment, including the adaptation of curricula, the development of accessible and ergonomic learning environments, and the professional development of teachers.

The analysis revealed a number of challenges, the most significant of which include the low quality of professional development programs, indicating insufficient qualifications of both developers and trainers. This, in turn, results in inadequate preparation of teachers, limiting their ability to provide competent psychological and pedagogical support to students with SEN. As a result, children with SEN, their families, and society as a whole do not receive the necessary support, which negatively affects their educational opportunities and social integration.

The authors propose the following steps to address these issues: strengthening the requirements for organizations providing teacher professional development courses; amending regulatory legal acts; implementing a systematic approach to teacher professional development; developing foundational courses supported by government organizations; establishing a system of independent monitoring of educational program quality; and formulating recommendations to align with the priority areas of inclusive education policy.

Thus, the proposed measures aim to enhance the level of professional competence among teachers and improve the quality of inclusive education, ensuring equal educational opportunities for all children in Kazakhstan.

Keywords: Inclusive Education; Professional Competence; Teachers; Special Educational Needs; Teacher Training; Educational Environment; Curriculum Adaptation; Psycho-Pedagogical Support

ALAVIYYA BABAYEVANIN IN AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE
STORY GENRE
AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA ƏLƏVİYYƏ BABAYEVANIN
HEKAYƏ JANRI

Aygun Ahmadova Shukur kızı

Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbəyov-68), 0000-0002-2464-2513

Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü Doçenti

Ələviyyə xanımın yaradıcılıq yoluna nəzər saldıqda onun əsər üzərində nə qədər səbr və təmkinlə işlənməsinə heyran olursan. Ələviyyə Babayeva ömrü boyu ədəbiyyata təmənnasız xidmət etməyi özünün vətəndaşlıq borcu sayıb.

Süleyman Vəliyev, yazıçı

Ömrünün 75 ilini ədəbiyyatımızın inkişafına həsr edən Ələviyyə xanım istedadlı və zəhmətkeş yazıçısıdır. Öz taleyi də bir sıra qəhrəmanlarının həyatına bənzəyən Ələviyyə Babayeva 63-dən çox kitabın müəllifidir. Hekayə və povestlərdən ibarət olan bu nəsr nümunələrinin arasında 9 roman da var. Əsasən böyüklər üçün yazan müəllif uşaqları da yaddan çıxarmayıb. Yazıçının balacalar üçün, onların həyatından yazdığı "Mənim müəlliməm", "Qızılı buzov", "Hekayələr", "Tək ağac", "Kənd yollarında", "Tut ağacı", "Şehirli pillələr", "Hörüklər", "Payızda", "Arıxanada", "Mən tək deyiləm", "Yarpaqlar nə haqda pıçıldaşır", "Yenə bahardı", "Ayran" hekayələr və povestlər kitabları və cizgi filimləri balaca oxucuların rəğbətini qazanıb. Onun "Cırtından şəhərdən qaçıb" povestini oxucularımız həmişə maraqla oxuyurlar.

Ələviyyə Babayeva 1921-ci il avqustun 12-də Bakıda anadan olub. O, orta məktəbi bitirdikdən sonra həkim olmaq istəyi ilə Tibb İnstitutuna daxil olub. Üçüncü kursda anlayıb ki, onun gələcək həyatı ədəbiyyatla bağlıdır. Buna görə də ADU-nun filologiya fakültəsinə üz tutub. Onu da əlavə edək ki, o, orta məktəbdə oxuduğu illərdə şeir yazmış. Bəlkə elə buna görə onun nəsrinin dili şirin və ürəyəyatımlıdır. Ədəbi fəaliyyətə 1936-cı ildə "Ədəbiyyat qəzeti"ndə dərc olunmuş "İki həyat" adlı hekayəsi ilə başlayıb. O, "Azərbaycan qadını" jurnalında məsul katib, "Gənclik" nəşriyyatında müasir ədəbiyyat şöbəsinin müdiri, sonra baş redaktor olub. Ə. Babayeva Moskvada Azərbaycan ədəbiyyatı ongünlüyündə, həmçinin başqa ölkələrdə keçirilən ədəbi tədbirlərdə fəal iştirak edib. Yazıçı bir müddət də Azərbaycan Yazıçılar Birliyində tərcümə bölməsinin rəhbəri olub. Ə. Babayeva sovet dönməndə təkcə Azərbaycanda deyil, müttəfiq respublikalarda da yaxşı tanınır və sevilirdi. Onun kitabları bir neçə xarici ölkədə çap edilmişdi. Ələviyyə Babayeva 1937-ci ilin dəhşətli repressiyalarını yeniyetməlik çağlarından canında yaşadan, həyatın bir çox çətinlikləri, müsibətləri ilə üzüzə dayanan bir insan olub. Bir-birinin ardınca yazdığı maraqlı əsərləri Ələviyyə Babayevaya oxucu rəğbəti və məhəbbəti qazandırıb. 1964-cü ildə yazıçının yazdığı "Kölgə" povesti də maraqla qarşılanıb. Ələviyyə Babayevanın əsərləri Rusiyada, Çində, Fransada, İranda, Yaponiyada, Türkiyədə, İsraildə və başqa ölkələrdə işıq nəşr olunub.

Həmkarları söyləyirlər ki, Ələviyyə xanımın zəhmətkeşliyinə qibtə etmək olar. Çünki o, böyük bir romanın üzünü bəzən bir neçə dəfə köçürüb, amma yorulmayıb, bezməyib. Bu

cəfakəşliyinin müqabilində umacaqsız yaşayıb. Həmişə də nikbinliklə söyləyib: “Bir mənəm, bir də 63 kitabım və dostlarım”.

Müəllifin “Mənim müəllimim” adlı ilk kitabı 1950-ci ildə “Uşaqgəncnəşr” də çap olunub. Sonra bir-birinin ardınca onun “Hekayələr”, “Tək ağac”, “Kənd yolları”, “Payızda”, “Yenə bahardı”, “Tut ağacı”, “Süsən sünbül”, “Hörüklər”, “Adamlar və talelər”, “Hardasan, dost, harda”, “Əlvida”, “Dəli Sona”, “Son döngə” və s. dərc olunub.

Ələviyyə Babayeva eyni zamanda uzun illər tərcümə və jurnalistika ilə də məşğul olub. Gənc yaşlarından müasir rus və xarici ölkə ədəbiyyatından da tərcümələr edib. L.Tolstoy, İ.Turgenev, A.Çexov, M.Qorki, V.Korolenko, G.Paustovski, A.Qaydar, V.Byankin, V.Astafyev, V.Ponova, Y.Çaruşin, Y.Sotnik, A.Zegeres (alman dilindən) və başqalarının əsərləri onun tərcüməsində kütləvi tirajla çap olunub. Gəncləri həmişə ürəkdən sevən Ələviyyə Babayeva istər jurnalda işlədiyi, istərsə də “Gənclik” nəşriyyatında baş redaktor olduğu dövrdə hər zaman gənc istedadlıların əsərlərinin çap edilməsində böyük rolu olub.

Bu gün də Ələviyyə Babayevanın xidmətlərini məhəbbətlə xatırlayan neçə-neçə oxucularımız var. Ələviyyə xanım lazım gələndə çoxunun nöqsanını üzə deməyi bacaran, yalnız ədəbiyyat naminə yaşayıb-yaradan, heç vaxt “mənəmlik” iddiasında olmayan, bir ziyalı xanım yazığımız olmuşdur.

Ə.Babayeva uşaq ədəbiyyatına böyük ehtiyac olduğunu hiss etdiyindən yaradıcılığını bu istiqamətə də yönəlmiş, həm orijinal hekayələri, povestləri, nağılları, həm də tərcümələri ilə bu sahədəki boşluğu doldurmağa çalışmışdır. Ə.Babayevanın tərbiyəvi xarakter daşıyan hekayələri çoxdur. Bu əsərlərin balaca qəhrəmanlarının hərəkətləri, davranışlarının təsviri göstərir ki, o, uşaq dünyasına yaxından bələddir, onların psixologiyasından xəbərdardır.

Bu baxımdan yazıcının “Sehrli pillələr”, “Çörəkli yer”, “Süsən sünbül”, “Sən Laləyə oxşama”, “Böyütkən mürəbbəsi”, “Çörək əhvalatı” hekayələri uğurlu hesab olunur. Onun nağılları öz yığcamlığı, dərin ictimai mənası, tərbiyəvi əhəmiyyəti ilə diqqəti cəlb edir.

Onun uşaqlar üçün yazdığı hekayələrində xalqlar dostluğu, səmimi yoldaşlıq mövzuları əsas yer tutur. Bu əsərlərdə sırf nəsihətçiliyə, quru didaktizmə rast gəlmirik. Əxlaqi nəticə təsvir olunan hadisələrlə üzvü surətdə bağlı olur. Təsvir boyu yazıçı ibrətli nəticələr üçün zəmin yaradır. Yazıcını düşündürən tərbiyəvi problemlər bunlardır: əməyə məhəbbət, böyüklərə hörmət, hər şeyi tez öyrənmək həvəsi, oyuncaqlarla rəftar. Bu hekayələrdə qoyulan məsələlərin bədii həlli də bir daha sübut edir ki, yazıçı uşaq psixologiyasına dərinləndən bələddir.

Ə.Babayevanın əsərlərində tərbiyə məsələləri ön planda dayanır. O, uşaqlar üçün yazdığı hekayələrində balaca oxucularının maraqlı bədii obrazlarını yaratmağa nail olur. Onun əsərləri-roman, povest və hekayələri ciddi axtarışların məhsuludur. Bu gün sizinlə “Çörək əhvalatı”, “Dalaşdılar, barışdılar”, “Alapars” hekayələrini missal göstərmək olar.

“Dalaşdılar, barışdılar” hekayəsində hər dəfə boş şeyin üstündə dalaşan, sonra peşmançılıq hissi keçirən, özləri də bilmədən barışan Fuadla Elxanın daxili dünyasına nüfuz edilir. Yaxşı cəhətdir ki, müəllif nəsihət yolunu tutmur, hadisələrin ümumi axarı isə uşağın özünü düşünməyə, yersiz hərəkətlərdən çəkəndirməyə səsləyir.

“Alapars” hekayəsində isə ilanların qənimi alapars haqqında məlumat verilir. Alaparsla ilanın döyüş səhnəsinin təsviri canlıdır. Yaz və yay aylarında günlərini kənddə babasının yanında keçirən uşağın ayrı-ayrı təbiət hadisələrinin sirrini öyrənməyə, bitkiləri tanımağa çalışması da inandırıcı lövhələrlə əks olunub. Hekayə aşağıdakı sözlərlə bitir: “Bu dünyada gərəksiz bitki, gərəksiz heyvan yoxdur. Hər şeyin həm xeyirli, həm də zərərli cəhətləri var”.

“Sehrli pillələr” kitabındaki “Çörək əhvalatı” hekayəsində “Dürdanənin atası eyvanda uzun yeşiklərin, dibçəklərin içərisində gül əvəzinə sünbül bəslərdi. Burada cürbəcür sünbüllər olardı: açıq sarı, qızılı, uzun qılçıqlı, iri dənli, sısqqa dənli. Ata hey bu dibçəklərin, yeşiklərin başına dolanar, kəhrəba kimi sarı dənləri nəlbəkinin içinə töküb baxardı. Dürdanə bir gün dedi:-Bu nədir?! Dibçəkdə sünbül əkərlər. Evimizdə hara baxırsan sünbüldür, adamın ürəyi darıxır...”

“Bəlkə sabah olmadı” romanı, Ələviyyə Babayevanın həm Azərbaycanda, həm də xarici ölkələrdə çap edilən məşhur romanının adıdır. Bu xiffət dolu sualın ahəngində qəribə bir niskil, daha doğrusu, giley duyulur.

Ömrünü ictimai həyata, ədəbiyyata, yaradıcılığa, bədii tərcüməyə bağlayan Ələviyyə Babayeva Azərbaycanın müstəqillik dövründə də qələmini yerə qoymamış, çox dəyərlı, dövrlə səsləşən əsərlər yazmışdır.

Onun 1985-ci ildə yazdığı “Səni axtarıram” kitabı da ictimai quruluşun eybəcərliklərini oxuculara çatdırmaq baxımından çox cəsərtli bir addım idi. Tənqidçi Qulu Xəlilov bu əsəri “həqiqətən yüksək vüsətli roman” adlandırmışdı. Jurnalistlərin, mətbuat işçilərinin həyatından bəhs edən bu əsər haqqında Ələviyyə Babayeva vaxtilə belə söyləmişdi: “Mən jurnalist peşəsinin nə qədər çətin, nə qədər keşməkeşli və nə qədər gərəklı, jurnalist adlanan adamların insanın səadətı, ədalətın bərqərar olması uğrunda mübarizə edən, bu yolda bəzən hətta səadətini itirən mərd qəhrəmanlar olduğunu qələmə almışam”. Müəllif bu əsərində çox haqlı olaraq jurnalistləri “qızılaxtaranlar” adlandırır. Özü bu kəlmənin mahiyyətini belə açır: “Qızılaxtaranların həyatı dağlarda, düzlərdə, məhrumiyyətlər qaynağında keçir. Ən adi rahatlığa-yumşaq yatağa, isti yeməyə çox vaxt həsrət qalırlar...”

XX əsrin 70-ci illərində Ələviyyə Babayevanın çapdan çıxmış “Adamlar və talelər” adlı kitabı ədəbi aləmdə böyük əks-səda doğurdu. İnsanların dəfələrlə oxuduğu, maraqla qarşıladığı bu kitab elə bir rəğbət qazanıb ki, hətta bir neçə il təkrar nəşr olunub. Ələviyyə Babayeva bu romanında yaradıcılıq imkanlarını aydın və pozulmaz bir möhürlə təsdiq edib. Qələmini çox dərinlərə işlədərək yazırdı: “Bizim çətin əsrimizdə ən çətini insan olmaqdır. İstər alim, istər sənətkar ol, istər xəstə baxıcısı ol, fərqi yoxdur. Əgər sən qürurla səslənən insan adına layiq deyilsənsə, heç bir şeydən!”

“Rəngbərəng yuxular”, 2000-ci il. bu Müəllif bu povestində keçdiyi enişli-yoxuşlu həyat yoluna nəzər salır, gördüyü, təmasda olduğu insanların, məşhur şairlərin, yazıçıların və ziyalıların öz yaradıcılığına böyük təsirini qeyd edir. Həmçinin o, ömrü boyu üzləşdiyi çətinlikləri, maraqlı hadisələri, üzləşdiyi bəzi təsirli məqamları yaddan çıxarmır. Duyulur ki, onun ən böyük ideali ədalət, düzlük, vicdan təmizliyi olub və əsərlərində həyat həqiqətinin gözlə görünməz düyünlərini açmağa çalışıb. “Rəngbərəng yuxular” əsəri müəllifin yaşadığı mürəkkəb və faciəli zamanın tarixi-ədəbi salnaməsidir,- desək yanılmırıq. Əsərin elə ilk səhifəsində yazıçının ədəbiyyata verdiyi qiymətin, ədəbiyyat haqqında söylədiyi mülahizələrin şahidi oluruq. “Ədəbiyyat, sənət elə bir halədir ki, bu haləyə düşən adam heç vaxt xilas ola bilmir. Bu yolla irəliləyənin bu yolda dönüklüyü yada düşmür”.

Müəllif bu əsərdə görkəmli sənət fədailərinin başlarına gələn faciələrə, onlara atılan böhtanlara göz yuma bilmir və repressiya qurbanlarının həbsindən ürək ağrısı ilə yazır. Yazıçı eyni zamanda uşaq illərini tez-tez xatırlayır. O, hafizəsinin çox güclü olduğunu, Müşfiqin ona söylədiyi “Yalnız ağac” şeirini yaddaşına həkk edib təzədən şairə əzbər söylədiyini və şairi heyretləndirdiyini uşaq sevincilə yadına salır. Əsərdə Müşfiqlə yanaşı, onunla eyni vaxtada yaşayıb yaranan S.Vurğun, H.Cavid, S.Mümtaz da xatırlanır və sifarişlə onların əleyhinə məqalələr yazan mənəviyyatsız, vəzifəpərəst, xudbin alimlər ifşa olunurlar.

Müəllif “Rəngbərəng yuxular” əsərində müxtəlif mövzulara müraciət edərək bəzən keçmişə qayıdır. Gördüyü, şahidi olduğu hadisələri yaddaşında çözləyir, ya da uzaq ölkələrə səfərlərindən danışır. Keçən əsrin otuzuncu illərində həbs olunan, uzaq Sibirə sürgün edilən insanların qaldıqları yerləri, meşələri, onların yaşadıkları soyuq həbs düşərgələrini görmək arzusunda olduğunu deyir. Ə.Babayeva yazır ki, o iki dəfə Sibirdə olub. H.Cavidin sürgün olduğu İrkutsk şəhərini ikiyə bölən Anqara çayının sahilində həmkarları ilə Cavid yada salıb, fikirləşib-haqsız tökülən qan yerdə qalacaqmı? İnqilab bizə, Sibirə nə verdi? O vaxtlarda Sibir progressiv, cəsarətli adamların katorqa yeri idi, sonralar da. Bu meşələrdə ağac mişarlayan dustaqları qış yuxusundan oyanan ac ayılar hücum çəkib aparırdılar. Müəllif ürək ağrısı ilə müsavət zabiti olmuş və elə buna görə də həbs edilib Sibirə sürgün olunmuş dayısının da belə bir faciə ilə üzləşdiyini xatırlayır.

Qarabağ müharibəsi başlayandan yazıçı tez-tez çadır şəhərciklərinə gedir, orada məskunlaşan qaçqınlarla görüşür, onların acınacaqlı həyat şəraitini təsvir edir. Yazıçı valideynləri ermənilər tərəfindən gözü qabağında öldürülən balaca Samirənin simasında Qarabağ müharibəsində əsir götürülən fidan balaların taleyinə acıyır. Povestdə müəllif yazır: “Mən çadır şəhərciyində yayın isti günlərində olmuşam. Gil torpaqda ot-ələf bitmir, mal, qoyun saxlamaq mümkün deyil. Su yoxdur, deyə, əkin, tikinti də yoxdur. Heç toyuq, cücə də o istiyə, susuzluğa davam gətirmir”. Belə çadırların birində əmisinin himayəsində yaşayan dili tutulmuş (erməni separatçıları tərəfindən gözünün qabağında ata-anası öldürülərkən həyəcandan dili tutulub) Samirəni görür və ona xeyirxah insanların köməyi ilə yardım edir, qızın dili açılır. Müəllif bu balaca, şair təbiətli qızı ikinci dəfə evində qarşılayır. Samirənin yazdığı yurd həsrətli, nisgilli şeirlərinə qulaq asır. Onu şəhərə gəzməyə aparanda qızıcığazın gözləri dənizə sataşır, heyrətlənir. Bu qədər də su olar?-soruşur və sonra deyir: “Çadır şəhərində suyun o qədər həsrətini çəkmişdi ki...” Müəllif ikinci qəhrəmanından-şairə Lamiyədən söz açır. Onun soyuq çadırdə yerdəcə əyilib şeir yazmasına acıyır: “İstedad fenomeninin yaxşı cücarti verməsi üçün münbit şərait, qayğı olmalıdır. Yoxsa, dövrənin dəli küləkləri bu çiçəkləri vaxtsız soldurarlar”, – deyir. Daha sonra yazır: “Şeirini dizi üstə qoyub kətil üzərində yazan, şair bala, görən, bu çoxmu çəkəcək. Sən havaxta kimi tövlə sakini olacaqsan.”

Ələviyyə xanım 94 il yaşadı. Ulu Tanrı hər adama uzun ömür bəxş etmir. Bu xanımın qəlbində olan xeyirxahlıq, haqqa və ədalətə inam onun əsərlərinə də köçmüşdür. Ona görə də yazığının hekayələrindən tutmuş romanlarına qədər bütün əsərləri sevilə-sevilə oxunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Seçilmiş əsərləri : İki cildde .I cild. - Bakı : Azərnəşr, 1991. - 384 s.
2. Seçilmiş əsərləri : II cild : “Bəlkə sabah olmadı” Roman.-Bakı : Azərnəşr, 1991. - 335
3. “Adamlar və talelər” : Roman. - Bakı : Gənclik, 1979. - 432 s

Özet

Hayatının 75 yılını edebiyatımızın gelişmesine adayın Alaviyya Hanım, yetenekli ve çalışkan bir yazardır. Kaderi birçok kahramanın hayatına benzeyen Alaviya Babayeva, 63'ten fazla kitabın yazarıdır. Hikâye ve anlatılardan oluşan bu nesir örnekleri arasında 9 adet roman bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak yetişkinlere yönelik yazan yazar çocukları da unutmamış. "Öğretmenim", "Altın Buzağı", "Hikayeler", "Yalnız Ağaç", "Köy Yollarında", "Dut Ağacı", "Sihirli Adımlar", "Örgüler", "Sonbaharda", "Öğretmenim", "Altın Buzağı", "Arılıkta", "Yalnız Değilim", "Yapraklar Neler Fısıldıyordu", "Yine Bahar Geldi", "Ayran" öykü ve

anlatımlarından oluşan kitap ve çizgi filmleriyle genç okuyucuların beğenisini kazandı. Okuyucularımız onun "Cüce şehirden kaçtı" hikayesini her zaman ilgiyle okurlar.

Alaviya Babayeva 12 Ağustos 1921'de Bakü'de doğdu. Liseyi bitirdikten sonra doktor olma arzusuyla Tıp Enstitüsüne girdi. Üçüncü yılda gelecekteki yaşamının edebiyatla ilgili olduğunu fark etti. Bu nedenle ASU Filoloji Fakültesi'ne yöneldi. Lise yıllarında şiir yazdığını da ekleyelim. Belki de bu yüzden düzyazı dili tatlı ve iç açıcıdır. Edebiyat faaliyetine 1936 yılında "Adabiyat gazetesi"nde yayımlanan "İki Hayat" hikâyesiyle başladı. "Azerbaycan Kadını" dergisinin sorumlu sekreteri, "Ganclik" yayınevini modern edebiyat bölümünün başkanı ve ardından genel yayın yönetmeniydi. A. Babayeva, Moskova'da düzenlenen on günlük Azerbaycan edebiyatının yanı sıra diğer ülkelerde düzenlenen edebiyat etkinliklerine de aktif olarak katıldı. Yazar bir süre Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin çeviri bölümünün başkanlığını yaptı. A. Sovyet döneminde Babayeva sadece Azerbaycan'da değil, müttefik cumhuriyetlerde de tanınıyor ve seviliyordu. Kitapları birçok yabancı ülkede yayımlandı. Alaviya Babayeva, gençlik yıllarından itibaren 1937'nin korkunç baskılarını yaşayan, hayatta pek çok zorluk ve talihsizlikle karşı karşıya kalan bir insandı. Birbiri ardına yazdığı ilginç eserler Alaviya Babayeva'ya okurların sempatisini ve sevgisini kazandı. Yazarın 1964 yılında yazdığı "Gölge" adlı kısa öykü de ilgiyle karşılandı. Alaviya Babayeva'nın eserleri Rusya, Çin, Fransa, İran, Japonya, Türkiye, İsrail ve diğer ülkelerde yayınlandı.

Meslektaşlarımız Alaviya Hanım'ın sıkı çalışmasını kiskanabileceğinizi söylüyor. Çünkü bazen harika bir romanın çehresini defalarca kopyaladı ama ne yoruldu ne de sıkıldı. İnadının karşılığında umutsuzca yaşadı. Her zaman iyimserlikle şunu söylerdi: "Sadece ben varım, 63 kitap ve arkadaşlarım var."

Yazarın ilk kitabı "Öğretmenim" 1950 yılında "Uşakganeşr"de yayımlandı. Ardından sırasıyla "Hikayeler", "Yalnız Ağaç", "Köy Yolları", "Sonbaharda", "Yeniden Bahardır", "Dut Ağacı", "Süsen Başak", "Örgüler", "İnsanlar" ve "Kaderler", "Neredesin dostum, neredesin", "Elveda", "Çılgın Son", "Son Dönüş" ve diğerleri yayınlandı.

Anahtar kelimeler: hizmet, hayat, kahraman, ülke, edebiyat, yazar, ilgi

Abstract

Mrs. Alaviyya, who devoted 75 years of her life to the development of our literature, is a talented and hardworking writer. Alaviya Babayeva, whose fate is similar to the lives of several heroes, is the author of more than 63 books. Among these examples of prose, consisting of stories and narratives, there are 9 novels. The author, who writes mainly for adults, has not forgotten the children either. "My Teacher", "Golden Calf", "Stories", "Lone Tree", "On Country Roads", "Mulberry Tree", "Magic Steps", "Braids", "In Autumn", "My Teacher", "Golden Calf", "In the apiary", "I'm not alone", "What the leaves were whispering about", "It's spring again", "Ayran" books of stories and narratives and cartoons have won the favor of young readers. Our readers always read his story "Dwarf ran away from the city" with interest.

Alaviya Babayeva was born on August 12, 1921 in Baku. After graduating from high school, he entered the Medical Institute with the desire to become a doctor. In the third year, he realized that his future life is related to literature. Therefore, he turned to the Faculty of Philology of ASU. Let's add that he wrote poetry during his high school years. Perhaps that is why the language of his prose is sweet and heartwarming. He started his literary activity in 1936 with the story "Two lives" published in "Adabiyat newspaper". He was the responsible secretary of the "Azerbaijani woman" magazine, the head of the modern literature department at the "Ganclik" publishing house, and then the editor-in-chief. A. Babayeva actively participated in

the ten days of Azerbaijani literature in Moscow, as well as literary events held in other countries. For some time, the writer was the head of the translation department of the Azerbaijan Writers' Union. A. During the Soviet era, Babayeva was well known and loved not only in Azerbaijan, but also in the allied republics. His books were published in several foreign countries. Alaviya Babayeva was a person who experienced the terrible repressions of 1937 from her teenage years and faced many difficulties and misfortunes of life. The interesting works she wrote one after the other won Alaviya Babayeva the sympathy and love of readers. The short story "Shadow" written by the writer in 1964 was also received with interest. Alaviya Babayeva's works have been published in Russia, China, France, Iran, Japan, Turkey, Israel and other countries.

Colleagues say that you can envy Ms. Alaviya's hard work. Because he sometimes copied the face of a great novel several times, but he did not get tired or bored. He lived hopelessly in return for his stubbornness. He always said with optimism: "There is only me, and there are 63 books and my friends."

The author's first book, "My Teacher", was published in "Ushakganeshr" in 1950. Then, one after the other, his "Stories", "Lone Tree", "Country Roads", "In Autumn", "It Was Spring Again", "Mulberry Tree", "Iris Spike", "Braids", "People and Fates", "Where are you, friend, where are you", "Farewell", "Crazy End", "Last Turn" and others. has been published.

Keywords: service, life, hero, country, literature, writer, interest

ARTISTIC CREATIVITY OF SÜLEYMAN SANI AKHUNDOV
SÜLEYMAN SANI AXUNDOVUN BƏDİİ YARADICILIĞI

Aygun Ahmadova Shukur kızı

Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti (Ü. Hacıbəyov-68), 0000-0002-2464-2513

Aygun Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü Doçenti

Süleyman Sani Axundov yaradıcılığı bəşəri nəqlətmə gücünə malik bir yaradıcılıqdır. Uşaq psixologiyasına xas olan yaradıcılıq və konkretlik S.S.Axundovun dramaturgiyasında öz əksini maraqlı bir şəkildə tapmışdır. İllər keçsə də müəllifin əsərlərindəki yığcamlıq, hadisələrin konkret təsvirləri oxucunun qəlbinə elə təsir edir ki, o istər-istəməz özünü bu əsərlərin qəhrəmanı kimi hiss edir.

XX əsrin burjuva cəmiyyətinin bütün eybəcərliklərini əsərlərində olduğu kimi canlandıran S.S.Axundov yazdığı pyesləri ilə böyük tamaşaçı rəğbəti qazanmışdır.

20-ci illərin sonunda ictimai həyatda baş verən ziddiyyətləri, onun əsas səbəblərini və müvafiq çıxış yollarını araşdırmağa cəhd göstərən yazıçı çox böyük çətinliklərlə qarşı-qarşıya gəlirdi. Yazıçı, bir sənətkar kimi öz yaradıcılığı ilə dövrün mübarizəsinə qoşulmağı özünə borc bilir, düşündüyü yeni məzmunu yeni forma verərək onu teatr yolu ilə reallaşdırmağa cəhd göstərmişdir.

Geriliyə, cəhalətə, nadanlığa qarşı mübarizə aparan böyük ədib ilk “Tamahkar” pyesini 1899-cü ildə yazmışdır. Bu pyes müəllifin ilk komediya əsəri olsa da, sənətkarlıq və mövzu baxımından yüksək qiymətləndirilmişdir. Yüksəkliyi fəth edən bu əsər S.S.Axundovun komediya janrında atdığı bir imza idi.

Komediya janrında olan bu əsər, ailə-məişət mövzusunda yazılmış və beş pərdədən ibarət bir şəkildə tamaşaçıların ixtiyarına verilmişdir. Pyesdə Hacı Murad obrazının gülüş hədəfinə çevrilməsinə baxmayaraq, yazıçı eyni zamanda nadanlığı, savadsızlığı və səbatsızlığı dövrün aparıcı qüvvəsi kimi göstərir. Uzun illər səhnələrdə yer alan “Tamahkar” komediyası dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə sadə, tamaşaçı zövqünə görə isə hərəkətlidir.

Dünya ədəbiyyatında bir çox xəsis obrazları hər zaman maraq dairəsində olmuşdur. Bunlara misal olaraq, xəsis obrazlarının baş qəhrəmanları Şeylok (“Venetsiya taciri”), Qarpaqon (“Xəsis”), Hacı Qara (“Hacı Qara”) kimi mənfi sifətlər gülüş hədəfində olmuşlar.

S.S.Axundov bədii yaradıcılığının qayəsini ictimai həyatın dəyişdirilməsində görürdü. 1927-ci ildə yazdığı “Mister Qreyin köpəyi” hekayəsi buna misal ola bilər. Bu hekayədə ziddiyyət insan həyatının təsviri və mənəvi aydınlığı baxımından seçilən, eyni zamanda real həyat hadisələrinin inkişafına mane olan, haqsızlığın bir problem kimi dəf edilməsi üçün yollar axtaran bir əsərdir.

Müəllifin istər “Qorxulu nağıllar” silsilə əsərində, istərsə də digər əsərlərində əsas ideya bir sual altında fırlanır: “İnsana xoşbəxt olması üçün nə lazımdır? İnsanla insan kimi rəftar edilməsinə mane olan, onun bir əşyaya çevrilməsinə təsir göstərən amillər hansılardır?”

Müəllifin 1924-cü ildə yazdığı “Nə üçün?” hekayəsi yuxarıdakı sualımızı cavablandırmağa bilər.

Bu hekayə 1905-ci il 9 yanvar hadisəsində baş verən qanlı faciələrdən danışılır. Gələcəyə ümid bəsləyən Vera və balaca Lena çar tərəfindən verilən yalan vədlərə inanaraq, qanlı siyasətin qurbanları olurlar. Onlar çarın hüzuruna inanaraq gedirlər, lakin çörək və işin əvəzinə odlü güllələrin qurbanı olurlar. Al qana bələnmiş Vera və balaca Lena “Nə üçün? Nə üçün?”- deyə-deyə bu dünyaya “əlvida” deyirlər. Burjua cəmiyyətinə verilən bu sualın cavabı bütün dünyaya və cəmiyyətə aiddir.

Yaradıcılığı dövründə S.S.Axundov istismar dünyasının amansız qanunlarını və qara günlərini çox görmüş və əsərlərində bu dünyanın işgəncələrini çiyində gəzdirən böyük bir xalqın faciəsini yaratmışdır.

Maddi və mənəvi azadlığı şərh edən bu pyeslər tarixi əhəmiyyət daşıyır. İctimai fəaliyyət S.S.Axundov yaradıcılığının orijinal və maraqlı xüsusiyyətlərindən biridir. Xalqın şüurunun yenilənməsində təkcə mövzu yeniliyi kifayət etmir. Bu baxımdan yazıçının qarşıya qoyduğu çətin və gərgin yaradıcılıq repertuarı güclü əsərlərin yaranmasına şərait yaradırdı. Müəllifin qarşıya qoyduğu məqsədlərdən digəri oxucularının passiv seyirci kimi deyil, ehtiraslı, alovlu oxucu kimi yetişməsi idi.

İctimai-siyasi hadisələrin gedişini düzgün qiymətləndirən yazıçı yaşadığı dövrün emosional mühiti ilə heç qarşılaşmamışdır. Müəllimlik fəaliyyəti ərzində dramaturq bir çox tarixi hadisələri müşahidə etmiş, şahidi olduğu tarixi hadisələrə fikir və təəssüratlarını həmin pyeslərində göstərmişdir.

Yazıçının bədii təfəkkürü, yaşadığı mühiti olduğu kimi qəbul etməsi onun yaradıcılıq repertuarının güclü və məhsuldar olmasına təkan verirdi.

S.S.Axundov yaradıcılığı xalq yaradıcılığıdır. İstər “Qorxulu nağıllar” silsiləsində, istərsə də dramaturgiyasında bu yaradıcılıq intensiv bir şəkildə özünü biruzə verir. Yazıçının bütün əsərləri sənətkarlıq cəhətdən dəyərli xüsusiyyətlərə malik bir yaradıcılıqdır. Bu əsərlərdə bəşəri bir bədiilik var.

M.F.Axundov yaradıcılığı ilə başlanan dramaturgiyanı mərhələlərlə davam etdirən S.S.Axundov üç il ərzində 12 kiçik həcmli pyeslər yazmışdır.

Yazdığı dram əsərlərini səhnədə görmək istəyən yazıçı, 1921-ci ildə “Tənqid- təbliğ” teatrının ilk açılışında iştirak edir. S.S.Axundov öz tərcümeyi-halında yazmışdı: “Vəziyyət çox çətin idi. Bu teatr üçün nə hazırlıqlı artistlər, nə də teatrın ruhuna uyğun pyeslər var idi. Çox çətinliklə bir neçə pyes yarada bildik və noyabrın 13-də teatr mənim “Çərxi-fələk” pyesimlə açıldı”.

S.S.Axundov “Tənqid-təbliğ” teatrının ilk məhsuldar müəlliflərindən biri idi. Onun bu teatrın inkişafındakı rolu xüsusi əhəmiyyətə malik idi. S.S.Axundovun bir-birinin ardınca yazdığı “Çərxi-fələk”(1921), ”Şahsənəm və Gülpəri” (1921), ”Laçın yuvası”(1921), ”Bir eşqin nəticəsi” (1921), ”İki yol” (1922), ”Şeytan” (1922) pyesləri teatrın repertuarını zənginləşdirirdi. Bir müddətdən sonra yazıçı maraqlı səhnə əsərləri ilə tamaşaçıların sevimli dramaturquna çevrildi.

“Çərxi-fələk” ictimai həyat hadisələrinin, inqilabın cəmiyyətdə etdiyi dəyişikliklərin rolunu dərk edib təsdiqləyən ilk sovet dramaturqunun dünyagörüşündə əmələ gələn intibahı doğru göstərən, təbliği publisist xarakterli bir pyes kimi S.S.Axundovun yaradıcılığında əhəmiyyətli yerlərdən birini tutur.

1921-ci ildə pyeslər üçün müsabiqə elan olunur. S.S.Axundov bu müsabiqədə iştirak edir. Onun yeni yazdığı “Laçın yuvası” pyesi müsabiqənin birincisi olur. S.S.Axundovun ədəbiyyatımıza gətirdiyi yeni məzmun və yeni forma üsulu öz fərqliliyi ilə seçilir. “Laçın yuvası” pyesi dövrün tələblərinə cavab verən aktual bir mövzuda yazılmışdır. Dramaturq bu əsərində mülkədarların

tarixi iflasını ön plana çəkmiş, zidd qüvvələrin mübarizəsini simvolik şəkildə deyil, tarixi əsaslara uyğun sonlandırmışdır.

S.S.Axundovun ədəbi yaradıcılığında əldə etdiyi bu qələbə, onun bədii inkişafında irəliyə doğru atılmış danılmaz bir addım idi.

S.S.Axundovdan da əvvəl işlənmiş Ə.Haqverdiyevin "Bəxtsiz cavan", N.B.Vəzirovun "Müsiyəti-Fəxrəddin" pyesləri məzmun və oxşar cəhətləri ilə bir-birindən seçilsələr də, əsərlərdə çərçivə geniş ictimai planda, iki dünya (atalar və oğullar), iki quruluş arasında gedən qəti və amansız mübarizənin simvolik mənasıdır.

"Laçın yuvası" pyesində fərqli cəhətlər ilk oxucusunu çaşdırır. Əsərin adı müsbət və əzəmətli səslənməsinə baxmayaraq, dramaturq birdən-birə bu iqamətgahı "bayquş yuvası" adlandırır.

Ölümə məhkum olunmuş bir sinfi təmsil edən Əmiraslan ağanın, Səlim bəyin və Heydər bəyin öz canlarını asanlıqla təslim etmək istəmədiklərini, yenidən və sonuncu dəfə qəti vuruşa hazırlaşdıqlarını müəllif maraqlı bir şəkildə göstərmişdir. Məğlubiyyətin qorxusundan və ölümün təhlükəsindən doğan həyəcan nəyinki bir sıra mülkədarı, hətta simvolik mənə daşıyan "Laçın yuvası"nın divarlarını belə titrədir.

Bütün bu hadisələrin cərəyanı içərisində dramaturq "qaniçən bir mülkədar ata" (Əmiraslan ağa), digəri isə yeni fikirli, əxlaqlı, fikirlərinə və cəmiyyətə sadıq qalan oğul (Cahangir ağa) obrazlarını üz-üzə qoymuşdur. Əsərdə hadisələr iki zehniyyət arasında gedən amansız mübarizə kimi ümumiləşdirilmişdir.

S.S.Axundovun dramaturgiyasında qadın azadlığı məsələsi xüsusi maraq doğurur. Dramaturq "Şahsənəm və Gülpəri" (1921), "İki yol" (1921), "Eşq və intiqam" (1922) əsərlərini məhz qadın azadlığı mövzusunda yazmışdır.

Dramaturqun "Eşq və intiqam" faciəsində azad sevgi məsələsi maraqlı bir şəkildə qələmə alınmışdır. Ədibin "İki yol" bir pərdəli əsərində, məhəbbət mözusu dəyişkən xarakter daşıyır. Lakin bu əsərlər bədilik cəhətdən bir-birlərindən fərqlidirlər. "İki yol" əsərində yazıçı sevginin azadlıq yolunu təhsildə görür. Əsərdə dini zehniyyətin içərisində çabalayan, şəxsi azadlığı, sərbəstliyi əllərindən alınmış iki gənc qızın – Gülsüm və Qönçənin acınacaqlı həyatından bəhs olunur.

Gülsüm özünün acınacaqlı həyatından tənqə gələrək belə deyir: "Kaş ki, Mir Kazım ağanın qızı olunca, bir çoban qızı olaydım, dağlarda, çəmənlərdə, təbiətin qoynunda yaşayaydım, çiçəklər dərəydim, şırıldayan bulaqlara baxaydım, sərin suların içəydim."

Əsərdə din nümayəndələri Mir Kazım ağa və Molla Fəttah azad sevginin amansız düşmənləri kimi göstərilmişdir. Əsərin gənc və sevgi hissləri ilə çırpınan Məmməd obrazı teatr azadlıq və tərbiyə vasitəsi kimi qiymətləndirir, avamlığın və zorakılığın çarəsini səhnədə görür.

Əsər yeniliyin məğlubiyyəti və şər qüvvələrin qələbəsi ilə bitsə də, artıq mütərəqqi fikirlərin asta-asta baş qaldırıldığını görürük.

"Eşq və intiqam" əsəri azad sevgi ilə mürtəcə adət-ənənələr arasında baş verən toqquşmanı canlı təzahür edən bir məhəbbət dramıdır. Pyesdə üç məsələ qabarıq şəkildə göstərilmişdir. 1. Azad sevgi uğrunda mübarizə. 2. İki gəncin müsiyətlə bitən nakam arzuları. 3. Mülkədar vəhşiliyi və mürtəcə adətlərin qanlı nəticələri.

Pyesdəki bütün müsbət və fəlakətlərə səbəb olan Şahbaz bəy qocalmış bir mülkədar obrazıdır. Şahbaz bəy ömrünün son illərini yaşayır. Saçları ağarmış, üzü qırışmış Şahbaz bəy, xəstə bir hərəkətlə, var-gəl edir. Onun saçları qan tökməkdən ağarmış, üzünü isə pis əməllərdən qırışmışdır.

Əsərdə Şahbaz bəydən fərqli olaraq Şəmsi bəy obrazı hər zaman diqqət mərkəzindədir. Qan tökməkdən uzaq duran Şəmsi bəy obrazı, yaşamağı sevən, sevgiyə qiymət verən, zorakılığa qarşı çıxan, hər zaman kəndlilərin yanında olan müsbət bir qəhrəmandır. Bəy nəslindən gəlməsinə baxmayaraq, qan düşmənçiliyinə qarşı çıxır. Beləliklə, həqiqəti unutmaq olmaz ki, əsərdəki qəhrəmanlar lirizmlə dolu olan səhnələrin təsiri altında dayanacaq qədər güclü qəhrəman deyillər.

Səhvən öz bacısına məhəbbət bəsləyən Çingizin faciəsi, dramaturq tərəfindən çox təsirli bir priyomla oxucusuna çatdırılmışdır. Bu əsəri yazarkən dramaturq, heç bir qondarma fikrə əl atmamışdır. Olmuş hadisələri qələmə alan yazıçı, çox tənqidlərə məruz qalmasına baxmayaraq, sonrakı illərdə də əsərdə heç bir dəyişiklik etməmişdir.

S.S.Axundovun əsərlərində tez-tez müdrik insan obrazı olan Piri baba surəti “Eşq və intiqam” əsərində də rast gəlirik. Piri baba müsbət ideyaların xeyirxah təmsilçisidir. Piri baba obrazı, yaşadığı dövrün işgəncələrini görmüş, sinəsi sözlə dolu olan böyük bir xalqdır. Piri baba obrazı ilə yazıçı insanları xeyirə və yaxşı əməllərə çağırır.

“Gənc maşinistka və qoca yazıçı” hekayəsində ədib, Nərgiz adlı bir qızın köhnə əlifbanın yazılışında törətdiyi çətinliklərdən söz açır. Bu çətinliklərlə yanaşı, gənc qız əsərdəki qızların başına gələn faciələrin təsirində də dözə bilmir. Göz yaşlarına sahib çıxa bilməyən Nərgiz nəmli gözləri ilə qoca yazıçıdan imdad diləyir və əsərdəki qəhrəmanın ölməsini istəmir. Qoca yazıçı isə: “Bəli, qızım, o zaman həyat belə idi. Ona görə də bugünkü həyatın qiymətini bilmək üçün keçmişimizi öyrənməliyik”. Şübhəsiz ki, əsərdə təsvir olunan qoca, yazıçı S.S.Axundovun özü idi.

1923-1927-ci illər arasında ədibin yazdığı hekayələr mövzu baxımına görə iki hissəyə bölünür. (“Qan bulağı”, “Ümid çırağı”, “Qatil uşaq”, “Namus”, “Nə üçün”). Bu hekayələrdə əvvəlki həyatın çətinliklərindən və hadisələrin faciəvi xarakter daşmasından bəhs olunur.

İkinci hissə Azərbaycan xalqının həyatında əmələ gələn yeniliklərdən bəhs olunan bir bölümdür. “Sona xala”, “Müalicə”, “Molla Qasım”, “Təbrik” kimi hekayələrdə ədib yeni bədii formalardan istifadə edərək, konkretliyi, mübarizliyi meyar tutaraq maraqlı bir ahəng yaratmışdır.

S.S.Axundov yaradıcılığının ikinci hissəsində qadın azadlığı məsələsini isti-isti qələmə alması ədibin yaradıcılığında ciddi bir dönüşün meydana gəlməsi kimi qiymətləndirilir. Bu dönüş hüquqsuz Azərbaycan qadınlarının maddi və mənəvi azadlığa çıxması idi. Ədib bu demokratizmi “Sona xala” və “Təbrik” kimi əsərlərində düzgün ifadə etmişdir.

İnqilabın qələbəsindən sonra, “dünyanın yükünü çiyində gəzdirən” Sona xalının üzü gülür. Sevimli oğlu Bəşiri evləndirir. Lakin səadət Sona xaladan tez uzaqlaşır. Bəşir cəhalətin növbəti qurbanı olur. Bu faciə Sona xalanı ruhi iztirabların təsiri ilə qocaldır. Yazıçı bu səhnələri təsirli, poetik ustalıqla açır və sonunda Sona xalanı mübariz bir iş qadını kimi oxucusu ilə qarşılaşdırır.

Böyük ədibin demək olar ki, bütün əsərləri faciə ilə yekunlaşır. Yaşadığı həyata real baxan, olmuş hadisələri bizə qondarma yol ilə çatdırmayan S.S.Axundov yaradıcılığı ədəbiyyatda əldə etdiyi bədii inkişafın irəliyə doğru atılmış mühüm bir addımı idi.

S.S.Axundov yaradıcılığında təbiət təsvirləri heyvətəməz xarakterə malik bir bacarıqdır. Bu təsvirlərə biz yazıçının “Qorxulu nağıllar” silsiləsində, geniş həcmdə rast gəlirik.

Mayn Rid tərəfindən 1865-ci ildə yazılmış “Başsız atlı” romanında təbiət personajları maraqlı bir təsvirlərlə oxucusunun diqqətini özünə cəlb etmişdir.

İstər Mayn Rid, istərsə də S.S.Axundov yaradıcılığında vəsf olunan təbiət təsvirləri mənə və təsvir baxımından heç bir yazıçının əsərində bu qədər monumental zirvəni fəht etməmişdir. Buna görə də yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, S.S.Axundov yaradıcılığı bəşəri nəql etmə yaradıcılığıdır.

Yaşadığı və böyüdüüyü “Seyidli” kəndinin bağ-bağatını, buz kimi şır-şır axan, göz yaşı kimi duru bulaqlarını, meyvəsini, ətirli çəmənlərinin qoxusunu, quşların səsini və təbiətdə baş verən dörd fəslin ahəngini müəllif elə gözəl təsvir etmişdir ki, oxucu bu əsəri oxuyarkən sanki özünü bu təbiətin qoynunda hiss edir və yaşadığını düşünür.

S.S.Axundov “Uşaqılıq həyatımdan xatirələr” adlı memuarında iztirabla keçən uşaqılıq günlərini yad edərək yazırdı: “Mən gözlərimi açanda özümü bu zəngin təbiət içində gördüm. O, mənə mərhəmətli qucağında yaşadarkən həyatın ağır, zəhərli hallarını, yetimlik, yoxsulluq məşəqqətini unuttururdu”.

Beləliklə ədibin yaşadığı mühit iki hissədən ibarət idi: yoxsul həyat və zəngin təbiət.

Uşaqılıq xatirələri onun geniş həyat yolunda ilk cığırdır ki, ədib onu ayaqyalın getmiş, torpağı hiss etmiş, başı üzərində açıq səmanı, gözü önündə isə təbiəti görmüşdür. Bu cığırla gedən zaman onun ayağına tikan batmış, qışın çovğunu əllərini üşütmüşdür. Lakin balaca Süleyman istiliyi və səadəti gözəl arzularında və təbiətin azad qoynunda axtarırdı.

Çox böyük çətinliklər sayəsində təhsilini başa çatdıran S.S.Axundov, nəhayət ki, müəllimlik fəaliyyətinə başladı. 1905-ci il inqilabının qələbəsindən sonra “İrşad” və “Tərəqqi” kimi mətbuat orqanlarında çıxış edən yazıçı 1906-cı ildə Azərbaycan müəllimlərinin 1-ci qurultayında çıxış edərək, xalq maarifi sahəsindəki vəziyyətin dözülməz bir halda olduğunu söylədi. Qurultayda yeni və səbəbli təklif də irəli sürüldü. Bu səbəbli təklif ərəb əlifbasını latın əlifbası ilə əvəz edərək yeni dərslilər yazıb nəşr etmək tələbi qarşıya qoyuldu. Lakin, bütün çətinliklərə baxmayaraq 1907-ci ildə çağırılan İkinci Müəllimlər qurultayında əlifbanın dəyişilməsi məsələsi rədd edildi.

S.S.Axundov öz xatirələrində yazırdı ki, təkcə əlifbanı dəyişib yeni proqramlar və dərslilər yazmaqla xalqı maarifləndirmək kifayət etmir, eyni zamanda xalqın ruhunu təmizləyən yeni əsərlər yazmaq lazımdır. “Yuxu”, “Kövkəbi-hürriyyət”, “Qonaqlıq” kimi nəsr əsərləri insanların şüurunun inkişafı üzərində və humanist ideyaların atdığı ilk addımın qələbəsi idi.

Görkəmli dramaturq Cəfər Cabbarlı və şair Süleyman Rüstəm S.S.Axundovun yetişdirdiyi ziyalılardandır.

Süleyman Rüstəm öz xatirələrində yazırdı: “Onun nurani, mənalı simasında həmişə bir qayğı və məhəbbət vardı. Biz bir günah işlədikdə onun üzünə baxmaqdan utanırıdık. Onun mənalı baxışları sanki bizimlə danışırdı. Ədibin dərslində həmişə dərin bir süküt vardı. O zaman yazıçının “Məktəb” məcmuəsində “Qorxulu nağıllar” adlanan silsilə memuarı çapdan çıxmışdır. Ədibin hər hekayəsi məktəblilərin həyatında böyük hadisəyə çevrilmişdir. Dramaturqun “Qaraca qız” hekayəsini biz dönə-dönə oxuyub, Qaraca qızın halına ürəkdən ağlarıdıq. Bu səmimi, pak vicdanlı müəllimin əsərlərində böyük bir səmimiyyət vardır. Onun öz əsərlərilə xasiyyəti arasında bir əkizlik vardı. Bağban körpə ağaclara qulluq etdiyi kimi, müəllimimiz Süleyman Sani Axundov da hər birimizin üzərində eləcə əsirdi”.

İnandırıcı bədii ümumiləşdirmə qüvvəsinə malik olan S.S.Axundov yaradıcılığı, ictimai ədalətsizliyin hər cür əzab və mərhumiyyətlərinə məruz qalan qəhrəmanlarını yazdığı əsərlərində qoruyub saxlaya bilməmişdir. Yuxarıda göstərdiyimiz kimi, yazıçının yaşadığı mühitlə heç bir problemi olmamışdır. Bəlkə də yazıçı, əsərlərində qəhrəmanlarının qələbə çalmasına inandırıcı baxmamışdır. Və ya, yaşadığı mühitin ictimai xadimləri ilə üzbəüz gəlmək

istəməmişdir. Bu baxımdan da, ədib uzun illər yaradıcılıq fəaliyyətində heç bir problem yaşamayan maraqlı bir şəxsiyyət olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Q.Namazov Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. (dərslük) Bakı- 2007, səh.443
2. Z.Xəlil, F.Əsgərli, Uşaq ədəbiyyatı. (dərslük) Bakı-2007, səh.489
3. M.Vəliyev, S.S.Axundov. “Uşaq və gənclər nəşriyyatı” Bakı-1956, səh,110
4. Ə.Əzizov, “Azərbaycan sovet uşaq ədəbiyyatının inkişaf yolu” Bakı-1968, səh,155

ÖZET

Süleyman Sani Akhundov'un yaradıcılığı, insana aktarım gücünə sahib bir yaradıcılıqdır. Çocuk psikoijisinin yaradıcılığı ve somutluk özelliği S.S. Akhundov'un dramaturjisine ilginç bir şekilde yansıyor. Aradan yıllar geçmesine rağmen yazarın eserlerindeki olayların özlü ve somut tasvirleri okurun yüreğini öyle bir etkiler ki ister istemez kendisini bu eserlerin kahramanı gibi hisseder.

20. yüzyıl burjuva toplumunun tüm çirkinliklerini eserlerinde olduğu gibi yeniden yaratan S.S. Akhundov, oyunlarıyla seyircinin büyük sempatisini kazandı.

20'li yılların sonlarında toplumsal hayattaki çelişkileri, bunların temel nedenlerini ve çıkış yollarını araştırmaya çalışan yazar, büyük zorluklarla karşılaştı. Yazar, bir sanatçı olarak çağın mücadelesine yaradıcılığıyla katılmayı kendine görev bilmiş, düşündüğü yeni içeriğe yeni bir biçim vererek bunu tiyatro aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Geriliğe, cehalete ve cehalete karşı mücadele eden büyük yazar, ilk oyunu "Tamahkar"ı 1899 yılında yazdı. Bu oyun, yazarın ilk komedi eseri olmasına rağmen, sanat ve konu açısından oldukça beğenilmiştir. Yüksekliği fetheden bu eser, komedi türünde S.S. Akhundov'un imzasını taşıyordu.

Komedi türündeki bu eser, aile ve ev teması üzerine yazılmış olup beş perde halinde seyirciye sunulmaktadır. Oyunda Hacı Murad karakteri kahkahalara hedef olsa da yazar aynı zamanda cehaleti, cehaleti ve tembelliği de dönemin önde gelen gücü olarak göstermektedir. Uzun yıllardan beri sahnede olan "Tamahkar" komedisi dil ve üslup açısından sade, izleyicinin beğenisi açısından sürükleyicidir.

Pek çok cimri karakter dünya edebiyatının her zaman ilgi odağı olmuştur. Örnek olarak Shylock ("Venedik Taciri"), Garpagon ("Cimri"), Hacı Kara ("Kara Seyyah") gibi olumsuz karakterler kahkahaların hedefi oldu.

S.S. Akhundov, sanatsal yaradıcılığının amacını sosyal yaşamı değiştirmekte gördü. 1927'de yazılan "Bay Gray'in Köpeği" hikayesi buna örnek olabilir. Bu hikayedeki çelişki, insan yaşamının anlatımı ve ahlaki netliği açısından öne çıkan ancak aynı zamanda gerçek hayattaki olayların gelişmesine de engel olan ve bir sorun olarak adaletsizliğin üstesinden gelmenin yollarını arayan bir eserdir.

S.S. Akhundov, yaratıcı döneminde sömürü dünyasının pek çok acımasız yarasını ve karanlık günlerini görmüş, eserlerinde bu dünyanın işkencelerini omuzlarında taşıyan büyük bir halkın trajedisini yaratmıştır.

Maddi ve manevi özgürlüğü yorumlayan bu oyunlar tarihi önem taşıyor. Sosyal aktivite, S.S. Akhundov'un yaratıcılığının özgün ve ilginç özelliklerinden biridir. Halkın bilincinin yenilenmesinde sadece konunun yeni olması yeterli değildir. Bu bakımdan yazarın belirlediği zorlu ve yoğun yaratıcı repertuar, güçlü eserlerin ortaya çıkmasının koşullarını yarattı. Yazarın belirlediği hedeflerden bir diğeri de okuyucularını pasif seyirciler değil, tutkulu, ateşli okuyucular haline getirmektir.

Sosyo-politik olayların gidişatını doğru değerlendiren yazar, yaşadığı dönemin duygusal ortamıyla hiç karşılaşmamıştır. Oyun yazarı, öğretmenlik hayatı boyunca pek çok tarihi olayı gözlemlemiş ve bu oyunlarda tanık olduğu tarihi olaylara ilişkin düşünce ve izlenimlerini dile getirmiştir.

Anahtar kelimeler: *zaman, edebiyat, geçmiş, savaş, gelişme, cesur, ödül*

ABSTRACT

Suleyman Sani Akhundov's creativity is a creativity with the power of human transmission. The creativity and concreteness characteristic of child psychology is interestingly reflected in S.S. Akhundov's dramaturgy. Although years have passed, the conciseness and concrete descriptions of the events in the author's works affect the reader's heart in such a way that he inevitably feels like the hero of these works.

S.S. Akhundov, who recreated all the ugliness of the bourgeois society of the 20th century as it is in his works, won great audience sympathy with his plays.

At the end of the 20s, the writer who tried to investigate the contradictions in social life, their main reasons and the corresponding ways out, faced great difficulties. The writer, as an artist, considers it his duty to join the struggle of the time with his creativity, he tried to realize it through theater by giving a new form to the new content he thought.

The great writer who fought against backwardness, ignorance and ignorance wrote his first play "Tamahkar" in 1899. Although this play is the author's first comedy work, it has been highly appreciated in terms of artistry and subject matter. This work, which conquered the height, was a signature of S.S. Akhundov in the comedy genre.

This work in the comedy genre is written on the theme of family and household and is presented to the audience in five acts. Despite the fact that the character of Haji Murad became a target of laughter in the play, the writer also shows ignorance, illiteracy and indolence as the leading force of the era. The "Tamahkar" comedy, which has been on the stage for many years, is simple in terms of language and style, and moving in terms of the audience's taste.

Many miserly characters have always been of interest in world literature. As an example, negative characters such as Shylock ("The Merchant of Venice"), Garpagon ("The Miser"), Haji Kara ("The Black Pilgrim") were the target of laughter.

S.S. Akhundov saw the goal of his artistic creativity in changing social life. The story "Mr. Gray's Dog" written in 1927 can be an example of this. The contradiction in this story is a work that stands out in terms of its description and moral clarity of human life, but at the same time it hinders the development of real life events and seeks ways to overcome injustice as a problem.

During his creative period, S.S. Akhundov saw a lot of cruel laws and dark days of the world of exploitation, and in his works he created the tragedy of a great people who carry the tortures of this world on their shoulders.

Commenting on material and spiritual freedom, these plays are of historical importance. Social activity is one of the original and interesting features of S.S. Akhundov's creativity. In renewing the consciousness of the people, only the novelty of the subject is not enough. In this regard, the difficult and intense creative repertoire set by the writer created conditions for the creation of strong works. Another of the goals set by the author was to make his readers not passive spectators, but passionate, ardent readers.

The writer, who correctly assesses the course of socio-political events, has never encountered the emotional environment of his time. During his teaching career, the dramatist observed many historical events and expressed his thoughts and impressions on the historical events he witnessed in those plays.

ÖZET

Süleyman Sani Akhundov'un yaratıcılığı, insana aktarım gücüne sahip bir yaratıcılıktır. Çocuk psikolojisinin yaratıcılığı ve somutluk özelliği S.S. Akhundov'un dramaturjisine ilginç bir şekilde yansıyor. Aradan yıllar geçmesine rağmen yazarın eserlerindeki olayların özlü ve somut tasvirleri okurun yüreğini öyle bir etkiler ki ister istemez kendisini bu eserlerin kahramanı gibi hisseder.

20. yüzyıl burjuva toplumunun tüm çirkinliklerini eserlerinde olduğu gibi yeniden yaratan S.S. Akhundov, oyunlarıyla seyircinin büyük sempatisini kazandı.

20'li yılların sonlarında toplumsal hayattaki çelişkileri, bunların temel nedenlerini ve çıkış yollarını araştırmaya çalışan yazar, büyük zorluklarla karşılaştı. Yazar, bir sanatçı olarak çağın mücadelesine yaratıcılığıyla katılmayı kendine görev bilmiş, düşündüğü yeni içeriğe yeni bir biçim vererek bunu tiyatro aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Geriliğe, cehalete ve cehalete karşı mücadele eden büyük yazar, ilk oyunu "Tamahkar"ı 1899 yılında yazdı. Bu oyun, yazarın ilk komedi eseri olmasına rağmen, sanat ve konu açısından oldukça beğenilmiştir. Yüksekliği fetheden bu eser, komedi türünde S.S. Akhundov'un imzasını taşıyordu.

Komedi türündeki bu eser, aile ve ev teması üzerine yazılmış olup beş perde halinde seyirciye sunulmaktadır. Oyunda Hacı Murad karakteri kakhahalara hedef olsa da yazar aynı zamanda cehaleti, cehaleti ve tembelliği de dönemin önde gelen gücü olarak göstermektedir. Uzun yıllardan beri sahnede olan "Tamahkar" komedisi dil ve üslup açısından sade, izleyicinin beğenisi açısından sürükleyicidir.

Pek çok cimri karakter dünya edebiyatının her zaman ilgi odağı olmuştur. Örnek olarak Shylock ("Venedik Taciri"), Garpagon ("Cimri"), Hacı Kara ("Kara Seyyah") gibi olumsuz karakterler kakhahaların hedefi oldu.

S.S. Akhundov, sanatsal yaratıcılığının amacını sosyal yaşamı değiştirmekte gördü. 1927'de yazılan "Bay Gray'in Köpeği" hikayesi buna örnek olabilir. Bu hikayedeki çelişki, insan yaşamının anlatımı ve ahlaki netliği açısından öne çıkan ancak aynı zamanda gerçek hayattaki olayların gelişmesine de engel olan ve bir sorun olarak adaletsizliğin üstesinden gelmenin yollarını arayan bir eserdir.

S.S. Akhundov, yaratıcı döneminde sömürü dünyasının pek çok acımasız yasasını ve karanlık günlerini görmüş, eserlerinde bu dünyanın işkencelerini omuzlarında taşıyan büyük bir halkın trajedisini yaratmıştır.

Maddi ve manevi özgürlüğü yorumlayan bu oyunlar tarihi önem taşıyor. Sosyal aktivite, S.S. Akhundov'un yaratıcılığının özgün ve ilginç özelliklerinden biridir. Halkın bilincinin yenilenmesinde sadece konunun yeni olması yeterli değildir. Bu bakımdan yazarın belirlediği zorlu ve yoğun yaratıcı repertuar, güçlü eserlerin ortaya çıkmasının koşullarını yarattı. Yazarın belirlediği hedeflerden bir diğeri de okuyucularını pasif seyirciler değil, tutkulu, ateşli okuyucular haline getirmektir.

Sosyo-politik olayların gidişatını doğru değerlendiren yazar, yaşadığı dönemin duygusal ortamıyla hiç karşılaşmamıştır. Oyun yazarı, öğretmenlik hayatı boyunca pek çok tarihi olayı gözlemlemiş ve bu oyunlarda tanık olduğu tarihi olaylara ilişkin düşünce ve izlenimlerini dile getirmiştir.

Anahtar kelimeler: *zaman, edebiyat, geçmiş, savaş, gelişme, cesur, ödül*

ABSTRACT

Suleyman Sani Akhundov's creativity is a creativity with the power of human transmission. The creativity and concreteness characteristic of child psychology is interestingly reflected in S.S. Akhundov's dramaturgy. Although years have passed, the conciseness and concrete descriptions of the events in the author's works affect the reader's heart in such a way that he inevitably feels like the hero of these works.

S.S. Akhundov, who recreated all the ugliness of the bourgeois society of the 20th century as it is in his works, won great audience sympathy with his plays.

At the end of the 20s, the writer who tried to investigate the contradictions in social life, their main reasons and the corresponding ways out, faced great difficulties. The writer, as an artist, considers it his duty to join the struggle of the time with his creativity, he tried to realize it through theater by giving a new form to the new content he thought.

The great writer who fought against backwardness, ignorance and ignorance wrote his first play "Tamahkar" in 1899. Although this play is the author's first comedy work, it has been highly appreciated in terms of artistry and subject matter. This work, which conquered the height, was a signature of S.S. Akhundov in the comedy genre.

This work in the comedy genre is written on the theme of family and household and is presented to the audience in five acts. Despite the fact that the character of Haji Murad became a target of laughter in the play, the writer also shows ignorance, illiteracy and indolence as the leading force of the era. The "Tamahkar" comedy, which has been on the stage for many years, is simple in terms of language and style, and moving in terms of the audience's taste.

Many miserly characters have always been of interest in world literature. As an example, negative characters such as Shylock ("The Merchant of Venice"), Garpagon ("The Miser"), Haji Kara ("The Black Pilgrim") were the target of laughter.

S.S. Akhundov saw the goal of his artistic creativity in changing social life. The story "Mr. Gray's Dog" written in 1927 can be an example of this. The contradiction in this story is a work that stands out in terms of its description and moral clarity of human life, but at the same time it hinders the development of real life events and seeks ways to overcome injustice as a problem.

During his creative period, S.S. Akhundov saw a lot of cruel laws and dark days of the world of exploitation, and in his works he created the tragedy of a great people who carry the tortures of this world on their shoulders.

Commenting on material and spiritual freedom, these plays are of historical importance. Social activity is one of the original and interesting features of S.S. Akhundov's creativity. In renewing the consciousness of the people, only the novelty of the subject is not enough. In this regard, the difficult and intense creative repertoire set by the writer created conditions for the creation of strong works. Another of the goals set by the author was to make his readers not passive spectators, but passionate, ardent readers.

The writer, who correctly assesses the course of socio-political events, has never encountered the emotional environment of his time. During his teaching career, the dramatist observed many historical events and expressed his thoughts and impressions on the historical events he witnessed in those plays.

Keywords: *time, literature, past, war, development, brave, reward*

ƏDƏBİYYAT

1. Q.Namazov Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. (dərslük) Bakı- 2007, səh.443
2. Z.Xəlil, F.Əsgərli, Uşaq ədəbiyyatı. (dərslük) Bakı-2007, səh.489
3. M.Vəliyev, S.S.Axundov. “Uşaq və gənclər nəşriyyatı” Bakı-1956, səh,110
4. Ə.Əzizov, “Azərbaycan sovet uşaq ədəbiyyatının inkişaf yolu” Bakı-1968, səh,155

A COMPARATIVE STUDY OF BURGLARY PATTERNS ACROSS SOCIOECONOMIC
NEIGHBORHOODS

Banuka De Silva ¹, Anuruddhika Buddhadasa ², R.B.N. Sunil ³

Department of Criminology, Faculty of Criminal Justice, General Sir John Kotelawala Defence
University, Sri Lanka¹

Department of Criminology and Criminal Justice, Faculty of Humanities and Social Sciences,
University of Sri Jayewardenepura, Sri Lanka ^{2,3}

0000-0002-5118-2997 ¹

Burglary is a prevalent property crime in the existing society. It indicates the spatial differences that are associated with social disparities. In this study, it has identified the intricate relationship between social conditions and the patterns of burglary, by considering the disparities between low-income and high-income neighbourhoods. Furthermore, through a comprehensive literature review, this study has emphasized the factors that link to the theoretical and empirical evidence in the field. Based on the findings of the study, high-value targets for burglars are neighbourhoods that have high income and valuable properties. In addition, burglary rates can be influenced by the differences in daily routines, social disorganization, environmental planning, and the allocation of police resources between high-income and low-income neighbourhoods. Routine Activity theory indicates that for a crime to occur, three elements must converge: a motivated offender, a suitable target, and the absence of capable guardians. It can be created the opportunities for burglars in high-income neighbourhoods due to the presence of valuable property and the potential absence of capable guardians during working hour. Social Disorganization Theory suggests that neighbourhoods with weak social ties, lack of collective efficacy, and high levels of poverty are more prone to crime, including burglary. These factors can be seen in the low-income neighbourhoods, and it contributes to the increase in burglary rates. Environmental Criminology indicates the role of the environment when shaping the crime patterns. Lack of or poorly designed neighbourhoods with poorly lit streets, overgrown yards, and lack of surveillance opportunities provide an ideal atmosphere for burglars. Differences in police resource allocation between high-income and low-income neighbourhoods can also impact burglary rates. The police patrol frequently areas with high income residents, which ensure more deterrence in and fast response to burglaries. It is recommended for further research to consider regarding the socioeconomic factors in crime prevention strategies particularly in-depth case studies of cities with significant socioeconomic disparities.

Keywords: *Burglary, crime patterns, socioeconomic disparities, urban crime*

PRESERVERS OF NUMERICAL RANGE OF GENERAL MATRIX PRODUCTS

M. Bendaoud¹, M. Sarih² and H. Zariouh³

¹Department of Mathematics, ENSAM, Moulay Ismail University, B.P.
15290 Al Mansour, Meknès, Morocco

²Department of Mathematics, ENSAM, Moulay Ismail University, B.P. 15290
Al Mansour, Meknès, Morocco

³ Department of Mathematics, Faculty of Sciences, Mohammed First University,
Oujda, Morocco

Abstract. Complete characterizations are given of the transformations on the set of all complex matrices leaving invariant the numerical range of different kind of general binary operations on matrices such as the skew product, the skew Lie product, the skew Jordan product and the skew semi-triple product, with no surjectivity assumption on them. In particular, we improve some recent results.

Key words: Numerical range, numerical spectral radius, general preservers.

References

- [1] M. Bendaoud, A. Benyouness, Some unitary similarity invariant functional values preservers of matrix products. Acta Sci. Math. (Szeged) (2024). <https://doi.org/10.1007/s44146-024-00134-w>
- [2] J. Cui, Q. Li, J. Hou, X. Qi, Some unitary similarity invariants sets preservers of skew Lie products, Linear Algebra Appl. 457, 76–92 (2014)
- [3] J. Hou, Q. Di, Maps preserving numerical ranges of operator products. In: Proceedings American Mathematical Society, 134, 1435–1446 (2006)

MEMORIES OF EARLY WINTER BY MENG HAORAN: AN ANALYSIS

İrina-Ana DROBOT¹

¹Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, philology, education, 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the poem *Memories of Early Winter* by Chinese poet Meng Haoran, who lived during the time of the Tang dynasty. This poem by Meng Haoran shows the poet's real life experience where he feels isolated and out of place while he has gone on a trip from his home, situated in the province of Hubei, far away, to the ancient capital of China, Chang'an, in order to stand for the imperial examination tests. After he passed, he realized he did not feel well in that place. He did not feel comfortable in the cold, and he did not like the work he was given to do, either. What he enjoyed doing was to write poetry, to play the lute, and to spend time with his friends and drink wine together. He expresses this personal experience in the poem chosen for analysis in this paper. He mentions the early winter wind, and the wild geese flying towards the south once the falling leaves appear. He mentions the cold coming and the wind blowing from the direction of the north. Afterwards, he mentions how he misses the place where his home is. He wishes to travel back, and he asks someone to indicate him "where the ferry is." The fact that "the water is peaceful and the evening is long" suggests to readers a daydreaming experience. The reader-response approach, textual analysis, the biographical approach, psychology and psychoanalysis will be part of the methodology.

Keywords: Reader-Response Approach, Psychology, Psychoanalysis

1. INTRODUCTION

Meng Haoran (689-740) is an important personality in the literature of Chinese culture. The given name of this poet is not known, and Haoran "is his courtesy name" (Loc.gov, 2024). We could situate him within the culture identity manifestations grid devised by Baciu (2012), and which includes symbols, values, traditions, rituals, practices and personalities. His work is considered a landmark until today, providing a main reference point to the past of Chinese culture. Meng Haoran lived in the 8th century, during the time of the Tang dynasty, which was an age where poetry flourished, so much so that it is considered "the greatest age of Chinese poetry" (Kroll, 2021). As a proof for the centrality of Meng Haoran's works for Chinese culture, Owen (ed., 2021) has popularized for the Western readers his work by publishing the English translation of his poems.

Next to the feature of his focus "on expressing subtle emotions" (Ning, 2023), his poems and his life are an example of specific lifestyle at the time within the Chinese culture and society. The Chinese culture is strongly tied to its traditions and to its past, and it is past cultural products that serve as soft power (Nye, 2017) and as clues to its specificity for members of other cultures. The strong bond between the past and present in the case of Chinese and Asian cultures in general is related to the presence of the same mindset, philosophy, religion, and organization of society which is composed of Confucianism and Buddhism. These have been included in

their art as well, and art such as Meng Haoran's poems is still relevant and it also offers a connection with the past.

Readers from all over the world nowadays can find his poems relevant since "The subject of the poems is mainly landscapes, pastorals, enjoyment of a reclusive life, and lyrics on the mood of official travel" (Loc.gov, 2024). These are universal elements, and we can still find ourselves in similar situations nowadays. What is more, "His style is plain and natural" (Loc.gov, 2024), which reminds us of the economy of style and of the carefully chosen words that are all the more powers. We appreciate short texts nowadays, and they have the highest impact. We are familiar with this mode of expression from social media and can find this mode of expression similar with Meng Haoran's poetry style, which makes it relatable and enjoyable.

1.1. Theoretical Framework

Since the poems of Meng Haoran are strongly tied to his own, personal life, the biographical approach will be used in the analysis of the poem *Memories of Early Winter*. This poem has been selected for analysis due to its relevance both from a universal perspective, as it presents an experience that can happen to anyone, during any historical age, in any cultural space, and from a culture-specific, and historically grounded perspective, due to the references to Chinese culture and geographical spaces with cultural and historical connotations. By reading this poem, readers can find out about Meng Haoran's life, as well as about the context of his age, in order to get a glimpse of traditional Chinese culture and its history. Meng Haoran is both a historical product of his own age, with his poem grounded in the mindset and practices of his time, of the Tang dynasty poets, which can be analysed from a New Historical perspective (Martin, 2005), and an example of universal relevance and appeal, since readers from today from other cultures as well can connect to his emotional experience and way of viewing reality.

The reader-response approach (Mart, 2019) shows how readers can connect emotionally to any text and how they can bring their background knowledge to it to interpret it. In the case of Meng Haoran's poem *Memories of Early Winter*, readers can use free associations used as a psychoanalytical technique (Shachter, 2018) to the elements related to the changes in nature and to the nature elements in the setting to interpret the emotional experience. Readers can think of what comes to their mind related to these images, and based on them they can think of their own similar experience.

Human psychology is similar across the ages, and environmental psychology (Bohm, 2003) can offer us clues regarding how we always have an emotional reaction to the setting around us, be it nature, with its seasonal changes and specificities, be it an interior setting with its specific aspect and design.

2. METHOD

The poem *Memories of Early Winter* by Meng Haoran can be interpreted by Western culture readers with no background in Chinese history and culture, as well as with no background knowledge on the poet's life. The South and the North could be just cardinal points and can be interpreted from the context of communication as referring to places that are warm, towards which the birds are flying, and cold, from where the winter arrives. It is a phenomenon frequently encountered. As winter approaches, we are used to hearing, starting with fairy tales and based on our direct contact with the world, that some birds are flying towards the warm countries, and after winter passes, they return in spring.

This state of change in nature, which come with the autumn season, leading towards winter and the end of the cycle of the seasons, is a familiar experience to readers from both their personal life and from the other poems they have read from poets from all over the world. No matter what culture and what times they live in, poets make the same associations with autumn or, as we understand from this poem, with the end of autumn.

The title of the poem gives readers the time and setting of the poem, which is early winter. Readers are also given a clue related to the poetic persona's state of mind. The poetic persona is going through his memories, which means that the mood of the poem is a nostalgic one. The association between autumn and nostalgia is a frequent one. Autumn is associated with moments of psychological crises in human beings' lives. During the autumn season, the break with the past becomes clear, and human beings emotions resonate with changes in nature, drawing parallels with their own lives.their own lives.their own lives.

In the first stanza of the poem, readers notice the association with the end of autumn, the leaving of the migratory birds and a similar experience, readers infer, of the poetic persona, regarding to a change of place:

The leaves are falling, the wild geese flying south
The water is cold here, the wind from the North.
I remember my home, where the Xiang River bends
Hidden by the clouds of Chu. (Haoran, 2022)

The birds leave before winter and return in spring, this suggesting to readers based on the poetic persona's associations, his own relationship with home. Readers understand that, since the poetic persona mentions his home, and remembering it, he is now far away from it.

The mention of the Xiang River and Chu sound to readers who are not familiar with Chinese culture and with the life of Meng Haoran as references specific to the geographical space of China. Chu is, in fact, an ancient state of China, according to 100 Tang Poems (Haoran, 2022), and, therefore, both a geographical and historical reference.

Once readers look for information on Meng Haoran's life, they find out that, according to the site 100 Tang Poems (Haoran, 2022), he has left his home in Hubei province, to travel to Chang'an, the ancient capital of China, to participate in the imperial examination tests, which he passed. However, he did not feel comfortable there, in the respective setting, as he was missing home and its familiar places. He also missed his old activities, as did not enjoy his work as a scholar at the imperial court. He missed spending time with his friends, drinking wine together with them, writing poetry, and playing the lute. This knowledge of the poet's biography adds more details to the poem and to the readers' perception of it. Readers narrow down the experience described in this poem and realize how the poem refers to the poet's personal reality.

The second stanza presents us with the poetic persona's feelings, without Chinese culture specific references. No names of places are mentioned:

I weep for my village, 'til my tears are spent
I spy a lonely sail that stares at the sky

Indulge me, where is the delta ferry?

The lake is peaceful and boundless. (Haoran, 2022)

The stanza includes just the personal experience of loss of the poetic persona, who misses his home village while being in an unfamiliar place. The poetic persona experiences a strong emotional connection with his home village, for which he longs. He mentions directly that he is weeping for the memory of his home village. The strong attachment to the place of his native village is made clear, by mentioning that he cries until all his tears “are spent.” The mention of the “lonely sail” is associated by readers with the loneliness of the poetic persona in a place that seems so far away from his home. This is reinforced by the image of the “boundless” lake. The ferry is associated by readers with the idea of travelling, once again having the connotation of a far-away place where he finds himself from home.

The association between the “lonely sail” and the poetic persona appears due to the personification of the sail, which is not just lonely, but it also “stares at the sky,” just like a human being. The sky can be associated with the large distance between the place where the poetic persona is and the place where he longs to be, which is his home village.

While travelling can be associated by readers with entertainment nowadays, in the context of this poem it is an experience of displacement and isolation. In today's world, travelling can also have these connotations, once readers can be familiar with moving from rural to urban areas or even with studying or working abroad. Being separated from family members while they or the readers are working abroad, or members of the readers' country, can also be related to such an experience of displacement and isolation.

Being far away from home can make the poetic persona feel that home is part of the past. It is a change which resonates with the passage of the seasons, since in both cases the surroundings change. Nature goes through many visible changes, the same way as travelling has brought visual changes in the surroundings where the poetic persona is at the moment of reflections in the present moment of this poem.

The sky, since it is usually blue, can be associated by readers with hope. The sky also offers for the poetic persona the opportunity to dream. He is daydreaming about his home village and about his past. The poem is very short and to the point, yet the carefully chosen words make readers further continue their associations and to develop entire trains of thoughts, based on similar experiences when they had felt lonely themselves.

The reflections of the poetic persona start from the way he reacts in an emotional way to his surroundings, as environmental psychology claims. What is more, the poetic persona also interprets the various elements found in the surroundings according to the way he feels. He assigns meaning to them based on the way he feels. He feels lonely and the cold winter landscape resonates with the way he feels about the unfamiliar surroundings which are also not friendly to him. This is because he does not have friends there. He cannot adapt and the new environment is perceived as strange, foreign and cold.

3. FINDINGS

The biographical approach works hand in hand with the New Historicism approach, since the life of Meng Haoran is part of the lifestyle specific to the Tang dynasty. The biographical and New Historicist approaches provide readers with additional background knowledge, which is

related to the specific context of Meng Haoran's life. His emotions can be placed in this context, creating for him a specific personal experience.

The reader response approach shows how readers resonate with the personal experience of Meng Haoran, described in this poem. The free associations show how readers can sympathize with the poetic persona's emotions in the given situation.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

The poem *Memories of Early Winter* by Meng Haoran presents readers with a relatable experience, namely one of loneliness in an unfamiliar environment, away from our home and the people that are dear to us. The poem relies on the free associations done by both poetic persona and readers with elements of the environment and that are present in the setting provided by the end of autumn.

The end of autumn brings a feeling of sadness, when we consider the arrival of winter and the many changes which are related, visually, to the experience of loss. Nature loses its leaves and birds fly towards warmer climates. This accentuates for the poetic persona the emotions related to his own experience of loss.

The poem provides familiar emotions for Western culture readers while, at the same time, offers them through proper names such as Xiang River and Chu some keywords related to the geography and history of China, introducing them in the atmosphere of another culture in a friendly way, so that they do not feel uncomfortable. The relatable experience of loneliness and displacement of the poetic persona, of his strongly affective associations with his home village, are providing a familiar setting for the readers.

There is an interplay between the influence of external setting on internal states of mind and emotions, and the way these moods and emotions shape the reality around us, associating to the external elements various meanings according to our emotional state at the time. This is why the end of autumn is associated with changes and these changes general nostalgia and loss.

This poem by Meng Haoran can help introduce Western culture readers to the poetry of an exotic culture, that fascinates them but may become unfamiliar and difficult to understand, otherwise, in case there is nothing they can relate to.

5. REFERENCES

Böhm, G. (2003). Emotional reactions to environmental risks: Consequentialist versus ethical evaluation. *Journal of environmental psychology*, 23(2), 199-212.

Haoran, M. (2022). In the Early Winter Wind. In 100 Tang Poems. <https://100tangpoems.wordpress.com/2022/11/13/in-the-early-winter-wind/>

Kroll, P. W. (2021). In Owen, S. (ed). *The Poetry of Meng Haoran*. De Gruyter Mouton, Berlin/Boston. <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/51853>

Loc.gov. (2024). Collected Poems by Meng Haoran. Sichuan Province, China. <https://www.loc.gov/item/2021666496/>

Mart, C. (2019). Reader-response theory and literature discussions: A Springboard for exploring literary texts. *The New Educational Review*, 56(2), 78-87.

Martin, G. (2005). New Historicism. In *The Handbook to Literary Research* (pp. 154-162). Routledge.

Ning, L. (2023). Literature in the Heyday of the Tang Dynasty. In *Concise Reader of Chinese Literature History* (pp. 203-220). Singapore: Springer Nature Singapore.

Nye, J. (2017). Soft power: the origins and political progress of a concept. *Palgrave communications*, 3(1), 1-3.

Schachter, J. (2018). Free association: From Freud to current use—the effects of training analysis on the use of free association. *Psychoanalytic Inquiry*, 38(6), 457-467.

TWO POEMS ABOUT BEING ALIVE IN AUTUMN BY MATSUO BASHO AND
MASAOKA SHIKI

İrina-Ana DROBOT¹

¹Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, philology, education, 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyse two haiku poems by two haiku masters, using similar settings and props, and referring to the idea of still being alive. The first haiku poem is the following: "Autumn wind -/ met, returning alive/ you and me" by Masaoka Shiki. The second haiku poem belongs to Matsuo Basho and it sounds as follows: "Journey's end - / still alive, this / autumn evening." Both poems deal with the autumn season, which is a season of transition, towards winter. Autumn, for the human beings, is considered a symbolic season, marking the passage towards old age. This is a moment of radical changes and, due to this, of psychological crises and dilemmas. As Buddhism teaches us to accept that change is natural, and that everything in this world is ephemeral, and also that we are going to lose everything and everyone, we can understand both poems as concluding, in an optimistic manner, that the poetic personas are glad that they are still alive. This can be interpreted as both literally, as well as figuratively, since they are still aware of themselves and of the experiences they are going through, and also that they have managed to get over the difficult psychological crises. The methodology will rely on textual analysis, reader-response criticism, psychology, and psychoanalysis.

Keywords: Reader-Response Approach, Psychology, Psychoanalysis

1. INTRODUCTION

The haiku poem is known for being very short, and for belonging to the Japanese culture, where it originated. The structure is, traditionally, 5-7-5 syllables which are arranged on three lines (Ross, 2023).

This poem has been extremely attractive, just like any Japanese cultural product, for Western culture members. However, the degree of attraction to this cultural product has gone well-beyond the simple admiration and owning of it. Western culture members have, actually, started writing haiku themselves.

What is of note, additionally, is that the haiku poem originated in the 17th century in Japanese culture (Yasuda, 2011), yet it is still practiced today, and not only by members of the Japanese culture, but also by members of Western cultures. The haiku poem is known and practiced worldwide, in online and face-to-face haiku communities.

Western culture members believe that they owe this tradition to the Japanese haiku masters such as Matsuo Basho (1644-1694), who is considered the father of the haiku poem, and Masaoka Shiki (1867–1902). These two Japanese haiku masters are associated with Zen Buddhism, which is part of their mindset and which is present in their poems, based on living

in the present moment, the awareness of the ephemerality of this world (Purser, 2015), on our acceptance of it and of eventually losing everything we have, including the loved persons. Both of them are known to have travelled and to have experienced a very close relationship to nature. Nature is, after all, one of the most obvious ways to be aware of the here and now, since the seasons are an anchor in the present moment. The seasons have their specific visual aspects and once we look around, we can offer clues and identify them in haiku poems based on elements that are specific to them.

The haiku poems analysed in this paper are the following: “Journey's end - / still alive, this / autumn evening” by Matsuo Basho (Stryk, ed., 1986) and “Autumn wind -/ met, returning alive/ you and me” by Masaoka Shiki (2024).

The two haiku poems are united by the presence of the autumn season and by the mentioning of still being alive, referring to the human beings, or poetic personas. We should mention that in haiku poems the poetic persona and the author coincide, since the haiku poem offers a genuine experience, which is related in the case of the haiku masters with the practice of Zen Buddhist meditation, that takes place in nature. Western culture members are familiar with Zen Buddhist gardens, which are nowadays available in big cities, and which were considered to be necessary in urban areas as well, since not everyone found it suitable to retreat from civilization in order to meditate.

1.1. Theoretical Framework

While not all haiku poems are concerned with the relationship between human being and nature, it is one of the themes of both haiku poems analysed in this paper, by Masaoka Shiki and by Matsuo Basho. The autumn season brings about similar reflections for both poetic personas, namely those related to still being alive. The relationship with nature is based on free associations, a technique used in psychoanalysis (Schachter, 2018), and which refers to the patient saying whatever comes to their mind in relation to a certain element. Autumn is associated with changes and the end of life, and it comes as a surprise for both poetic personas that they are still alive.

The relationship between human beings and nature can be understood from two main perspectives in the Western world. The first view is the ecocentric, or biospheric perspective, which is “nature-centres,” meaning that “humans are a part of the natural world” (Barragan-Jason et al, 2023). Human beings are equal and “should live ‘in harmony’” with the other creatures (Barragan-Jason et al, 2023; Oelschlaeger, 1992; Salmón, 2000; Louv, 2008). The second view, the “human-centred” one, claims that “humans are the most important element in the system and that all other things exist to serve or be exploited by humans” (Barragan-Jason et al, 2023) and nature is a simple resource for human beings (Gagnon Thompson and Barton, 1994; Stokols, 1990). Shintoism, which is the native religion of Japan, believes the same as the first view, that human beings are part of nature. This belief ties in with Zen Buddhism, where, according to whose philosophy there is “a very close correlation between the state of consciousness of the subject and the state of the objective world which the subject perceives” (Izuthu, 1977). The outside world is, therefore, presented in a way that resonates with the inner world of the subject perceiving it.

Schroeder (2007) resorts to phenomenological psychology (Keen, 1975; McCall, 1983) in order to understand “how people experience the things, situations, and meanings that they encounter in the course of their lives.”

The analysis of the two selected haiku poems will bring further insight into the topic.

2. METHOD

Readers can start interpreting the two poems based on their common elements, which are autumn and still being alive, based on their free associations. These free associations, however, are not only personal. They are apart of the shared, common experience regarding emotions which are felt with respect to the autumn season by anyone and which have been put into words by poets from all over the world and from all historical ages. We are talking, in this case, of free associations that are also part of our cultural background.

These free associations related to the autumn season start from considering autumn to be a season of changes, of transition from summer to the winter season, and a season marking the way towards the end of the cycle of the seasons.

What is more, autumn, resonates with the human beings' cycle of life, and their moving on towards old age. Autumn is frequently associated in poetry with moments of changes in human beings' lives, which are related to the end of their romantic relationships, of to their realizing that they are getting close towards old age and, implicitly, towards the end of their lives. Autumn is also associated with various psychological dilemmas, and crises, which are due to the reactions towards changes of all kinds. Human beings see, in the autumn season, a reflection of the changes in their own lives. They project their interior states of mind on the external world and, in this case, on the natural landscape. At the same time, autumn presents human beings with visual illustrations of the idea of change, which echo the changes they feel that are taking place in their lives. The passage from one age to another can be accompanied by both physical changes and changes at the level of the inner lives.

It can seem surprising how, across the ages, we human beings have maintained such a strong connection with nature, which is visible in the way our emotional states and our lives are understood based on a parallel with the seasons and with their cycle. We can see this connection reaching as far as the industrial age (Barragan-Jason et al, 2023), when it is believed that we are growing farther and farther apart from nature, while, at the same time, we are longing to go back to a close and beneficial relationship with the natural world. Nowadays, we believe that it is part our our physical and psychological well-being to connect with nature (Barragan-Jason et al, 2023). Environmental care is becoming a growing value in today's world, which is also reinforced through practices. Nowadays we live in urban areas, in big cities which are highly developed from a technological point of view and we believe we have lost touch with nature. However, the changes brought by each season cannot go unnoticed and we are never kept apart from the arising changes in nature. Nature is, even in the big cities, around us. We have clues related to the seasons in the way leaves fall during the autumn season and in the way there are still some beautiful days when we take walks in the park. Even while walking in the city, we can see green spaces and gardens in someone's yard and be well aware what season it is. In addition, weather changes, such as rainy, windy, stormy days, or dark, cloudy skies, or, on the contrary, sunny weather cannot be ignored.

Our connection with nature, however, reaches far beyond the nostalgia for being close to it. Changes in nature during the cycles of seasons can lead to our experiencing both energetical and depressive states of mind. With the autumn season, depressive moods are associated due to the short days and covered sky, with the long absence of sunlight. Seasonal affective disorder is associated with seasons of transition, such as autumn.

These associations with the autumn season continue further, based on the contradictory, after all, aspect of autumn. On the one hand, autumn is the season of the death of nature, when

leaves are falling, and when, on the other hand, nature is preparing for a regeneration in the future, with the arrival of spring, when everything becomes alive again. In the human beings' world, this regeneration can be associated with getting over a difficult moment, psychologically speaking, in someone's life. Some changes from one age to another in our human lives can be accompanied by drastic changes, physical, psychological, as well as related to our expected roles in life, and these can be hard to overcome. We overcome changes by coming to accept them, as, according to Zen Buddhism, we need to accept that we are eventually going to lose everything in this world, which is subject to change, and that we need to accept this state of affairs, since it is the natural course of life.

On the other hand, autumn has both what we see as bad weather and nice weather, when the sun is shining, and, on top of this, autumn is also the season of harvests. The fact that autumn is also the season of harvests contrasts heavily with the image of autumn as the season when nature is dying. We can see how, during autumn, nature is faced with various changes, in a similar way in which we human beings are faced with changes in our own lives.

It is in this context that we can understand the poems chosen for analysis in this paper. The poem written by Matsuo Basho, "Journey's end - / still alive, this/ autumn evening," shows how, in spite of all the changes faced, the poetic persona feels that he has triumphed over the difficulties. At the same time, the end of the journey can bring to readers' minds the conceptual metaphor "life is a journey," and the end of life is juxtaposed with the end of the journey, meaning that the poetic persona feels he has reached the end of life. Autumn is associated to the passage towards old age, and old age is, for many of us, synonymous with death. In this sense, the poetic persona feels glad he is still literally and figuratively alive. The mood of Basho's haiku poem can be regarded as one of accepting the ephemerality of life, while also realizing that the present moment is all we have here. The mention of the poetic persona's still being alive can be interpreted as both in a literal and figurative sense. Literally, the poetic persona lives in the present, noticing he is still alive, in spite of all of the expectations of him moving on towards the end of life due to old age, and figuratively, the poetic persona realizes that there are still moments of joy to be experienced during the autumn season, when nature is believed to be dying and the end of the cycle of the seasons to draw close. At the same time, the end of the journey can mean the end of a life stage, which is experienced in a very pronounced way due to the radical changes brought by the feeling of something ending.

The poem by Masaoka Shiki, "Autumn wind -/ met, returning alive/ you and me," draws on the same idea of the end, which can be literally one of a human being's life, or figuratively, the end of a life stage and the radical changes which accompany it. Two persons realize, in the poem by Shiki, that they are still alive, in spite of the autumn wind, which can be interpreted as symbolizing change and the move towards the end of a human being's life, in parallel with the end of the cycle of the seasons in nature.

The fact that the poetic personas in Basho's and Shiki's poems mention that they are still alive, shows a strong grounding in the present moment, considering that the radical changes have not yet reached the final stage, that of the end of life, but this end of life is still had in view by the poetic personas. We always anticipate what is awaiting for us in the future and haiku poems, in spite of their affinity with Zen Buddhist philosophy, which focuses on the present moment, make no exception.

Both poetic personas can be considered, figuratively, to get over the moments of psychological crisis brought by the changes in their life stages. In the end, in spite of all the contemplations over the course of life, they realize that, here and now, they are still alive and that they still have

some hope to rely on. Even if they have reached the end of life, there are still moments of joy that can be experienced, readers infer.

While we face any change, we can feel that part of us is dying and that another part continues to live, which is suggested by these two poems. The fact that the poetic personas are still alive in these two haiku poems shows that they have gotten over the stage of the difficulty of transition from one stage of life into another. This is what change can bring for us, and these two haiku poems can be seen as representing our reactions towards change. In the end, we have no choice but to accept the changes that we are going through.

The passage of the seasons can be understood as the natural state of the world, in which changes are natural, and part of the inevitable course of life. The mention of “you and me” in Shiki’s poem show that we are not alone in this state of transition, and that this is a common experience, through which we all go.

3. FINDINGS.

The two haiku poems analysed in this paper resonate with a state of acceptance of changes and of the ephemerality of life, as the poetic personas mention the autumn season as a setting for each poem while, at the same time, they also mention that they are still alive. Readers understand that the poetic personas are trying to show them that the autumn season does not mean the stereotypical association with a season when nature is dying, and that the association of change with death and decay is not the only possibility. The reality is a complex one, and the autumn season can also bring us moments of joy, while we are aware that we are facing changes in our lives, in a similar way in which nature is faced with changes during this season of transition.

The two haiku poems chosen for analysis resonate with the two sides of the autumn season, which seem contradictory. Autumn is a season of harvests, and, at the same time, it is a season where we experience decay and death of nature. It is the same with old age for the human beings. On the one hand, they have reached the stage of maturity. They are wise now. However, they can now only move on towards old age, which is the last stage in life, and we can only think about the end of life and, in fact, of death.

It is during a season of transition such as autumn when we become aware of the ephemerality of life and of the way in which changes can lead to the end of a life stage, which can also be the last one. At the same time, this does not mean that we do not enjoy the present moment, of which we are aware. In the end, we can only accept that this is the course of life. Nature provides us with a sense of analogy for the changes we go through our human life stages.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

Several questions can arise from the analysis of the two haiku poems in relation to the larger topic discussed and which provides the background for the analysis. The first question is: How can we accommodate all the changes we are facing in our lives? Since change is a natural process, is it better if we face it by ourselves or if we share it with the others? Each poem shows us a different experience. As an example, Basho’s poem shows us the poetic persona going by himself through this stage of change, while Shiki’s poem shows us the poetic persona going together with someone else through this stage of transition, in an attempt to say that this is all normal, and that we all go through the same life stages, that nature does so too and that we can easily accept this state of affairs.

When we are going through a difficult moment in our lives, we can feel a relief if we notice that someone else sympathizes with us, and that the respective person is a good listener. For both poems, the readers can be seen as good listeners, to which the poetic personas confess.

While readers are made aware of the transience of life, they are also made aware of the present moment that we have and of the optimism which is associated with it in both haiku poems, based on the fact that the poetic personas mention that they are still alive.

5. REFERENCES

Barragan-Jason, G., Loreau, M., de Mazancourt, C., Singer, M. C., & Parmesan, C. (2023). Psychological and physical connections with nature improve both human well-being and nature conservation: A systematic review of meta-analyses. *Biological Conservation*, 277, 109842.

Gagnon Thompson, S.C., Barton, M.A., 1994. Ecocentric and anthropocentric attitudes toward the environment. *J. Environ. Psychol.* 14, 149–157. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80168-9](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80168-9)

Izutsu, T. (1977). *Toward a philosophy of Zen Buddhism* (p. 125). Tehran: Imperial Iranian Academy of Philosophy.

Keen, E. (1975). *A primer in phenomenological psychology*. New York: Holt, Rinehart, & Winston.

Louv, R., 2008. *Last child in the woods: Saving our children from nature-deficit disorder*. Algonquin books.

Mart, C. (2019). Reader-response theory and literature discussions: A Springboard for exploring literary texts. *The New Educational Review*, 56(2), 78-87.

McCall, R. J. (1983). *Phenomenological psychology: An introduction*. Madison, WI: The University of Wisconsin Press.

Oelschlaeger, M., 1992. *The wilderness condition: essays on environment and civilization*. Island Press.

Purser, R. (2015). The myth of the present moment. *Mindfulness*, 6(3), 680-686.

Roth, H. M. (2023). Exploring Haiku Teaching Discourse: Bridging the Gap From Theory to Practice. *European International Journal of Pedagogics*, 3(05), 44-47.

Salmón, E., 2000. Kincentric Ecology: Indigenous Perceptions of the Human–Nature Relationship. *Ecol. Appl.* 10, 1327–1332. [https://doi.org/10.1890/1051-0761\(2000\)010\[1327:KEIPOT\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1890/1051-0761(2000)010[1327:KEIPOT]2.0.CO;2)

Schachter, J. (2018). Free association: From Freud to current use—the effects of training analysis on the use of free association. *Psychoanalytic Inquiry*, 38(6), 457-467.

Schroeder, H. W. (2007). Place experience, gestalt, and the human–nature relationship. *Journal of environmental psychology*, 27(4), 293-309.

Shiki, M. (2024). Autumn Wind. All Poetry, <https://allpoetry.com/Autumn-wind>

Stokols, D., 1990. Instrumental and spiritual views of people–environment relations. *Am. Psychol.* 45, 641.

Stryk, L. (Ed.). (1986). *On love and barley: haiku of Bashō*. University of Hawaii Press.

Yasuda, K. (2011). *Japanese haiku: Its essential nature and history*. Tuttle Publishing.

**ISLAMIC GOVERNANCE: A CRITICAL APPROACH TO ENSURE GROUP AND
DEMOCRATIC DECISION-MAKING**

Associate Professor Dr. Naseem Akhter

Department of Islamic Studies

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

Abstract

One of the most critical tendencies in the contemporary world is that there are persons who make decisions for others without regarding their moral and civilizational standards, and this results in moral and social catastrophes. The consequences of such behaviors have been evaluated in this study, and a recommendation for the solution has been made based on the Islamic perspective. The Islamic principles include responsibility, justice, and consultation in governance and the making of decisions. The Qur'an and Sunnah stress making a decision that is comprehensive, responsible, and legally right to address the needs and rights of people in society, not the privileged or chosen few.

This research focus on the Islamic governance concept of shura, which is a key tool for ensuring group and democratic decision-making. The current work also describes, based on the Quran and Hadith, the importance of leaders being just, truthful, and righteous. This work also shows what becomes of any civilization that departs from the tenets of Islamic Shari'ah, which is social turmoil, injustice, and the erosion of the public's trust.

It is concluded in this study that decisions made according to Islamic moral values are just and equal which also strengthens people's trust in social trust and leadership standards by exploring the concepts of Adl, Amanat, and Shura. Improves coordination.

Keywords: Qur'an and Sunnah, Moral and civilizational standards, Islamic moral values

AN INNOVATIVE WAY TO REACH A WORLD OF HARMONY IN DIVERSITY

Associate Professor Dr. Naseem Akhter

Department of Islamic Studies

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

ABSTRACT

Diversity is a fact of the modern world. People of various cultures, religions, and backgrounds are living in growingly integrated communities. But this variety can also cause war and separation. Diversity, as is harmony in diversity plays a key role in making the world more peaceful and just. Interfaith views provide a different point of view in reaching this objective.

The interfaith viewpoints advocate that there are common values and aspects shared by various faiths. When interfaith dialogue concentrates on such similarities, communities can only be bridged and understanding as well as respect promoted. This strategy can also solve some common threats and problems from a global standpoint including poverty, inequality etc.

A world of harmony in diversity is a more peaceful and just world. An interfaith approach provides an innovative way of accomplishing this objective by focusing on the shared faith and common denominators that exist among diverse religions. Through the creation of bonds between different communities and eliminating misunderstanding, interfaith discourse can lead to dealing with universal issues as well as problems on a global level.

Keywords: Modern World, Cultures, Religious, Globe

**FARIDUDDIN MASUD GANJ SHAKAR: A LEGENDARY SUFI MASTER AND
MYSTIC**

Dr. Naseem Akhter

**Associate Professor, Department of Islamic Studies
Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan**

Abstract

Fariduddin Masud Ganj Shakar was a prominent Sufi master and a brilliant mystic. In the year 1175, he was born in Kothewal. Multan is a city in Punjab, and this is a village 10 kilometers from Multan. Punjab is a Pakistani province. This area is now part of Pakistan's territory. He was an eminent poet and religious scholar. Through his poetry, he spread the message of peace and harmony among people. As a result, his good deeds have kept him alive and will keep him alive in the hearts of people until the end of time. He died in Pakpattan, Punjab, in the year 1266, and his Urs (death anniversary) is now celebrated every year in the first Muharram (Islamic month) for almost six days. Thousands of visitors and pilgrims travel to the shrine from all across the country, as well as from all over the world, as a symbol of respect for the mystic (Sufi) master, with whom they have a spiritual bond. As a result, when pilgrims arrive at the shrine, they express their religious feelings by reading the holy book (Quran) and praying for Baba Fareedd's spirit to rest. This is an expression of love and faith that may still be found in the hearts of his followers in the modern period. The paper will discuss how the great mystic (Sufi) worked to bring humanity together. It will explain how the mystic shrine contributes to the spread of love, respect, and religious tolerance among people of all religions.

Keywords: Mystic Qualities, Peace and harmony, Humanity, Sufi Master

**IMPACTE DE CONSOMMATION DES EAUX DE SOURCES SUR LA SANTE
PUBLIQUE DE LA LOCALITE RURALE DE AIN LARBI, WILAYA DE GUELMA,
NORD-EST ALGERIE.**

Nora ALLOUANI¹, Samia TITI BENRABAH² S. Boubguira³

**^{1,2,3}Department of Geology, Geology Research Laboratory (GRL), Faculty of Earth
Sciences, Badji 7 Mokhtar - Annaba University, P.O. Box 12, 23000, Annaba, Algeria.**

Résumé

Pour apprécier la qualité des eaux de sources destinées à la consommation humaine dans la région de Ain Larbi qui est située au Nord-est de l'Algérie, un contrôle bactériologique a été réalisé et a porté sur plusieurs échantillons d'eau prélevés au niveau de 10 source pérennes destinées à l'alimentation en eau potable et à l'irrigation appartenant à cette localité. Des analyses bactériologiques ont été réalisées durant la période des hautes et basses eaux (2022-2023).

L'analyse bactériologique a été effectuée, montrant que l'eau de la plupart des sources est de mauvaises qualités bactériologiques. Elle est donc considérée comme non potable à cause de sa teneur en germes indésirables : coliformes totaux et streptocoques fécaux, des Spores d'Anaérobies Sulfito-Réducteurs, qui dépassent les normes recommandées par l'OMS. Cette pollution affecte l'environnement et constitue une menace majeure sur la santé publique.

Mots clés : Ain Larbi, Sources, Pollution, Bactériologique, OMS, Santé publique, Environnement.

NEW APPROACH TO THE SYNTHESIS OF ACTIVE BIOLOGICAL MOLECULES

Sofiane alirachedi(1), Zahra mellouk(1), linda saili(1), ouahab rahim(1), bedouh yazid(1), arif saleh(1), yahi takai eddine(1), tabet trirat(1), chouafa mohamed(1), allem mohcene(1), benabbes khaled(1)

1 Author's environmental research center, annaba, algeria

2 Author's environmental research center, annaba, Algeria

3 Author's environmental research center, annaba, algeria

4 Author's environmental research center, annaba, algeria

5 Author's environmental research center, annaba, algeria

6 Author's environmental research center, annaba, algeria

ABSTRACT

The asymmetric reduction of ketones, catalyzed by the coenzyme NADPH, is crucial for synthesizing chiral molecules in organic chemistry. We use Density Functional Theory (DFT) with Gaussian software to model this reaction. The process begins with the geometric optimization of the structures of reactants, catalytic complexes, and products. We model the ketones and NADPH, then optimize their geometries to achieve energy-minimized states.

Next, we construct and optimize the catalytic complexes formed by the ketone and NADPH to simulate the reduction mechanism. Transition state search helps identify the critical configuration during the reaction, providing insights into the energy barrier and the feasibility of the reaction. DFT calculations also evaluate chiral selectivity by analyzing the chiroptical properties of the final products.

This DFT approach offers detailed insights into the mechanisms of asymmetric reduction, aiding in the design of more effective reactions for the controlled synthesis of chiral compounds.

Keywords: asymmetric reduction, ketones, NADPH, DFT, Gaussian, geometric optimization.

ENVIRONMENTAL AND MECHANICAL PERFORMANCE OF SELF-COMPACTING CONCRETE WITH PARTIAL CEMENT REPLACEMENT BY METAKAOLIN

Rahim Ouahab^{1*}, Laid Bouchaala¹, Afri Amira¹, Sofiane Ali Rachedi¹, Arif Salah⁽¹⁾, Benabbas Khaled¹, Belhaoues Saber¹

¹Environmental Research Center, Alzon, BP.72 A, Menadia, Annaba, Algeria

Abstract:

Self-compacting concrete (SCC) is representing a major advancement in concrete technology, as it is characterized by its capacity to flow and consolidate below its own weight without the presence of mechanical vibration. This study examined the relative replacement of cement with metakaolin in specific percentages to test its effects on mechanical properties, with a particular focus on compressive strength.

Metakaolin, as an additive, can improve the performance of concrete by minimizing porosity and promoting pozzolanic reactions with calcium hydroxide, leading to the forming of calcium silicate hydrate (CSH). Concrete specimens were prepared using metakaolin to substitute cement at 10%, 20%, and 30%, and their compressive strengths were tested at 7 and 28 days.

The results demonstrated an improving compressive strength at low substitution levels (10%-20%) due to increased density and decreased porosity. However, a significant decrease was realized at 30% replacement due to the lower active clinker content. In addition, the environmental advantages of this substitution were significant, as the use of metakaolin reduces cement consumption, thereby reducing the high CO₂ emissions associated with cement production. This study highlights the potential of metakaolin as a sustainable partial replacement for cement, improving the environmental footprint of concrete while maintaining its mechanical performance.

Keywords : Self-Compacting Concrete (SCC), Metakaolin, Compressive Strength, Cement Replacement, Environmental Sustainability

**THE INFLUENCE OF CUSTOMER SATISFACTION ON THE QUALITY OF
SERVICE AT AMING COFFEE PODOMORO PONTIANAK**
**PENGARUH KEPUASAN PELANGGAN TERHADAP KUALITAS PELAYANAN DI
AMING COFFEE PODOMORO PONTIANAK**

**Amanda, Carolena Nova, Clara Belle, Dina Rohmana Jasla, Veren Agnesia Universitas
Widya Dharma Pontianak**

ABSTRACT

This research was conducted to determine the influence of store atmosphere, service quality, and taste on interest in returning to Aming Coffee Podomoro. The research method used is a quantitative method with a descriptive research type. The population in this study was 50 Aming Coffee visitors who had visited Aming Coffee Podomoro, and the sampling technique used was a survey method with online questionnaire data collection techniques. The data analysis method used is validity testing and reliability testing, and the analysis stage uses multiple linear regression.

The results of this research show that the store atmosphere, service quality, and taste variables have a positive and significant effect on interest in returning to Aming Coffee Podomoro. The store atmosphere, service quality, and taste variables have a positive and significant effect on interest in returning to Aming Coffee Podomoro. The conclusion of this research is that 68% will return to Aming Coffee Podomoro because of the appropriate shop atmosphere, service, and product taste.

Keywords: Store atmosphere, service quality, taste, interest in returning.

ABSTRAK

Penelitian ini dilakukan untuk mengetahui pengaruh store atmosphere, kualitas pelayanan dan cita rasa terhadap minat berkunjung kembali di Aming Coffee Podomoro. Metode penelitian yang digunakan adalah metode kuantitatif dengan jenis penelitian deskriptif. Populasi pada penelitian ini adalah pengunjung Aming Coffee yang pernah berkunjung ke Aming Coffee Podomoro sebanyak 50 orang dan teknik sampling yang digunakan yaitu metode survei dengan teknik pengumpulan data kuesioner secara online. Metode analisis data yang digunakan adalah uji validitas, uji reliabilitas dan tahap analisa menggunakan regresi linear berganda.

Hasil penelitian ini menunjukkan bahwa variabel store atmosphere, kualitas pelayanan dan cita rasa berpengaruh positif dan signifikan terhadap minat berkunjung kembali di Aming Coffee Podomoro. Variabel store atmosphere, kualitas pelayanan dan cita rasa berpengaruh positif dan signifikan terhadap minat berkunjung kembali di Aming Coffee Podomoro. Kesimpulan dari penelitian ini adalah 68% akan kembali ke Aming Coffee Podomoro karena suasana toko, pelayanan, dan cita rasa produk yang sesuai.

Kata Kunci: Store Atmosphere, Kualitas Pelayanan, Cita Rasa, Minat Berkunjung Kembali.

**INFORMATIONAL GRAVITOMAGNETIC FIELDS IN ECONOMIC SYSTEMS:
INTEGRATING TARVIR WITH MATHEMATICAL MODELS OF HUMAN
EMOTION AND VIRTUE**

Dr hc Vicente Pironti

**Prof. Dr. Vicente Pironti (FMERU&FMERC), Doctor Honoris Causa (IBERO—IBAM
UNIVERSITY) and POST DOCTORATE FELLOW OF EUDOXIA
UNIVERSITY (FMERU&FMERC)**

Abstract: The dynamics of human emotions, virtues, and systemic interactions, traditionally considered within psychology and philosophy, offer rich insights for economic sciences. This thesis presents an interdisciplinary analytical framework that integrates TARVIR (Technique of Reality Analysis by Indexed Relative Variable) with integral calculus, set theory, and linear algebra to explore socio-economic dynamics. Originating in the late 1980s, TARVIR reflects insights from systems analysis, neural networks, differential calculus, and algebraic structures, inspired by the philosophical works of thinkers such as Friedrich Nietzsche, Carl Gustav Jung, and the economic and ethical reflections of Adam Smith, Karl Marx, John Maynard Keynes, and Jiddu Krishnamurti. **Central to TARVIR is the concept of informational gravitomagnetic fields**, whereby individuals, organizations, and nations exert influence based on their informational density, shaped by academic knowledge, experience, and inherited data (phylogenetic information). These informational gravitomagnetic fields, comparable to economic value flows and capital aggregations, impact socio-economic exchanges, organizational behavior, and national economies. Emotions and virtues, reimaged through mathematical models, influence socio-economic behavior, allowing for a rigorous understanding of human capital, labor dynamics, and resource allocation across economic systems. Applying integral calculus allows for modeling the cumulative effect of individual experiences and knowledge on economic behavior, while set theory articulates the relationships among emotions, virtues, and economic values. Linear algebra represents economic interactions and organizational influence in multidimensional spaces, facilitating a quantitative approach to the qualitative phenomena that shape economies. TARVIR thus establishes a robust framework for analyzing socio-economic interactions, the dynamics of informational density, and the interplay of virtue and economics. The embryo of this thesis was conceived approximately between 1985 and 1990 by the student Vicente Pironti with his early studies in economics and computer science, and the first edition of Tarvir, not published at the time, was between 1988 and 1990.

Keywords: Human Emotions, Virtues, Economic Sciences, TARVIR, Informational gravitomagnetic Fields, Integral Calculus, Set Theory, Linear Algebra, Socio-Economic Dynamics, Systems Analysis, Capital Flow, Phylogenetic Information, Human Capital, Resource Allocation, Organizational Behavior, Economic Value, Multidimensional Spaces, Friedrich Nietzsche, Carl Gustav Jung, Adam Smith, Karl Marx, John Maynard Keynes, Jiddu Krishnamurti

МЕРГЕН АУЫЛЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ: ПРОБЛЕМАЛАР МЕН
БОЛАШАҒЫ

ҒҰБАЙ А.

М.Өтемісов атындағы БҚУ-нің
ҚР тарихы кафедрасының оқытушы, магистрі,

Тарихтың шығыршығын айналдыратын тұлғалар. Өңір тарихын зерттегенде сол өңірдің тарихи тұлғаларына соқпай өте алмаймыз. Әр өңірде замана көшін алға сүйрейтін тұлғалардың қалыптасуы заңдылық. Біз тарихын зерделеп отырған Мерген ауылы да талантты өнерпаздарға, еңбекте озат еңбек ерлері мен шеберлерге, елдің тізгінін ұстап халқына қызмет қылған қайраткер тұлғаларға кенде емес. Елі үшін саналы ғұмырын арнап, ерлік көрсеткен батырлардың өлке тарихында алатын орны ерекше. Міне, осындай тұлғалардың өмірі мен қызметін зерттеп, оларға қатысты тың деректерді ұсыну зерттеу жұмысының бір міндеті. Сондықтан, Мерген ауылының даму тарихымен аттары қатар аталатын тұлғалар қызметіне тоқталмақпыз.

Алдымен ауылдың білім саласына тоқталып өтсек. 1940 жылы аудан мектептерінде 5817 оқушы оқыды. Ер мұғалімдер әскер қатарына көптеп алынып, кадрлар жетіспеді. Тұтынушылар Одағы арқылы 125 мың дәптер алынуы керек болса, алынғаны 29 мың. Балалар 5-6 км жердегі мектепке жаяу қатынап оқыды. Үлгерім Чапаев орыс орта мектептерінде 67%, қазақ орта мектебінде 51%, Жаңаталапта -97%, Мерген мектебінде 80%. 1942 жылы қаңтар айынан аудан орталығында 7-10 класс оқушылары үшін тракторшы, комбайншы мамандықтарына оқытатын курстар ашылып, онда 100-ден астам оқушы оқыды. Осы жылдың наурыз айында Қарсы орта және Мерген орталау мектептері жанынан да ашылған осындай курстарға 70-ден астам ересек ұл балалар қабылданды[3,1476].

Тәуелсіздік жылдары мектеп директорлары, пән мұғалімдері мен сынып жетекшілері арасында өткен облыстық, аудандық алуан сайыстарда Нұрлан Әбуханұлы («Жылдың үздік директоры», 2004 жыл), Молдыбаев У. («Жыл мұғалімі», 2000 жыл), Плаксина Л.Г. («Жыл мұғалімі», 1999 жыл), Бойзолова С.А. («Үздік сынып жетекшісі» 2006 жыл), Мұқанов С.Қ («Әдіскер ұстаз», 2003 жыл), Мұқанбетқалиева М.Қ («Әдіскер ұстаз»), Абдықалова Б.М. («Мұғалімдер олимпиадасы жеңімпазы», 2004 жыл), Айтқалиев С.М. («Жыл мұғалімі», 2005 жыл), Бозова Р.Н. («Эрудит мұғалім», 2005 жыл), Усахов Р.Т. («Жас ұстаз», 2007 жыл), Қажығалиев Н.С. (Ұстаздар сайысы, 2007 жыл), Әжіғалиев Ж.А. (Тәлімгерлер сайысы, 2008 жыл) т.б жеңімпаз атанып, мектеп мерейін асырды;

-Жалпы кітап қоры 23 мыңға жуық Мерген мектебінің кітапханасы салауатты өмір салтын насихаттау байқауының жүлдегері (меңгеруші Иманғалиева З. 2004 жыл);

- мектеп жанындағы интернат 2003 жылы облыстық «Үлгілі интернат» байқауында бас жүлдені жеңіп алды. Жыл сайын жазғы каникул кезінде мұнда «Дарын» лагеріне аудан бойынша болашағынан үлкен үміт күттірген шәкірттер қабылдады, олар үшін дәріс беруге облыстық ғалымдар шақырылып, демалыс ұйымдастырылады;

-2000 жылы ашылған мектеп мұражайы-аудан, облыс көлемінде көптеген тарихи-өлкетану шараларына өатысушы оқушылардың ғылыми ізденістерін, пікірсайыстар мен

тақырыптық кездесулерін үйлестіруші орталық. Мұражай жетекшісі Ә.Мұсағалиева және оның оқушылары облыс, республика деңгейіндегі көптеген ғылыми-педагогикалық басқосуларда мазмұнды баяндамалар жасады;

-Мерген орта мектебін 6 оқушы ерекше аттестатпен бітірді. 46 түлек мемлекеттік грант иегері;

-аудандық Абай оқуларына, республикалық «Кенгуру», «Ақбота», «Золотое руно» зияткерлік ойындарына қатысып, 9 оқушы жүлделі орындарды жеңіп алды;

-мектеп оқушылары аудандық, облыстық сайыстарындағы жеке және командалық жеңістері үшін талай мәрте дипломдармен, алғыс хаттармен марапатталды.

Ардагерлер кеңесі (жетекшісі Пендебаева М.М.), «Нұр Отан» ХДП бастауыш ұйымы (жетекшісі Садықов М.С.), ардагерлер Мұратов Қабир, Катин Бақтыгерей, жастар жетекшісі Мусин Әлібек т.б ауылдағы сан тарау тірлікке бірі басшы, бірі қосшы, енді бірі ақылшы, ұйымдастырушы ретінде белсенді араласады. Мысалы Ұлы Жеңіс мерекелері ауданның, Жұбан ақынның мерейтойларына орай ұйымдастырылған ауқымды шараларға, «Жасыл ел», «Мәдени мұра» бағдарламаларының орындалуына, «Шағын Отан», «Ауыл шежіресі», «Ақжайық ауданы» тарихи танымдық басылымдарының жарық көруіне, ғұмырнамалық «Майдангерлер» мен «Боздақтардың» тұңғыш шығарылымдарын әзірлеуге ауылдық әкімдікпен бірге осы аталған қоғамдық ұйымдар мен жеке азаматтар зор үлес қосты. Ауған соғысына, Чернобыль апаты мен Семей полигоны зардаптарын жоюға қатысқан мергендіктер мұқтажы да олардың тұрақты назарында [9,128-1296].

Ауылдың спорт саласында аты ерекше аталатын азаматының бірі – Қайсағалиев Аманғали. 1942 жылы Бөкейорда ауданы, Теректі ауылында дүниеге келген. 1952 жылдан Мерген ауылында өмір сүреді. Еңбек жолын 1957 жылы совхозда малшының көмекшісі, кейін тракторист, шофер болып бастаған. Совхоздың ауданның намысын қорғап спорттық жарыстарда талай жүлделі орындар алды. Қазақтың ұлттық ойыны-тоғызқұмалақ насихаттаушы. Өнер байқауларында да жүлделі орындарды иеленіп жүр. Аудандық «Атамекен» байқауында, «Ақжайық» газетінің 60 жылдығына арналған додада, облыстық «Қарттарым қазынам» байқауларында бас жүлдені иемденді. Күйші, ауыл, аудан сахналарында орындалып жүрген біраз әндер мен өлеңдердің авторы, қолөнер шебері. Қасиетті қара домбыраны күмбірлеткен өнерпаздарды ата-бабаларымыз «күй қонғай», «саусағының сиқыры бар» деп дәріптеген ғой. Бүгінде 70-тің жотасына таяған Аманғали Қайсағалиев осындай қошеметке әбден лайықты жандардың бірі. Аманғали Қайсағалиев 1942 жылы 27 мамыр күні Бөкей Ордасы ауданы, Теректі ауылында туған. 1952 жылы Ақжайық (Чапаев) ауданы, Мерген ауылына көшкен, қазіргі таңда Чапаев ауылында тұрады. Атамыздың руы-жетіру, табынның қара мөңкесі. 1952 жылы Ақжайық ауданы Мерген ауылында тұрғыны. Еңбек жолын Куйбышев колхозы, кейін 1963 жылдан Куйбышев совхозында малға көмекші кейін механизатор, машина жүргізушісі болып біраз жұмыс жасаған, осы жұмыста жүріп совхоздың көркемөнерпаздар үйірмесіне белсене араласып жүрді. Домбыра үйірмесін ұйымдастырылып, сол үйірмеге жетекшілік етті. Сонымен қатар, спорттық өмірді жақсы көреді. Аманғали ата бір кезде еркін күрес пен самбодан облыстан алты рет жүлдегер. Көптеген марапат қағаздар, грамота дипломдардың иегері. Совхоздың және ауданның намысын қорғап түрлі спорттық жарыстарға қатысты. Атап айтқанда күрес, жеңіл атлетика, 100м. 200м. эстафета, волейбол, ат бәйгесіне қатысып, біраз өнер көрсетті [16, №268]. Мерген ауылдық мәдениет үйінде әуесқой сазгер, көп жылдар мәдениет саласында еңбек еткен ақсақал Аманғали Қайсағалиевтің «Өнерім- өнегім!» атты

кітабының тұсау кесер рәсімі өтті. Шараға аудан әкімінің орынбасары Тілекқабыл Ғабдушев, аудандық кітапханалар жүйесінің қызметкерлері және ақсақалдары мен ауыл тұрғындары қатысты. Алдымен көрермендерге жартылай құрылған киіз үй фондында «Өнегелі-өмір» тақырыбындағы кітап көрмесі таныстырылды. Көрмеде кеш авторының осыған дейін жазылған кітаптары мен түрлі басылымдағы мақалалары орналастырылыпты. Сонымен қатар кеш қонақтары Аманғали Қайсағалиевтің өзінің қолынан шыққан түрлі ағаш бұйымдары мен ат әбзілдерін тамалашады. Әсіресе жануарлардың мүйізінен жасалған түрлі құралдарын қызыға тамалашады. Бұл кісі ауданда тоғызқұмалақ ойынын алғашқылардың бірі болып, дамытқан адам екендігін айта кету керек. «Бес асық» аталатын өзі ойлап тапқан ойыны да, мектеп оқушылар арасында кеңінен насихатталып жүр. Тұсау кесер рәсімін облысымызға танымал ақын Сағынтай Бисенғалиев ашып, жүргізді. Салтанатты шарада аудан әкімінің орынбасары Тілекқабыл Ғабдушев құттықтау сөз сөйлеп, аудан басшысының атынан алғысхат табыстады. Ауыл халқын келе жатқан мерекелерімен құттықтап, кеш кейіпкерінің өнегелі өмір жолына тоқталып өтті. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы санамызға тың серпін бергені аян. Мақаладағы ой пікірлер мен нұсқаулар бізге мүлде жаңа бағытта жұмыстанып, төл тарихымыздың тереңінен бастап, күні бүгін арамызда жүрген арадақтыларымызды, еңбек адамдарын, мәдениет майталмандарын, басқа да саладағы саңлақтарды саралауға басты бағыт беріп, жаңа бағдарламалар түзуге мол мүмкіндік жасады. Өз ауданымыздан шыққан танымал тұлғаларды ұлықтап, көптеген жаңа кітаптар жарық көрді. Еліміздің рухани мұрасын толықтыруда Аманғали ақсақалдың да еңбегі ерекше. Спорт, мәдениет, қолөнер сынды көп саланы қатар игергенін айтпағанның өзінде, осы бағыттың барылығында айтарлықтай жетістікке жетіп жүрген жан ретінде жерлестеріне қадірлі. Бүгін барлығымыз ақсақалдың «Өнерім-өнегем» атты үшінші кітабының жарыққа шығуының куәгері болып отырмыз. Осы жинақтың басылып шығуына демеушілік еткен ел азаматтарына алғысымыз шексіз», - деді ол. Содан соң Тілекқабыл Александрұлы мен кеш кейіпкері жаңа кітаптың лентасын қиып, әжелер шашу шашты. Шара құрметіне «Жайық жұлдызы» байқауының лауреаты, кітапхана қызметкері Рысбек Жанаисов «Туған жер» әнін шырқады. Збира Борашеваның сөзіне жазылған сазгер қарияның «Қос ала қаз» әнін Зухра Иманғалиева тыңдарманға тарту етті. Кеш барысында кітапқа шолу жасалып, көркемсөз оқу шеберлері ақсақалдың өлеңдерін мәнерлеп оқыды. Көрермендер Аманғали Қайсағалиевтің «Ботпай немесе Ботпай шот» әңгімесінің желісі бойынша жасалған бейнекөрсетілімді тамалашады. Мерген жалпы орта білім беретін мектебінің музей жетекшісі, ағаның шәкірті Нұртай Қажғалиев те сахнаға көтеріліп, ұстазына алғысын жолдады. Жаңа кітаптың таныстырылымына атсалысып, жан-жақты өқолдау көрсеткен жерлестеріне алғыс білдіріп, Аманғали Қайсағалиев өзі жасаған домбырада бірер күйін көрерменге ұсынды. Кітаптың жарық көруіне демеушілік білдірген бірер азамат пен қатарлас замандастарына өз атынан тарту-таралғы ұсынып, жаңа жинақты сыйлады. Таныстырылым кеші ақсақалдың «Арайлы Жайық» әнімен мәресіне жетті. «Шебердің қол-алтын», - дейді атам қазақ. Сөзгеде шебер, іске де ұста халқымыздың зор мәдениеті мен өнерін паш ететін құндылықтарының бірі – оның қолөнері. Ағаштан, темірден түрін түтеп, жүннен көз жауын алатындай Бұйым жасаған, асыл тастардан сән бұйымдарын соққан, сүйек пен мүйізді, шиді қиыннан қиыстырған халық шеберлерінің ісі - мақтауға тұратын өнер. Бүгінде сирек болса да сондай жандардың бірі - Аманғали Қайсағалиев ақсақал. Ол өзі жасаған дүниесін фальклормен, ауыз әдебиетімен байланыстырып отырады екен. Қазақтың фольклоры, өлең жыры да тұрмыста қолданылатын құрал-жабдықтары молынан орын алған. Мысалы, ел-жұртымыздың мәдени-тұрмысы мен рухани зердесінде кәдімгі қамшының ерекше мәні бар. Қазақ өнері

мен тұрмысында қамшы-өнер туындыс, қамшы-рухани күш-қуат, қамшы-сый-сияпат, қамшы-жігіт пен қыздың сән-салтанаты, қамшы-азамат айбыны, қамшы-шебер қолдың айғағы, қамшы-алса-қару, қалса-мұра екені айқын. Қамшыны ауызға алмай өлең, жыр айтылмаған: Қолымда бір қамшым бар алты таспа, Сұлудың керегі жоқ сенен басқа - деп жырлауы да содан. Қамшының жиырмадан астам түрі бар. Сондай-ақ мал айдауға, ұрыста, соғыста қару орнына да жүретін қамшылар да (дыр, дырау, дойыр) болған.

Қай қамшы мынау қамшы?-дырау қамшы,

Сабына өрнек салған құрау қамшы.

Атты да жылдам жүргізіп қана қоймай,

Батырға айбат берген дырау қамшы.

Ағамыздың алты өрме-бұзау тіс, сегіз өрме-жылан бауыр, он өрме-қанат қияр, он екі өрме-дойыр қамшылары осының айғағындай. Қараойдың қамшым қалды қабағында, Шырыны қымыздықтың сабағында, - деп ән шырқаған дала қазағымның өміріндегі қасиетті қамшының қадір-қасиеті осы дойырларды көргенде сезіне түсесің.

Ер-салт мінетін ат тұрманының жалпы атауы, әбзелдің негізгі ағаш тұғыры. Ол екі қастан, он қапталдан, арқалығынан (белағаштан) тұрады. Көшкенде жылқы айдаймын жиыстырып, Ер шаптым бес ағаштан қиыстырып, -деген құранды ер, шошақ бас ер, қазақы ер, үйрек бас ер, қарын бас ерлердің түрін жасаған. Ағамыздың бес ағаштан құрап қиыстырып шапқан еріне қызыға қарамасқа амалың жоқ. Ал, біздің ауыл Ақсайдың қақпасында, Күміс жүген жарқылдар ат басында, -деп шырқаған, сондай-ақ

Аспанда ұшып жүрген көгілдірік,

Жарасар жүйрік атқа өмілдірік.

Жаным-ау неге келдің, неге кеттің,

Бір жағын қабырғамның сөгілдіріп?, - деп әнге қосқан. Жүген жалпақ өріммен немесе түйген жүген түрінде жасалыпты. Олекі жақтаудан, желкеліктен, кекілдіктен, кеңсіріктен, сулықтан, ауыздықтан, сағалдырықтан, шығылдырықтан және тіріннен тұрады. Ал өмілдірік - ер кейін кетпес үшін аттың омырауына шеттік арқылы тағылатын, әсемделген, шекетулеген өте сәнді әбзел екен. Домбыра - қазақ халқының ең кең тараған екі шекті, көп пернелі музыкалық аспабы, алғаш эпикалық дәстүр шеңберіндегі жыр, толғау, термелерді сүймелдеуге қолданған. Қолымда домбырам бар қозы құйрық, Жасаған без қайыңнан терең ойып, - деген дей өзі де күйші Аманғали ағамыздың шебер қолымен ойып жасаған ерекшелік домбырасы сыңғырлап-ақ тұр. Тұтас ағаштан шанақтың қуысы тостағанша дөңгеленіп ойылған, ал мұның өзі ралы бұры! аспаптың дауысы жақсы шығуына мүмкіндік береді екен. Шебердің мұнан басқа да жасаған дүниелеріне қызықпай ыңғайлылы Ал аул қарау мүмкін емес. Белбеу - (алқа белбеу, қансарма белбеу, кемер белбеу) дүниелерді негізі былғарыдан тігіліп, түрлі әшекейлермен безендірген. Пышақ - (кездік, бұйда пышақ, лөкет, бәкі) аңға немесе жолға шыққанда міндетті түрде алып жүретін қажетті дүние деп есептеледі. Тоғызқұмалақ-әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын зияткерлік ойын, логикалық ойлау өнері. Ағамыз тоғызқұмалақ тақтасын ескі үлгідегі ерекшелікті сақтап (2 қазаны бар) жасапты. Ал өзі ойлап тапқан тақтада ойналатын «Бес асық» туралы бұрын да жазылып, айтылып жүр. Ыдыс-аяқ, ағаш ожау, қасық т.б құралдары да ыңғайлылығымен, өзіндікшешімімен ерекшеленеді. Ал ауласында табиғаттың өзі ұқсатып жаратқан дүниелерді сәл-пәл өңдеп түрлі аң-құстың бейнесіне айналдырып шебердің ой-қиялына таңданбасқа шараң жоқ. Күйші, музыкант, сазгер, шешен,

спортшы, зергер, қолөнер шебері, тілші, атбегі Аманғали ағамыздың салауатты сәнді өмірін жас ұрпаққа үлгі өнеге ету мақсатында жазылды[17]. Ақжайық ауданның орталығы – Чапаевтағы еңбек ардагері Аманғали Қайсағалиев қасиетті домбырада күй орындаушылығымен қатар, әуесқой сазгерлігімен де танымал жанның бірі. Оның осыған дейінгі «Қалды-ау, Нарын, Толыбай...», «Наз көңіл», «Ақжелең», «Қоңыр», «Жай кербез», «Ой-өрнек», «Бабалар сарыны», «Ой-шолғын» атты өлеңдері музыка мамандары тарапынан жақсы баға алған шығармалар болып табылады. Міне, әуесқой сазгердің жаңа күйі – «Жас өрен» жарыққа шықты[18].

Аманғали Қайсағалиев келе жатқан салтымыз Көрісу туралы да айтып берді. Оның пайымдауынша, Көрісу – көне заманнан бері қалыптасқан дәстүр. «Қазақ халқы әуелден жасы үлкен ағайын-туманы жақсы сыйлаған. Оның үстіне 14 наурыз туа, алты ай қыс бойы бір-бірімен көріспеген халық қуана құшақ жайған. Осы күні ақсақалы бар үйді бетке алып, «Армысыз, ата!» немесе «Ассалаумағалайкүм, абзал аға!» деп, қолын беріп, төс түйістіріп, үлкеннен бата алған», - дейді Аманғали Қайсағалиев. Көрісу күні адамдар үйіндегі таза киімін киіп, тәуір дүниелерін шығарып, қабырғаға іліп қояды. Бар тағамын әзірлеп, келген қонағын күтеді. Көрісу ғұрпының шығуы қазақ халқының көшпелі тұрмысымен тікелей байланысты. Қазақтың қыс қыстайтын, жаз жайлайтын жерлері бөлек болғаны мәлім. Көктем шыға мал жайылымға кеткенде, мойындары босап, ел бір-бірімен амандық-саулық сұрасып, сағынышын басқан. Көрісу күні дастарханға құран оқыту да жөнсіз емес. Ата-бабаны еске алып, барша адамдарға амандық тілеп, құрмет көрсетудің артықтығы жоқ. Сыйластық – қазақтың теңдесі жоқ салты. Көне түркілер заманынан бері жалғасып келе жатқан дәстүр. Үлкенге танымаса да, сәлем беру – кішінің міндеті. «Көрісудің ертеден келе жатқан деудің тағы бір дәлелі бар. Ертеде қазақтар жылды 40 шілдеге (күнге) бөлген. Сонда аптасы 9 күн болған. Сол 9 санын ескеріп отыру үлкендеріміздің арасында әлі де кездеседі. Айдың жаңасы 14-і болса, 29-ын ақыр тоғыз деп, сол күні келген кісіге көріспейді. Қонаққа бармайды, жолға шықпайды», - дейді ақсақал. «Көрісу мейрамы – Ұлыстың ұлы күні. Сондықтан жаңа жыл құтты болсын деп айтып, жамағатқа жақсы сөзін арнап, бата, тілек айту әркімнің парызы болса керек. Халқымызды ынтымаққа бастап, ырысымызды молайтуға шақыратын мерекені ел болып тойласақ, ұтылмаймыз», деп түйіндеді ойын А.Қайсағалиев. Орал қаласында тұратын белгілі ғалым, филология ғылымдарының докторы, профессор Мұрат Сабырдың пікірінше, 14 наурыз – көрісу күні емес, Көрісу айты. Өйткені ол бір күнмен шектелмейді. Ежелден күллі қазақ даласында болған мереке, кейін ұмыт қалып, Қазақстанның Батыс аймағында ғана сақталып қалған. Мәшһүр Жүсіп Көпеев жазбаларында ертеде «14 наурыз, ескіше 1 наурыз көктемнің бірінші күні деп қазақ «Наурыздама» тойлайтын еді. Ол 8-9 күнге созылатын еді» дейді. Былайша айтқанда, 22 наурыз – күн мен түннің теңелуі, мерекенің шыңы. Қыстан аман шыққан қазақтар «Бір жасыңмен!» деп, 14 наурыздан бастап бір айға дейін бір-бірін іздеп келіп, көрісетін болған [19].

Мерген ауылының тағы бір мақтанышы Галина Алимова. Республиканың хәм шетелдің үздік жоғары оқу орындарын тәмамдаған ауылдың қарапайым қызы бүгінде еліміздің үздік мамандарының бірі. Ол өзінің жетістік жолы туралы: «Менің туған жерім Батыс Қазақстан облысы, Ақжайық ауданы, Мерген ауылы болып табылады. Сол ауылда 11 сыныпты тәмамдадым, оқу кезінде білімге, түрлі өнерге құштар болып, бертінде жоғарғы білім алу үшін Алматыға аттандым. Білім алған ордасы Қ.И. Сәтбаев атындағы Қазақ Ұлттық техникалық зерттеу университетін «Бағдарламашы» («Программист») мамандығын алып шықтым. Және Polytechnic College, Алматы мемлекеттік политехникалық колледжінде «Өнеркәсіп менеджменті және маркетинг» (Менеджмент

и маркетинг в промышленности) мамандығын оқып бітірдім. Бұл алған білімді тағы да жетілдірмек ниетте басқа елге барып, оқығым келді. Сол арманымның жетегінде жүргенде дәм айдап, осы Оңтүстік Корея еліне келіп, табан тіредім.

Сеул қаласындағы Hankuk University of Foreign Studies. Хангук шетел тілдер университетінде Хангук аударушы мамандығында оқыдым. Өз мамандығыма деген махаббатпен. Арманымды аласартқым келмеді. Өткені Оңтүстік Корея әлем бойыншы білімі, мәдениеті, өндірісі, компьютерлік технологиясы үздік дамыған елдердің қатарында. Көптеген параметрлері бойынша әлем бойынша кез келген елмен таласа алады. Корей халықтары білімге, ақылға қатты көңіл бөледі. Зандарын оқыдым. Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліді құрметте дегендей, 2021 жылы көптеген білім алып шықтым. Өйткені, әлемде қалыптасқан жағдай, вирусқа байланысты ісім ондай жақсы жүрмеді, бос уақытым болған кезде білім алуды жоспарлап, «Specialty Coffee Association» (Ассоциация Спешелти Кофе), SCA Green Coffee Foundation (Lv. 1), SCA Barista Skills Professional, SCA Barista Skills Foundation (Lv. 1), SCA Barista Skills Intermediate (Lv. 2), SCA Roasting Foundation (Lv. 1), SCA Roasting Intermediate (Lv. 2), SCA Sensory Skills Foundation (Lv. 1), SCA Sensory Skills Intermediate (Lv. 2), SCA Brewing Foundation (Lv. 1), SCA Brewing Intermediate (Lv. 2), SCENTONE Flavorist coffee (Lv.1/Lv.2), SCENTONE LATTE ART, MIXOLOGISTE, Macaron Master, Bakery and Desserts, Chocolatier оқыдым. Ұзақ жыл бойы оқып жүрген Мультикультурный подход в психологическом консультировании, Мультикультурный психолог екі мамандығымды аяқтап шықтым. Және Korea License Education Association-тіңде сот органында орыс-қазақ тіл аударушы сертификаттың алдым.

Еңбек жолымды «JMT KOREA»-компаниясында аудармашы әрі экспорт менеджер қызметінен бастадым. Дүниежүзіне медициналық құрал-жабдықтар, парфюмерия, косметика, құрылыс материалдарын, сондай-ақ, Samsung, Hyundai, Doosan, Daewoo, Volvo, Kioti, Kubota, Kukje компанияларының техникаларын экспорт жасадық.

2010 жылдан бастап Кореядағы «Small & medium business corporation (sbc) of korea кіші және орта бизнесті басқаратын корпорацияның ТМД елдері бойынша бас директоры болып тағайындалдым. 3000-нан астам компаниялардың заттарын жарнама жасап, online catalog жасап, customer жіберіп тұрушы едім. Қазіргі уақытта да «GobizKorea.ru» сайты арқылы экспорт жасап жатырмын.

Арманда жүрген 2017 жылдан бастап «ANA GLOBAL Co., LTD» косметика зауытын ашып, Қазірде OEM/ ODM жүйесі бойынша тапсырыс қабылдаймыз. Өз компаниясының атымен, әлде өз брендімен шығарғысы келген кәсіпкерлерге өнім дайындап береміз, көптеген елдерге косметика экспорт жасаудамыз. Әр адам өз бренктің жасағысы келгенде. Біз толық жоспарлап дизайн, составтарын кәсіпкерге сайма сай жасап берудеміз. Корей, Дүниежүз халықтарымен бірге жұмыс істеудеміз. Көптеген брендтерім бар «24k AINALAYIN», «AGE FILLER TOCX 88», «CLEENE», «LELAROSE», «CURACEL BEAUTY», «24MEDICINE HANDCOOL»

JKWITHME PLASTICSURGERY DERMATOLOGY пластикалық хирургиялық терматологиясына REMEDY CREAM & EGF REPAIR CREAM шығарып берудеміз.

Әр қашан екі елге жол ашу жағын ойлап. Дәстүрімізді дүниежүзі халықтарына таныстыру үшін жаңалық теледидары Arirang TV түсіріп, көрсетті күй, ән, би елімізді таныстырдық. Науырыз күнін студенттермен бірге жоспарлап Сеул қаласындағы Ханган өзен бойында тойладық. Әр қашан студенттеріміз атсалысып жүргендеріне ризамын.

Қазақстан елшілігі Алғыс хатын табыстады. Ким Джон Мин деген профессор, хирургпен бірге 3 - бас дәрігерлері Оралға алып барып, зоб ауруына шалдыққан 4-5 адамға тегін ота жасадық. «ANA GLOBAL»компания атымен , Қарттар үйіне 15000 шт шампунь жинағын қайырымдылық көмек көрсеттік. KOREA YELLOW PAGES кітапына үзтік Businesswoman құрмет сыйлығын алдым. «Small & medium business corporation (sbc) of korea кіші және орта бизнесінен жақсы іскер. Алғыс хатын алдым. Әр қашан жанымдағы И Сан Хо жолдасыма,ата-анама алғысым шексіз.Жақсы ақыл өзіме сезу жолын ашқызған. - Байлықтың атасы –еңбек, анасы жер. Қай елде болмасын арманға жете білу керек. Асқақ арман, биік мақсат бәріне жол ашады. Жақсы ой тек жақсылыққа жеткізеді. Адам баласының болмысы мен бітімі әртүрлі болып келеді. Сол адамдардың ішінде жолыңды ашатын және керісінше жабатын жандар болады. Ең бастысы сондай адамдарды бір-бірінен ажырата білу керек. Біріншіден, өзіне сену қажет және сеніп қана қомай, бастаған істі соңына дейін жеткізген маңызды. Армандау керек. Арман мен жүрек алдамайды[20].

«Мен алғаш мектеп есігін ашқанымда,

Күнім болып көріндің аспанымда.

Білім болып егілдің жас жаным,

Гүлің болып төгілдің асқарыма.

Біз дегенде ұмытып бала қамың,

Қас қағымға қасыңнан тастадың ба?

Бастауыш апайларым жас жадымда!» деген өлең жолдарында жазылғандай, бірінші әріпті үйреткен, кітаптың бетін ашқызған, алғашқы ұстазым- Құрмаш Гұбашова апайды есіме алып тұрамын.

«Үлкенге құрмет, кішіге ізет» демекші, алыста, яғни Оңтүстік Корея елінде жүргесін тек ішімнен ғана құрмет көрсетіп жүрмін. Оқу жылы басталған күннен-ақ, ұстаздарымды жиі есіме алып, амандығын тілеп отырамын. Құрмаш апайымның түр-тұлғасы әлі есімде. Өте қатал жан болған еді. Ұзын бойлы, бұйра шашты. Үшіншісі сыныптан бастап берген ұстазым-Г. Уашева қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі болды. Ол ізденгіш, білімді және әр шараны қызықты өткізіп, қандай істі болсын бар ынтасымен атқаратын. «Қыз баланың білгені жақсы, үйреніндер!», -деп, шәкірттерін би мен әнге баулыды және ою-өрнектер жасатып, кесте тігуге үйретті. Гүлшат апай үнемі өзінің ақыл-кеңес айтып, бізге үлгі-өнегесін көрсетті. Осы үшін ұстазыма өте ризамын. Алыста жүргесін шығар бәріңде сағынышпен жиі еске аламын. Әрине болды. Мектепте көптеген мерекелер болушы еді. Гүлшат апайым қолыңнан келеді деп барлық жарыстар мен байқауларға мені шығарушы еді. Ұстазымның берген тәрбиесі арқасында көптеген сайыстарда жүлделі орындарға ие болдым. 11 сыныпта «жаңа жыл» мейрамында, ұстазым маған «үлттық киім киіп кел, билейсің» деді. Ал, мен жай көйлек киіп барып едім. Ұстазым маған қатты ренжіп, өз үйіне оқушыларды жіберіп мата алдыртып, «үнді қызы боласын» деп киіндіріп, биле деді. Көпшілік ортасында қысылып, билемеймін деп көзімнен жас шығып кетіп еді. Бір уақытта бәрі мені қостап, билеп кеткенде, қатты қуанып кеттім. Сол күн әлі күнге дейін көз алдымда. Сіздің сұрағыңыз бәрін есіме түсірді ғой. Сабақ оқымай келген күнім болып еді. Құрбым екеуміз сынып бөлмесіндегі шкафтың ішіндегі тығылып қалдық. Ұстазым келіп сабағын бастап кетті, алайда бізді сұрамады. Бізді сұрамағасын қуанып отыра бердім. Сол отырысым үш сабаққа Біраздан соң қоңырау соғылды. Апайым мені шақырып алып «қалай екен» деді? Саған ойлауға үш сағат бойы уақыт бердім. «Досынды және өзінді қинап неге олай жасадың. Істегенде ойлап істе жалғыз емессің,

жанында адамдар бар. Нағыз тәрбие ережелерден емес, жаттығудан тұрады» деген еді. Сол сөзі мәңгі жадымда қалды. Мен үшін мұғалімдерім бәрінен де артық, өйткені мұғалім – мектептің жүрегі. Батыс Қазақстан облысы, Ақжайық ауданы Мерген орта мектебінде болған ұстаздарым Г.Уашева- қазақ тілі пән мұғалімі. У.Малдыбаев- дене тәрбиесі пәні, С.Нығметуллин-физика пәні, М.Мұқамбетқалиева-математика пәні, М.Жалғасов-тарих пәні, Ы.Сұлтанғалиев-ән сабағы, Қ.Сұлтанғалиев-химия пәні, Р.Жиғалиев, Г.Қалиева-геометрия пәні және Б.Сиражова-ағылшын пәні. Өзге мемлекетке жүргесін ұстаздарымен хабарласа алмай жүргеніме өкінемін. Мектеп бітіргеніме 21 жыл болса да ұстаздарымды естен шығарған емеспін. Қазір байланыста жақсы ғой, іздеп сұрап хабарласуға болар еді. Қауырт жұмыстан қолымда тимейді. Ардақты ұстаздарым, хабарсыз жүргеніме, кешіріңіздер! Хабарласпасам да, қайда жүрсем де сіздер де сіздер мәңгі жүрегімде боласыздар. Мұғалім – зор тұлға, ол күннің күдіретті сәулесі іспетті. Жасұрпақ ұстаздан білім алып, шетелде оқып, кейін сол алған білімі мен жинақталған тәжірибесін Қазақстанның дамуы үшін жұмсаса деймін. Ал, тәлім-тәрбие берген ұстаздардың құрметтеп, сыйлау баршамыздың міндетіміз. Ұстаздар жайында халқымыздың ұлы батыры Б.Момышұлы былай деген: «Ұстаздық-ұлы құрмет. Себебі, ұрпақтарды ұстаз тәрбиелейді. Болашақтың басшысын да, данасын да, ғалымын да, еңбекқор егіншісін де, кеншісін де ұстаз өсіреді. Өмірге ұрпақ берген аналарды қандай ардақтасақ, сол ұрпақты тәрбиелейтін ұстаздарды да сондай ардақтауға міндеттіміз». Бала бойына ата-анадан кейінгі ақыл-ой, адамгершілік, әдептілік, ар-ұят, ұлттық сана-сезімді сіңіруші адам – Мұғалім болып табылады. Ендеше, өз ісіне берілген, жаңалықты жатсынбай қабылдайтын, шәкіртінің жанына нұр құйып, өмірге өзі де бақытты болып, өзгелерді де бақытқа жеткізсем деп жүретін ұстаздардың жөні де, жолы да бөлек, - деген екен[21].

Қорыта айтқанда, Мерген ауылынан шығып елдің азаматына айналған тұлғалар жеткілікті. Олардың бірнешеуінің қызметіне тоқталдық. Мергендік тұлғалардың қызметін ауылдың даму тарихымен байланыстырдық. Сол арқылы зерттеу жұмысының бір мақсатына қол жеткіздік.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Балакаев Т.Б. Колхозное крестьянство Казахстана в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. – Алма-Ата: Наука, 1971. – 351 с.
- 2 Тулепбаев Б.А. Социалистические аграрные преобразования в Средней Азии и Казахстане. – М.: Наука, 1984. – 270 с.
- 3 Савосько В.К., Шамшатов И.Ш. Колхозное строительство в Казахстане (1946-1970). – Алма-Ата, 1974. – 279 с.
- 4 Шамшатов И.Ш. Колхозы Казахстана: развитие общественного хозяйства и его социально-экономические результаты (1946-1980 гг.). – Алма-Ата: Наука, 1985. – 252 с.
- 5 Маданов Х.М. Деятельность по осуществлению Ленинской аграрной политики в Казахстане (1946-1970 гг.). – Алма-Ата, 1980. – 296 с.
- 6 Турсунбаев А.Б. Курсом интенсификации: аграрная политика КПСС в Казахстане на этапе развитого социализма (1965-1982 гг.). – Алма-Ата, 1985. – 312 с.
- 7 Жумабеков Ж., Нурпеисов К. Аграрная политика – составная часть деятельности КПСС. – Алма-Ата: Казахстан, 1975. – 88 с.
- 8 Кенжебаев М.Т. Коммунистическая партия Казахстана в борьбе за интенсификацию сельского хозяйства (1956-1966 гг.). – Алма-Ата, 1971. - 294 с.

- 9 Карабаев А.Ж. Деятельность Компартии для общественного животноводства в период восьмой пятилетки. – Алма-Ата, 1982. – 81 с.
- 10 Баишев С.Б. Вопросы социально-экономического развития Советского Казахстана. – Алма-Ата: Казахстан, 1981. – 294 с.
- 11 Тастанов Ш.Ю. Казахская советская интеллигенция: (проблемы становления и развития). – Алма-Ата: Наука, 1982. – 256 с.
- 12 Соскин С.Н. Кадры сельского хозяйства: подготовка в системе образования. – Алма-Ата: Казахстан, 1986. – 150 с.
- 13 Абжанов Х. Сельская интеллигенция Казахстана в условиях совершенствования социализма. – Алма-Ата: Наука, 1988. – 192 с.
- 14 Капесов Н.К. Социальные изменения в составе сельскохозяйственных тружеников Казахстана. – Алма-Ата, 1977. – 119 с.
- 15 Михайлов Ф.К. Профессионально-техническое образование в Казахстане. – М., 1962. – 168 с.
- 16 Жаманбаев К.Ж. Высшая школа в Казахстане: исторический опыт Компартии Казахстана под руководством высшей школы за 50 лет (1920-1970 гг.). – Алма-Ата: Казахстан, 1972. – 184 с.
- 17 Керимбаев О. Повышение образовательного уровня и квалификации сельской молодежи. – Алма-Ата: Мектеп, 1977. – 78 с.
- 18 Ақжайық ауданы. Тарихи-танымдық анықтамалық.– Орал: Дастан, 2006. – 188 б.
- 19 Қоспаев Б.Д., Анесова А.Б. Ақжайық ауданы Ілбішін өңірі. 2-басылым. – Орал: Полиграфсервис, 2016. – 316 б.
- 20 Қоспаев Б.Д. Тәуелсіздік шежіресі. – Орал: Ақжайық ауданы: Полиграфсервис, 2011. – 122-268 б.
- 21 Хаймулдин Ғ.У. Алаштың ардагер азаматтары. – Орал: Полиграфсервис, 2000. – 124-125б.
- 22 Майдангерлер. Ақжайық ауданы. 1-басылым. – Орал: Полиграфсервис, 2010. – 213-218 б.
- 23 Чапаев ауданы әкімінің 1996 жылғы 29 ақпандағы №31 шешімі; Қ. №46. №1 тізімдеме, №52 іс. 26 бет).
- 24 Ә.Ж.Оранаева немересімен сұхбат материалдары (видео жазба, отбасылық құжаттар), 2 ақпан, 2022 жылы, сағат 13:21
- 25 И.Елизаров. Ерлікпен күресті.(Жауынгер естеліген).– Орал өңірі: 1976 ж. – №95 (13138)
- 26 МОЖББМ М №190 іс
- 27 <http://aqjaiyqlibrary.kz/kk/uyl-it-pkh-n-syny-shezhiresi/2-uncategorised/50-mergen-auyldy-k-tarkhanasy>
- 28 Б.Д.Қоспаев, А.Б. Анесова . Ақжайық ауданы Ілбішін өңірі. II басылым– Орал: Полиграфсервис, 2016. – 103-104 б.
- 29 А.Нәріков, М.Рысқалиев, Б.Бірімжаров.Батыс Қазақстан ауыл шаруашылығы энциклопедиясы.– Орал: Дастан, 2006. – 170б
- 30 Мерген ауылдық мұрағаты. №26 қор, №1 тізбе, № 3 іс
- 31 Мерген ауылдық мұрағаты. №26 қор, №1 тізбе, № 8 іс
- 32 Мерген ауылдық мұрағаты. №26 қор, №1 тізбе, № 37 іс
- 33 Мерген ауылдық мұрағаты. №26 қор, №1 тізбе, № 58 іс

- 34 «Красный Урал» –орган Уральского губернского комитета РКП, Губревкома. 1920 жылғы 15 сәуірден басталатын (№29) сандарының тігіндісі. БҚО мемлекеттік мұрағаты. Орал қ.
- 35 МОЖББМ М №268 іс
- 36 <http://kz.otbasym.kz/images/journals/7-2gVcHn7U.pdf>
- 37 https://www.facebook.com/zhaiktany/posts/675456902831840/?_rdr
- 38 <https://ult.kz/post/amangali-kaysagaliev-korisu-erteden-kele-zhatkan-ata-saltymyz>
- 39 Алимова Г. Жазба құжаты, 4сәуір 2022 жылы, сағат 07:10
- 40 Батыс Қазақстан облысы ауыл шаруашылығы. Энциклопедия. – Орал: Дастан, 2006. – 90 б.
- 41 Жайық таңы газеті. 2008жыл. 26 - желтоқсан. «2009-аудандық балалар туризмі жылы».
- 42 Ж.Н.Ниетқали ұлымен сұхбат материалдары (видео жазба, отбасылық құжаттар), 25 желтоқсан, 2022 жылы, сағат 18:00
- 43 Қазақстандық Социалистік еңбек ерлері. 4-том, – Алматы: Қазақстан, 1971. – 380 б.
- 44 Соғысқа өз үлесін қоса білген ауылдастардың естелігінен. Карташова А, Ермұқанов Н, Таниев Х, Биманова А, Құстаубаева Н .
- 45 Жайық таңы газеті. 2015жыл. 3 - наурыз. №10. «Олардың балалығын соғыс ұрлаған».
- 46 Соғысқа өз үлесін қоса білген ауылдастардың естелігінен. Карташова А, Ермұқанов Н, Таниев Х, Биманова А, Құстаубаева Н Жеңіс үшін бәрін аямайды.
- 47 МОЖББММ, ТКЖ-1 қор, №364-іс, 1-тізбе.
- 48 Екпінді жол. №35(855), 1944 жылы. 12-қазан.
- 49 №33 қор, №11458 тізбе, № 843 іс
- 50 №33 қор, №11458 тізбе, № 163 іс

**POLITICAL ETHICS AND EUGENICS: ETHICAL DIMENSIONS OF POLICY
DECISIONS FROM A HUMAN RIGHTS PERSPECTIVE**

**SIYASİ ETİK VE ÖJENİ: İNSAN HAKLARI PERSPEKTİFİNDEN POLİTİK
KARARLARIN ETİK BOYUTLARI**

DUYGU AKSU

Dr., Bağımsız Araştırmacı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,

0000-0002-8603-9074

Özet

Bu çalışma, öjeni kavramını insan hakları perspektifinden ele alarak, politik kararların etik boyutlarını tartışmaktadır. Öjeni, bireylerin biyolojik ve genetik özelliklerine dayanarak toplumun “kalitesini” artırmayı hedefleyen bir uygulama olarak tanımlansa da tarih boyunca bireysel hakların ihlali, ayrımcılık ve insan onurunun zedelenmesi gibi ciddi etik sorunlara yol açmıştır. Özellikle Nazi Almanyası ve ABD gibi ülkelerde uygulanan öjeni politikaları, bireylerin yaşam hakkını açıkça ihlal eden örnekler sunmuştur. Öjeni uygulamalarının etik açıdan insan haklarıyla ne ölçüde uyumlu olduğunu ve bireysel haklar ile kamu yararı arasındaki dengeyi nasıl sağlaması gerektiğini sorgulamaktadır. Bu tartışma, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve diğer uluslararası normlar ışığında değerlendirilmiştir. İnsan hakları perspektifi, bireylerin özgürlük, eşitlik ve onurunun korunmasının öncelikli olduğunu vurgulamaktadır. Günümüzde genetik mühendisliği, biyoteknoloji ve yapay zekâ gibi teknolojik gelişmeler öjeni tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. Çalışma, bu teknolojilerin etik sınırlarını, toplumsal eşitlik üzerindeki etkilerini ve insan haklarına uyumunu analiz etmektedir. Politik karar alma süreçlerinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve insan haklarına saygının gerekliliği, öjeni gibi tartışmalı politikalar açısından temel bir sorumluluk alanı olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak, öjeni uygulamalarının geçmişte yol açtığı hak ihlalleri, günümüzde etik standartların daha güçlü bir şekilde uygulanması gerektiğini göstermektedir. İnsan haklarına dayalı bir siyasi etik anlayışının benimsenmesi, bireylerin onurunu korumak ve toplumsal eşitliği sağlamak açısından zorunlu bir yaklaşım sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öjeni, Etik, Siyasi Etik, İnsan Hakları ve Kamu Yönetimi.

Abstract

This study examines the concept of eugenics from a human rights perspective and discusses the ethical dimensions of political decisions. Although eugenics is defined as a practice that aims to improve the “quality” of society based on the biological and genetic characteristics of individuals, it has historically led to serious ethical problems such as violation of individual rights, discrimination and violation of human dignity. In particular, eugenics policies implemented in countries such as Nazi Germany and the United States have provided examples that clearly violate individuals' right to life. It questions the extent to which eugenics practices are ethically compatible with human rights and how they should balance individual rights and the common good. This debate is considered in light of the United Nations Universal Declaration of Human Rights and other international norms. The human rights perspective emphasizes the primacy of protecting the freedom, equality and dignity of individuals.

Today, technological developments such as genetic engineering, biotechnology and artificial intelligence have brought the eugenics debate back to the agenda. The study analyzes the ethical limits of these technologies, their impact on social equality and their compliance with human rights. The necessity of transparency, accountability and respect for human rights in political decision-making processes is considered as a fundamental area of responsibility for controversial policies such as eugenics. In conclusion, the rights violations caused by eugenics in the past show that ethical standards need to be applied more strongly today. Adopting a political ethics based on human rights offers an imperative approach to protect the dignity of individuals and ensure social equality.

Keywords: Eugenics, Ethics, Political Ethics, Human Rights and Public Administration.

1. GİRİŞ

Siyasi etik ve öjeni, tarihsel ve güncel bağlamda toplumsal düzenin şekillenmesinde önemli tartışma alanları arasında yer almaktadır. Öjeni, genel anlamıyla bireylerin biyolojik ve genetik özelliklerine dayanarak toplumun “kalitesini” artırmayı hedefleyen uygulamaları ifade etmektedir. Bu kavram, 19. ve 20. yüzyıllarda bilimsel ilerleme olarak sunulmuş, ancak uygulamada bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ciddi biçimde ihlal eden sonuçlara yol açmıştır. Özellikle kırılgan toplumsal grupların dışlanması, ayrımcılığa uğraması ve zorla sterilizasyon gibi insanlık dışı uygulamalar, öjeni politikalarının karanlık bir tarihsel miras bırakmasına neden olmuştur.

Öjeni uygulamaları, insan hakları açısından derin etik soruları beraberinde getirmiştir. Bireylerin yaşam hakkı, özgürlüğü ve insan onuruna duyulan saygı ile toplumun genel refahını artırma çabaları arasındaki gerilim, öjeni politikalarının meşruiyetini tartışmaya açmıştır. Örneğin Nazi Almanyası'nda “arı ırkın korunması” adına gerçekleştirilen zorla sterilizasyon ve ötenazi programları, bireysel hakların tamamen göz ardı edildiği bir dönemi temsil ederken, ABD gibi ülkelerde de benzer politikaların uygulanması, bu tartışmanın uluslararası boyut kazandığını göstermektedir.

Siyasi etik, bu tür tartışmalı politikaların değerlendirilmesinde önemli bir normatif çerçeve sunmaktadır. Politik kararların sadece etkinlik veya verimlilik açısından değil, aynı zamanda etik ilkeler ve insan haklarına uygunluk bakımından da değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, insan hakları perspektifinden öjeni politikalarının etik açıdan değerlendirilebilmesi için şu temel sorulara yanıt aranmaktadır:

- Öjeni politikaları, insan haklarıyla uyumlu olarak değerlendirilebilir mi?
- Bireysel haklar ile kamu yararı arasında nasıl bir denge kurulabilir?

Bu soruların yanıtı, uluslararası insan hakları belgeleri, özellikle Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve diğer bağlayıcı normlar ışığında ele alınmaktadır. Bu belgeler, bireylerin özgürlük, eşitlik ve onuruna öncelik verilmesi gerektiğini açıkça belirtmektedir. Çalışma, bu tarihsel ve kavramsal arka plan üzerinden öjeni kavramının çağdaş yansımalarını da incelemektedir. Günümüzde genetik mühendisliği, biyoteknoloji ve yapay zekâ gibi gelişen teknolojiler, öjeni tartışmalarını yeniden canlandırmış durumdadır. Özellikle genetik müdahalelerin etik sınırları, toplumsal eşitlik üzerindeki etkileri ve insan haklarıyla uyumu gibi konular, yalnızca akademik değil, aynı zamanda politik ve toplumsal bir önem taşımaktadır.

Son olarak, politik karar alma süreçlerinde etik ilkelerin vazgeçilmez bir yere sahip olduğu vurgulanmaktadır. Şeffaflık, hesap verebilirlik ve insan haklarına saygı, politika yapımcıların karar alma süreçlerinde göz önünde bulundurması gereken temel etik prensiplerdir.

Bu çalışma, öjeni uygulamalarının tarihsel bağlamından başlayarak güncel tartışmalara uzanan bir perspektif sunmayı ve bu kapsamda politik kararların etik boyutlarını insan hakları ekseninde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. İnsan haklarına dayalı bir siyasi etik anlayışının benimsenmesi, bireylerin onurunu korumanın yanı sıra toplumsal eşitliği sağlamak açısından da temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

2. ÖJENİ VE SİYASİ ETİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Öjeni, insanlık tarihinin en tartışmalı kavramlarından biri olup, toplumsal, bilimsel ve etik bağlamlarda geniş yankılar uyandırmıştır. Kavram, genetik özelliklerin iyileştirilmesini amaçlayan bir bilim dalı olarak tanımlansa da uygulamada sosyal, politik ve etik boyutlarıyla büyük tartışmalara neden olmuştur. Sosyal Darwinizm düşüncesine dayanan öjeni, özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda, bireylerin genetik özelliklerinin “iyileştirilmesi” hedefiyle toplum mühendisliği aracı olarak kullanılmıştır. Sağlıklı bireylerin çoğaltılması ve genetik açıdan sağlıksız olarak görülen bireylerin ise dışlanması veya ortadan kaldırılması, bu dönemdeki öjenik uygulamaların temelini oluşturmuştur (Ayvaz, 2022). Ancak, bu tür yaklaşımlar, bireysel hakların ihlali, zorunlu kısırlaştırma, etnik ayrımcılık ve soykırım gibi insanlık dışı sonuçlara yol açarak tarihe kara bir leke olarak geçmiştir (Halidi, 2017).

Öjeninin tarihsel uygulamaları, etik boyutları ve toplumsal sonuçları dikkate alındığında, bu kavram genellikle modern insan hakları anlayışı çerçevesinde reddedilmektedir. İnsan hakları normlarının evrensel bir kabul görmesiyle birlikte, öjeni gibi ayrımcı politikaların, toplumsal eşitlik ve adalet ilkelerine aykırı olduğu açıkça ortaya konulmuştur. Öjenik politikaların geçmişte bireylerin temel haklarını ihlal ederek toplumsal eşitsizlikleri derinleştirdiği göz önüne alındığında, bu kavramın etik olarak sorunlu olduğu tartışmasızdır.

Öjeni kavramı, siyasi etik ve insan hakları bağlamında önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Siyasi etik, toplumsal değerler, birey hakları ve adalet ilkeleri çerçevesinde politikaların etik açıdan değerlendirilmesini sağlar. Bu açıdan bakıldığında, öjenik politikalar, bireylerin doğuştan sahip olduğu haklara müdahale eden ve bu hakları ihlal eden bir pratik olarak siyasi etik ilkelerine ters düşmektedir. İnsan hakları eğitimi ise, bireylerin bu tür ayrımcı uygulamalara karşı bilinçlenmesini sağlayan kritik bir araçtır.

İnsan hakları eğitiminin temel amacı, bireylerin hak ve özgürlüklerini tanıma, bu hakları savunma ve koruma konusunda farkındalık kazanmalarına yardımcı olmaktır. Türkiye gibi demokratik değerlere önem veren ülkelerde, insan hakları eğitimi özellikle yükseköğretim düzeyinde, bireylerin etik değerler ve insan hakları normları konusunda bilinçlenmeleri açısından büyük bir öneme sahiptir (Akdemir, 2019; Berk, 2019). Bununla birlikte, insan hakları eğitiminin etkili bir şekilde uygulanması, eğitim programlarının içeriği ve öğretim yöntemleri ile doğrudan ilişkilidir (Balbağ vd., 2017; Akçeşme ve Fidan, 2021). Öğretmenlerin insan hakları ve demokrasi eğitimi konusundaki tutumları, öğrencilerin bu konudaki algılarını, bilgi düzeylerini ve değer yargılarını şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır (Dolanbay, 2016; Çavuşoğlu vd., 2020).

Öjenik uygulamaların tarihsel bağlamda insan hakları ile olan çatışması, bu kavramların eğitim süreçlerinde nasıl ele alınması gerektiğini de etkileyen önemli bir unsurdur. Eğitim programlarının, bireylerin insan hakları konusunda farkındalık geliştirmelerini destekleyecek şekilde yapılandırılması gerekmektedir. İnsan hakları eğitimi, bireylerin sadece kendi haklarını değil, aynı zamanda toplumsal adalet ve eşitlik ilkelerini de anlamalarını sağlar. Bu bağlamda, öjeni gibi ayrımcı ve etik dışı uygulamalara karşı bir duruş sergilemek, insan hakları eğitiminin temel hedeflerinden biri olmalıdır (Sen, 2021; Çakmak ve Akgün, 2014).

Eğitim sisteminde insan hakları konusunun ele alınması, öjeni gibi kavramların tarihsel arka planlarının incelenmesini ve bu tür politikaların etik ve toplumsal sonuçlarının öğrencilere aktarılmasını içermelidir. Bu tür bir eğitim yaklaşımı, bireylerin sadece öjeneye karşı bilinçlenmesini değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik ve adalet anlayışlarını da güçlendirmektedir. Ayrıca, demokratik değerlerin kazandırılmasında öğretim yöntemlerinin çeşitlendirilmesi ve öğrencilerin aktif katılımını teşvik eden yaklaşımların benimsenmesi önemlidir (Dündar-Coecke, 2021; Erol, 2018).

Öjeni ve siyasi etik arasındaki ilişki, insan hakları ve demokrasi eğitimi ile doğrudan bağlantılıdır. Eğitim, bireylerin haklarını tanıma, bu hakları savunma ve koruma konusundaki farkındalıklarını artırarak, öjeni gibi etik açıdan sorunlu uygulamaların üstesinden gelmesine katkı sağlayabilir. İnsan hakları eğitiminin güçlendirilmesi, sadece öjenik politikaların eleştirisini değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik, adalet ve insan onurunun korunmasını hedefleyen bir bilinçlenme sürecini de desteklemektedir. Eğitim programlarının bu doğrultuda yeniden yapılandırılması, bireylerin hem tarihsel hem de etik açıdan bilinçlenmelerine olanak tanıyacaktır. Bu nedenle, insan hakları eğitiminin güçlendirilmesi, toplumsal eşitlik ve adaletin sağlanması açısından hayati bir öneme sahiptir. Özellikle eğitim politikalarının, öjenik uygulamaların tarihsel sonuçlarını ve bu sonuçların insan hakları üzerindeki etkilerini ele alacak şekilde tasarlanması, gelecekte benzer etik sorunların önlenmesinde kritik bir rol oynayacaktır.

3. TARİHSEL ARKA PLAN: ÖJENİ POLİTİKALARININ EVRİMİ

Öjeni politikaları, 19. ve 20. yüzyıllarda, özellikle sağlık, nüfus yönetimi ve sosyal mühendislik uygulamaları bağlamında derin etkiler bırakmıştır. Bu politikalar, bireylerin genetik özelliklerini kontrol etmeyi ve “üstün” insan toplulukları oluşturmayı amaçlamıştır. Öjeni, devletlerin bireyleri ve toplumu yeniden biçimlendirme çabalarının bir parçası olarak görülmüş ve bu amaç doğrultusunda bilimsel ve politik argümanlarla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır (Ayvaz, 2022).

19. yüzyılın sonlarında, Sosyal Darwinizm gibi düşünce akımları, toplumların “doğal seçim” yoluyla gelişmesini savunmuş ve bu düşünce öjeni politikalarının teorik temelini oluşturmuştur. Sosyal Darwinizm’in etkisiyle, bireylerin genetik özelliklerinin iyileştirilmesi ve toplumdaki “zayıf” unsurların elemine edilmesi gerektiği fikri güç kazanmıştır. Bu bağlamda, öjeni politikaları sadece bireylerin genetik özelliklerine odaklanmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal düzenin yeniden şekillendirilmesi amacıyla sağlık, eğitim ve sosyal politikaların bir aracı olarak kullanılmıştır.

20. yüzyılda öjeni politikalarının en belirgin ve trajik örneklerinden biri, Nazi Almanyası’nda yaşanmıştır. Adolf Hitler liderliğindeki Nazi rejimi, Aryan ırkının saflaştırılması ve diğer ırkların dışlanması amacıyla öjeni ideolojisini benimsemiş ve uygulamıştır (Ayvaz, 2022). Bu ideoloji, insan haklarının ağır bir şekilde ihlal edildiği bir dizi uygulamayla hayata geçirilmiştir. Örneğin, Nazi rejimi, genetik olarak “kusurlu” kabul edilen bireyleri zorla sterilizasyon ve kısırlaştırma uygulamalarına tabi tutmuş, hatta bazı durumlarda bu bireyleri öldürmüştür.

Nazi Almanyası’nda öjeni politikalarının uygulanması, “yaşamaya değer olmayan hayatlar” olarak tanımlanan bireylerin sistematik bir şekilde yok edilmesiyle sonuçlanmıştır. Engelli bireyler, zihinsel hastalık taşıyanlar, Romanlar, Yahudiler ve diğer etnik azınlıklar bu politikaların hedefi haline gelmiştir. Toplamda milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanan bu uygulamalar, insanlık tarihinin en karanlık dönemlerinden birini temsil etmektedir. Holocaust (Yahudi Soykırımı) sürecinde bu ideolojinin etkileri, insan hakları ve etik değerler açısından ciddi bir tartışma konusu olmuştur.

Öjeni politikalarının etkileri, sadece Avrupa ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde de hissedilmiştir. Özellikle 20. yüzyılın başlarında, ABD'nin bazı eyaletlerinde zorla kısırlaştırma yasaları çıkarılmış ve uygulanmıştır. Bu yasalar, genetik olarak "uygunsuz" görülen bireylerin üremesini engellemeyi amaçlamış ve binlerce birey bu politikalar doğrultusunda mağdur edilmiştir. ABD'de uygulanan öjeni politikaları, sınıf ve ırk ayrımcılığı ile de iç içe geçmiş, özellikle yoksullar ve etnik azınlıklar bu uygulamalardan orantısız şekilde etkilenmiştir (Ayvaz, 2022).

ABD'de öjeninin bilimsel meşruiyetini artırma çabaları, genetik ve kalıtım üzerine yapılan araştırmalarla desteklenmiştir. Ancak bu çalışmalar, genellikle etik dışı yöntemlerle yürütülmüş ve bireylerin haklarının ihlali pahasına gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Virginia Eyaleti'nde 1927'de gerçekleşen Buck v. Bell davası, zorunlu kısırlaştırma yasalarının anayasaya uygun olduğunu ilan etmiş ve bu karar, binlerce bireyin genetik "iyileştirme" gerekçesiyle kısırlaştırılmasına yol açmıştır.

19. yüzyılın sonlarında, bilimsel gelişmeler öjeni politikalarının meşruiyet kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Genetik ve kalıtım konusundaki araştırmalar, toplumların gelişimini "iyileştirme" fikrini desteklemiş ve öjeni ideolojisini bilimsel bir temele oturtmaya çalışmıştır. Ancak, bu bilimsel yaklaşımlar, zamanla etik ve ahlaki açıdan sorgulanmış ve eleştirilmiştir (Işık, 2018).

Bilimsel ilerleme, genellikle toplumların daha iyi bir yaşam standardına ulaşması için bir araç olarak görülse de öjeni politikalarının gösterdiği gibi, bu ilerleme insan hakları ihlallerine ve ayrımcılığa yol açabilmiştir. Öjeni ideolojisinin bilimsel temelleri, bireylerin özgürlüklerini ve haklarını ihlal eden bir araca dönüşmüş, bu durum da bilimsel çalışmaların etik sınırlarının önemini ortaya koymuştur.

Öjeni politikaları, 19. ve 20. yüzyıllarda, bireylerin ve toplumların devletler tarafından yeniden biçimlendirilme çabalarının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu politikalar, insan hakları açısından derin yaralar bırakmış ve tarihe trajik örneklerle geçmiştir. Nazi Almanyası ve ABD gibi ülkelerde uygulanan öjeni politikaları, insan haklarının ihlali ve ayrımcılık açısından ciddi sonuçlar doğurmuştur. Bilimsel meşruiyeti sağlama çabaları, zamanla etik ve ahlaki açıdan sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Bugün öjeni ideolojisi, birey haklarının ve toplumsal eşitliğin önemi bağlamında geniş bir eleştiriyle karşılanmaktadır. Bu tarihsel deneyimler, bilimsel ve politik kararların etik ilkeler çerçevesinde alınmasının ne kadar kritik olduğunu ortaya koymaktadır. Öjeni, devletlerin bireyler üzerinde kontrol uygulama çabalarının trajik bir örneği olarak, insan haklarının önemini vurgulayan bir hatırlatıcıdır.

4. GÜNÜMÜZ TARTIŞMALARI: TEKNOLOJİK GELİŞMELER, ÖJENİ VE İNSAN HAKLARI

Öjeni politikaları, tarihsel olarak insan toplumlarını belirli genetik özellikler temelinde şekillendirmeye yönelik bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak bu politikaların etik açıdan değerlendirilmesi, bireysel haklar ve kamu yararı arasındaki karmaşık dengeyi gözetmeyi gerektirir. Bireysel haklar, her bireyin kendi yaşamı, sağlığı ve genetik bütünlüğü üzerinde tam bir hakka sahip olduğu ilkesine dayanır. Kamu yararı ise toplumun genel sağlığı, güvenliği ve refahı için en uygun koşulların sağlanmasını amaçlar. Bu iki kavram arasındaki denge, özellikle genetik mühendislik, biyoteknoloji ve yapay zekâ gibi gelişen teknolojiler ışığında daha da karmaşık hale gelmiştir (Erdoğan ve Topsakal, 2022; Çelik, 2019).

Genetik mühendislik ve biyoteknoloji, bireylerin genetik yapıları üzerinde doğrudan müdahalelerde bulunmayı mümkün kılarken, bu tür müdahalelerin bireysel haklar açısından yarattığı riskler daha net bir şekilde görünür hale gelmiştir.

Öjeni uygulamaları, toplumda genetik olarak istenen özellikleri yaygınlaştırmayı hedeflerken, genetik çeşitliliğin kaybı gibi uzun vadeli sorunları da beraberinde getirebilir. Örneğin, genetik mühendislik ile genetik hastalıkların ortadan kaldırılması gibi olumlu sonuçlar doğurulabilirken, bu tür uygulamalar aynı zamanda toplumun genetik yapısını daraltabilir. Bu daralma, insanların genetik çeşitliliğinin azalması ve daha homojen hale gelmesi riskini taşır ki bu da genetik problemlerin ve hastalıkların daha hızlı yayılmasına yol açabilir (Erol, 2023; Gülmez, 2018). Bu çerçevede, öjeni politikalarının uygulanmasında yalnızca kamu yararı değil, aynı zamanda bireysel hakların korunması da göz önünde bulundurulmalıdır.

Öjeni politikalarının etik boyutları, uluslararası insan hakları normları ve standartları ile doğrudan ilişkilidir. İnsan hakları, özellikle Bireysel Özgürlükler, Eşitlik ve Adalet ilkeleri, her bireyin genetik yapısına müdahale edilmesini önlemeyi amaçlar. Uluslararası sözleşmeler ve belgeler, örneğin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve Avrupa Konseyi'nin insan hakları protokolleri, bireylerin genetik ve biyolojik bütünlüğünün korunmasına yönelik güçlü normlar sunmaktadır. Ancak, bu normlar ile öjeni uygulamalarının gereksinimleri arasında bir çelişki söz konusu olabilir. Kamu yararı, toplum sağlığının geliştirilmesi, genetik hastalıkların önlenmesi gibi toplumsal hedeflerle bağlantılı olsa da bireysel haklar ve özgürlüklerin ihlali pahasına sağlanan bir kamu yararının meşru olup olmadığı, önemli bir etik tartışma konusu olmaktadır (Karagedik, 2022; Güneş, 2018).

Uluslararası insan hakları normları, bu tür uygulamalara karşı sınırlamalar getiren temel bir çerçeve sunarken, aynı zamanda kamu yararını da gözetmek zorundadır. Örneğin, genetik mühendislik ile hastalıkların tedavi edilmesi, toplumu daha sağlıklı hale getirmek gibi olumlu etkiler sağlasa da bu tür uygulamaların bireylerin genetik bütünlüğüne zarar vermemesi ve kişisel tercihlere saygı gösterilmesi gerekmektedir. İnsan hakları çerçevesi içinde, bireylerin özgür iradesi, rızası ve tercihleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Günümüzde, genetik mühendislik ve biyoteknoloji alanındaki ilerlemeler, öjeni politikalarının uygulanmasını daha karmaşık hale getiren önemli bir etken olmuştur. Özellikle yapay zekâ ve biyoteknoloji, genetik analizlerin ve müdahalelerin daha hızlı, doğru ve verimli bir şekilde yapılmasına olanak tanımaktadır. Yapay zekâ kullanılarak yapılan genetik analizler, bireylerin genetik yapıları hakkında derinlemesine bilgi sağlamaktadır. Ancak, bu gelişmelerin yarattığı etik sorunlar da göz ardı edilmemelidir. Yapay zekâ ve biyoteknoloji sayesinde, genetik mühendislik uygulamaları çok daha hassas hale gelse de bu bilgilerin kötüye kullanılması, bireylerin rızası olmadan paylaşılması veya genetik bilgilerin ticari amaçlarla kullanılmasının etik açıdan ciddi sorunlara yol açması kaçınılmazdır (Kırdım ve Demirkol, 2021; Bilal, 2023).

Teknolojik gelişmeler, sadece genetik mühendislik uygulamalarının sınırlarını zorlamakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin hakları, gizlilikleri ve özgür iradeleri konusunda da yeni sorular ortaya çıkarır. Genetik bilgilerin toplanması, depolanması ve kullanılması, kişisel verilerin korunması adına ciddi etik meseleler yaratmaktadır. Bu noktada, bireylerin rızası, gizlilik hakları ve etik standartların korunması büyük önem taşır. Örneğin, genetik mühendislik ile yapılan müdahalelerin, bireylerin sağlık durumlarını iyileştirmek amacıyla yapılması gerektiği gibi, bu müdahalelerin bireylerin yaşamları üzerinde uzun vadeli etkiler yaratacağı ve etik sınırları zorlayabileceği de unutulmamalıdır. Aşağıda yer alan tabloda teknolojik gelişmeler, öjeni ve insan hakları çerçevesinde etik ve sosyal sınırlar üzerine güncel tartışmalara yer verilmiştir.

Tablo 1. Teknolojik Gelişmeler, Öjeni ve İnsan Hakları Çerçevesinde Etik ve Sosyal Sınırlar Üzerine Güncel Tartışmalar

Konu Başlığı	Açıklama	Teknolojik Gelişmeler	İnsan Hakları Perspektifi	Etik ve Sosyal Sınırlar
Yapay Zekâ ve Genetik Müdahaleler	Yapay zekâ (YZ) kullanılarak genetik verilerin analiz edilmesi ve genetik mühendisliğe yardımcı olunması.	Genetik analizlerin hızlandırılması	Yapay Zekâ ve Genetik Müdahaleler	Yapay zekâ (YZ) kullanılarak genetik verilerin analiz edilmesi ve genetik mühendisliğe yardımcı olunması.
Yeni Öjeni Yaklaşımları	Teknolojik ve biyoteknolojik gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan, toplumda “ideal” genetik özellikler yaratmaya yönelik yaklaşımlar.	İnsan genomunun özelleştirilmesi	Yeni Öjeni Yaklaşımları	Teknolojik ve biyoteknolojik gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan, toplumda “ideal” genetik özellikler yaratmaya yönelik yaklaşımlar.
Teknolojik Müdahalelerin Etik Sınırları	Teknolojinin bireyler ve toplum üzerinde yaratacağı etik sorunlar.	Genetik mühendislik ve yapay zekâ uygulamaları	Teknolojik Müdahalelerin Etik Sınırları	Teknolojinin bireyler ve toplum üzerinde yaratacağı etik sorunlar.

Kaynak: (Kırdım ve Demirkol, 2021; Bilal, 2023).

Tablo 1, teknolojik gelişmeler, öjeni ve insan hakları ile ilgili günümüzdeki tartışmaları, genetik mühendislik ve biyoteknoloji, yapay zekâ ve yeni öjeni yaklaşımlarını, teknolojik müdahalelerin etik ve sosyal sınırlarını özetleyen bir çerçeve sunmaktadır. Genetik Mühendislik ve Biyoteknoloji alandaki gelişmeler, insan genomunu değiştirilmesi ve genetik hastalıkların tedavisi açısından büyük potansiyel taşımaktadır. Ancak, bu uygulamalar genetik çeşitliliği ve bireysel özgürlükleri tehdit edebilir. Yapay zekâ, genetik mühendislik uygulamalarını daha hassas hale getirebilir. Ancak, genetik bilgilerin kötüye kullanımı ve kişisel verilerin ihlali gibi ciddi etik sorunlar ortaya çıkabilir. Gelişen teknolojilerle, toplumsal normları “ideal” genetik özelliklere dayalı yeniden şekillendirme çabaları etik ve sosyal sorunları gündeme getirmektedir. Bu durum, toplumdaki eşitsizliği derinleştirebilir. Teknolojik gelişmelerin bireylerin haklarını ihlal etmeden ve sosyal eşitsizlikleri artırmadan nasıl kullanılacağı önemli bir etik sorudur.

Öjeni politikaları, genetik mühendislik ve biyoteknolojinin gelişmesi ile daha da karmaşık hale gelmiştir. Bu politikaların etik değerlendirilmesi, bireysel haklar ile kamu yararı arasındaki dengeyi gözetmeyi gerektirir. Öjeni uygulamaları, genetik müdahale yoluyla toplumda belirli özelliklerin yaygınlaştırılmasını amaçlarken, bu tür müdahalelerin bireylerin haklarını ihlal etme potansiyeli her zaman vardır. Uluslararası insan hakları normları ve etik ilkeler, bireylerin genetik bütünlüğünü ve özgürlüklerini koruma amacını güderken, aynı zamanda toplumsal faydayı da göz önünde bulundurmalıdır. Teknolojik gelişmeler, özellikle yapay zekâ ve biyoteknoloji, bu dengeyi daha da zorlaştıran unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, öjeni politikalarının etik bir çerçevede ele alınması, sadece bireylerin haklarının korunmasıyla değil, aynı zamanda kamu yararının gözetilmesiyle mümkün olacaktır.

SONUÇ

Öjeni, başlangıçta toplumun “iyileştirilmesi” amacıyla bilimsel bir ilerleme olarak sunulmuş olsa da tarih boyunca bireysel hakların ihlali, ayrımcılık ve insan onurunun zedelenmesi gibi ciddi sonuçlar doğurmuştur. 19. ve 20. yüzyıllarda öjeni uygulamaları, Nazi Almanyası ve ABD gibi örneklerde, toplumsal kırılganlıkların derinleşmesine, marjinal grupların dışlanmasına ve insanların yaşam haklarının ihlal edilmesine yol açmıştır. Bu uygulamalar, bireylerin özgürlüğü ve eşitliği ile toplumun genetik “iyileştirilmesi” adına yapılan müdahaleler arasındaki etik çatışmayı ortaya koymuştur.

Çalışma, öjeni uygulamalarını insan hakları açısından değerlendirirken, etik açıdan iki temel soruya yanıt aramıştır: Öjeni politikaları insan haklarıyla ne ölçüde uyumludur ve bireysel haklar ile kamu yararı arasındaki denge nasıl kurulabilir? Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve diğer uluslararası normlar temel alınarak yapılan değerlendirmelerde, bireylerin özgürlük, eşitlik ve onuruna öncelik verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. İnsan hakları odaklı bir yaklaşım, sadece geçmişte yapılan hataların tekrarlanmaması için değil, aynı zamanda gelecekte alınacak politik kararlarda etik standartların güçlendirilmesi için de gereklidir.

Öjeneye dair tarihsel tartışmaların yanı sıra günümüzde genetik mühendisliği, biyoteknoloji ve yapay zekâ gibi teknolojik gelişmelerin bu kavramı yeniden gündeme taşıdığına dikkat çekmiştir. Genetik müdahaleler, biyolojik gelişmelerin toplumsal eşitlik üzerindeki etkileri ve insan haklarıyla uyumu gibi konular, modern öjeni tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Teknolojinin bu alandaki ilerlemesi hem yeni fırsatlar hem de etik sorumluluklar yaratmıştır. Bu bağlamda, genetik müdahalelerin sınırlarının belirlenmesi ve bu teknolojilerin toplumdaki eşitliği güçlendirecek şekilde kullanılması büyük önem taşımaktadır.

Politik karar alma süreçlerinin etik boyutlarına ilişkin tartışmalar, karar alıcıların şeffaflık, hesap verebilirlik ve insan haklarına saygı gibi temel etik ilkelere uyma zorunluluğunu ortaya koymuştur. Öjeni gibi tartışmalı politikaların değerlendirilmesi ve uygulanmasında, yalnızca kamu yararı gözetilmemeli, aynı zamanda bireylerin hak ve özgürlükleri korunmalıdır. Şeffaf ve kapsayıcı bir karar alma süreci hem toplumsal güveni artıracak hem de etik standartların korunmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma, öjeni kavramının tarihsel bağlamda neden olduğu insan hakları ihlallerine dikkat çekerken, bu kavramın günümüzdeki yansımalarını da ele almıştır. Öjeni uygulamalarının geçmişte yol açtığı zararlar, günümüzde etik standartların daha güçlü bir şekilde uygulanması gerektiğini göstermektedir. İnsan haklarına dayalı bir siyasi etik anlayışının benimsenmesi, bireylerin onurunu ve toplumsal eşitliği korumanın temel bir koşuludur. Politik karar alıcılar, geçmişin hatalarından ders alarak, bireysel hakları göz ardı etmeyen, insan onurunu önceleyen ve toplumsal eşitliği gözetilen bir yaklaşımla hareket etmelidir. Bu, yalnızca geçmişin hatalarını telafi etmekle kalmayacak, aynı zamanda daha adil ve etik bir gelecek inşa etmek için bir yol haritası sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçeşme, B. and Fidan, N. (2021). Views of the classroom teachers about the course of human rights, citizenship and democracy. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 147-164. <https://doi.org/10.21666/muefd.779867>
- Akdemir, D. (2019). Türkiye’de yükseköğretimde insan hakları eğitimi: kamu yönetimi bölümleri örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 19-38. <https://doi.org/10.18037/ausbd.631964>
- Ayvaz, Z. (2022). Erken cumhuriyet Türkiye’inde uygulanan öjenik politikaların spora yansımaları: beden terbiyesi kanunu üzerine bir inceleme. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 174-196. <https://doi.org/10.25307/jssr.1116251>
- Balbağ, N., Bayır, Ö., ve Ersoy, A. (2017). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersini öğretmenler ve öğrenciler nasıl algılıyor?. *Sakarya University Journal of Education*, 223-223. <https://doi.org/10.19126/suje.292757>
- Berk, S. (2019). Türkiye üniversitelerinde insan hakları derslerine ve çalışmalarına ilişkin niceliksel bir inceleme. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 58-77. <https://doi.org/10.32329/uad.579963>
- Bilal, M. (2023). Uluslararası insan hakları normlarının oluşumunda hükümet dışı kuruluşların rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 45-86. <https://doi.org/10.52273/sduhfd..1199246>
- Çakmak, Z. ve Akgün, İ. (2014). Vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları eğitiminin gerekliliği., 227-242. <https://doi.org/10.14527/9786053648222.10>
- Çavuşoğlu, G., Kabadayi, M., Yılmaz, A., and Taşmektepligil, M. (2020). Attitudes of sport sciences faculty students about human rights. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 462-469. <https://doi.org/10.33206/mjss.526554>
- Çelik, E. (2019). İnsan hakları hukukunda insan onurunun yeri ve rolü. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(2), 282-310. <https://doi.org/10.32957/hacettepehdf.635313>
- Dolanbay, H. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının insan hakları ve demokrasi dersine ilişkin görüşleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(33), 135. <https://doi.org/10.14781/mcd.61070>
- Dündar-Coecke, S. (2021). Lisans öğrencilerinin insan hakları duyarlılığına ilişkin bir araştırma. *Eğitim Bilimleri Dergisi*. <https://doi.org/10.15285/maruaeabd.772532>
- Erdoğan, T. and Topsakal, C. (2022). The right to protect human dignity against the possible abuse of science. *Kosova Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3/2(3/2), 2-18. <https://doi.org/10.29228/kerjournal.63738>
- Erol, H. (2018). Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinin ortaokul öğretim programından çıkarılmasına ilişkin bir değerlendirme. *Diyalektolog- Ulusal Hakemlin Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 51-67. <https://doi.org/10.22464/diyalektolog.182>
- Erol, M. (2023). Türkiye örneğinde uluslararası insan hakları hukuku, gelişen teknoloji, değişen medya ve toplum anlayışı arasındaki etkileşimler. *SOSBİLDER*, 16(2), 219-251. <https://doi.org/10.32955/sosbilder2023162771>

- Gülmez, R. (2018). İnsan hakları izleme örgütü raporlarında 2002-2017 yılları arası Türkiye’de insan hakları. *Alın teri Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 23-44. <https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.344887>
- Güneş, Ü. (2018). Türkiye’de insan haklarının korunmasına ilişkin ulusal insan hakları kurumları: kamu denetçiliği kurumu ve Türkiye insan hakları ve eşitlik kurumu. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 165-186. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.375383>
- Halidi, G. (2017). Three eugenic dystopia: the crimson rivers, brave new world, gattaca. *Turkish Journal of Bioethics*, 4(3), 111-117. <https://doi.org/10.5505/tjob.2018.47966>
- Işık, S. (2018). From faith to myt: concepts of progress from antiquity to the 20th centur. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(1), 15-31. <https://doi.org/10.21547/jss.306358>
- Karagedik, B. (2022). Ulusal insan hakları kurumlarının iş dünyası ve insan hakları perspektifinden önemi ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’nun bu bağlamda incelenmesi. *Public and Private International Law Bulletin*, 0(0), 0-0. <https://doi.org/10.26650/ppil.2022.42.2.982266>
- Kırdım, Ş. ve Demirkol, A. (2021). Uluslararası insan hakları hukukunun bir kaynağı olarak uluslararası örf ve âdet hukuku. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(4), 379-434. <https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.1018775>
- Sen, A. (2021). Human rights, children's rights and human rights education. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(1), 462-482. <https://doi.org/10.18039/ajesi.742558>

THE ROLE OF NATIONAL IDENTITY IN COUP DYNAMICS: MILITARY COUP
ATTEMPTS AND NATIONALISM

ULUSAL KİMLİK ANLAYIŞININ DARBE DİNAMİKLERİNDEKİ ROLÜ: ASKERİ
DARBE GİRİŞİMLERİ VE MİLLİYETÇİLİK

DUYGU AKSU

Dr., Bağımsız Araştırmacı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,

0000-0002-8603-9074

Özet

Bu çalışma, ulusal kimlik kavramının askeri darbe girişimleri üzerindeki etkisini ve milliyetçiliğin bu süreçte nasıl bir rol oynadığını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Milliyetçilik, tarih boyunca farklı biçimlerde siyasi ve toplumsal hareketleri etkileyen güçlü bir ideoloji olmuştur. Özellikle askeri müdahaleler ve darbe girişimleri gibi kriz anlarında, milliyetçi söylemlerin toplumu mobilize etme ve darbe liderlerinin meşruiyet arayışına katkı sağlama konusunda kritik bir araç olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma, milliyetçiliğin askeri darbe süreçlerindeki rolünü üç temel ekseninde incelemektedir. Bu temel eksenler meşruiyet aracı olarak milliyetçilik, toplumsal kutuplaşma ve milliyetçi söylem ile tarihsel ve küresel perspektiflerdir. Meşruiyet aracı olarak milliyetçilik ekseninde darbe girişimlerinde liderlerin, ulusal kimlik ve egemenlik söylemlerini kullanarak müdahalelerini meşrulaştırma çabaları analiz edilmektedir. Milliyetçi ideolojinin, halkın desteğini kazanma ve darbeyi ulusun çıkarlarını koruma girişimi olarak sunma noktasında nasıl bir strateji olarak kullanıldığı tartışılmaktadır. Toplumsal kutuplaşma ve milliyetçi söylem ekseninde askeri müdahalelerin öncesinde ve sonrasında milliyetçi söylemlerin toplumsal kutuplaşmayı nasıl artırdığı veya azalttığı değerlendirilmektedir. Özellikle, milliyetçiliğin darbe sonrası ulusal birliği tesis etme iddiasının paradoksal olarak toplumu daha fazla ayrıştırabileceği vurgulanmaktadır. Tarihsel ve küresel perspektifler ekseninde ise farklı coğrafyalardan örneklerle, milliyetçiliğin darbe süreçlerindeki rolü tarihsel bir bağlama oturtulmakta ve bu dinamiklerin küresel ölçekte nasıl benzerlikler veya farklılıklar gösterdiği ele alınmaktadır. Örneğin, Latin Amerika'dan Orta Doğu'ya kadar çeşitli bölgelerdeki darbe girişimlerinde milliyetçi ideolojinin etkileri incelenmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, milliyetçiliğin yalnızca bir ideolojik söylem olmadığını, aynı zamanda siyasi krizlerin ve askeri müdahalelerin dinamiklerini şekillendiren bir güç olarak nasıl işlediğini ortaya koymaktadır. Ulusal kimlik anlayışının darbe girişimlerinde birleştirici mi yoksa ayrıştırıcı mı olduğu sorusuna derinlemesine yanıtlar aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Ulusal Kimlik, Askeri Darbe Girişimleri, Meşruiyet ve Toplumsal Kutuplaşma.

Abstract

This study comprehensively examines the impact of the concept of national identity on military coup attempts and the role of nationalism in this process. Nationalism has been a powerful ideology that has influenced political and social movements in different forms throughout history. Especially in times of crisis, such as military interventions and coup attempts, nationalist discourses have been observed to be a critical tool in mobilizing society and

contributing to the coup leaders' quest for legitimacy. The article examines the role of nationalism in military coup processes along three main axes. These axes are nationalism as a tool of legitimacy, social polarization and nationalist discourse, and historical and global perspectives. Nationalism as a tool of legitimacy analyzes the efforts of coup leaders to legitimize their interventions by using the discourses of national identity and sovereignty. It is discussed how nationalist ideology is used as a strategy to gain public support and present the coup as an attempt to protect the interests of the nation. In the axis of social polarization and nationalist discourse, it is evaluated how nationalist discourses increase or decrease social polarization before and after military interventions. In particular, it is emphasized that nationalism's claim to establish national unity after the coup may paradoxically further divide society. In the axis of historical and global perspectives, the role of nationalism in coup processes is placed in a historical context with examples from different geographies, and how these dynamics show similarities or differences on a global scale is discussed. For instance, the effects of nationalist ideology on coup attempts in various regions from Latin America to the Middle East are analyzed. Overall, this study reveals how nationalism is not only an ideological discourse, but also operates as a force that shapes the dynamics of political crises and military interventions. In-depth answers are sought to the question of whether the understanding of national identity is unifying or divisive in coup attempts.

Keywords: Nationalism, National Identity, Military Coup Attempts, Legitimacy and Social Polarization.

1. GİRİŞ

Askeri darbe girişimleri, modern siyasi tarihin en çalkantılı olaylarından biridir ve toplumları derin sosyal, siyasi ve ekonomik krizlere sürüklemiştir. Bu girişimler, sadece hükümetlerin meşruiyetini sorgulamakla kalmamış, aynı zamanda ulusal kimlik anlayışını da yeniden tanımlamaya zemin hazırlamıştır. Milliyetçilik, bu süreçlerde hem bir ideolojik araç hem de bir mobilizasyon mekanizması olarak dikkat çeker. Milliyetçiliğin askeri müdahalelerdeki etkisi, darbelerin meşruiyet kazanma çabalarından toplumsal algı ve kutuplaşmaya kadar geniş bir yelpazede tartışmaya açıktır. Bu çalışmada, milliyetçiliğin ulusal kimlik üzerindeki belirleyiciliği ve askeri darbe dinamiklerini nasıl şekillendirdiği derinlemesine ele alınmıştır.

Milliyetçilik, tarih boyunca farklı bağlamlarda şekillenmiş ve siyasi karar alma süreçlerini etkileyen güçlü bir ideolojik çerçeve sunmuştur. Farklı ülkelerdeki deneyimler, milliyetçiliğin kriz dönemlerinde toplumu mobilize etme ve liderlerin meşruiyet arayışlarını güçlendirme kapasitesini gözler önüne sermektedir. Özellikle askeri müdahaleler, milliyetçi söylemlerin en yoğun kullanıldığı ve ulusal kimlik inşasının ön plana çıktığı süreçlerdir. Bu noktada, milliyetçilik sadece bir ideolojik yönelim değil, aynı zamanda siyasi krizlere yanıt olarak kullanılan bir araçtır. Bu çalışmada, milliyetçiliğin kriz dönemlerinde darbeleri şekillendirme gücü detaylandırılmıştır.

Askeri darbe süreçleri, milliyetçi söylemlerin nasıl birleştirici veya ayrıştırıcı bir rol oynadığını anlamak açısından oldukça önemlidir. Liderler, darbe girişimlerini halkın desteğini kazanma amacıyla ulusal çıkarları koruma girişimi olarak sunarken, milliyetçiliği bir meşruiyet kaynağı olarak kullanmışlardır. Ancak, bu durumun paradoksal bir şekilde toplumu daha fazla kutuplaştırdığı da sıkça görülmüştür. Bu çalışma, milliyetçiliğin bu süreçlerdeki ikili rolünü ve toplumsal birlik veya ayrışma üzerindeki etkilerini tartışmıştır.

Milliyetçilik ve askeri darbeler arasındaki ilişki sadece belirli bir ülke ya da coğrafyayla sınırlı değildir. Bu dinamik, farklı tarihsel dönemlerde ve çeşitli bölgelerde benzer şekilde kendini göstermiştir.

Örneğin, Latin Amerika’da 20. yüzyıl boyunca gerçekleşen darbelerde milliyetçi ideolojinin liderlerin stratejilerindeki rolü belirgin olmuştur. Benzer şekilde, Orta Doğu’da askeri müdahaleler, milliyetçiliğin toplumsal dinamiklere etkisini incelemek açısından önemli örnekler sunmaktadır. Bu çalışmada, farklı coğrafyalardan ve tarihsel bağlamlardan örneklerle milliyetçiliğin darbelerdeki etkisi analiz edilmiştir.

Sonuç olarak, bu giriş, milliyetçiliğin askeri darbe süreçlerindeki çok yönlü etkisini anlamak için bir temel sunmaktadır. Çalışma, milliyetçiliğin sadece ideolojik bir yönelim olmadığını, aynı zamanda ulusal kimlik ve siyasi müdahalelerin dinamiklerini şekillendiren bir güç olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, ulusal kimlik anlayışının darbe süreçlerinde birleştirici mi yoksa ayrıştırıcı mı bir rol oynadığı sorusu, çalışmanın temel araştırma eksenini oluşturacaktır.

2. ULUSAL KİMLİK VE ULUSAL KİMLİK ARAYIŞI

Ulusal kimlik, bireylerin ve toplumların kendilerini nasıl tanımladığını belirleyen karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Bu kimlik, tarihsel, kültürel, sosyal ve politik dinamiklerin etkisiyle şekillenir ve durağan bir yapı olmaktan öte, sürekli olarak yeniden inşa edilen bir süreçtir. Tarih boyunca, toplumsal dönüşümler, ideolojik değişimler ve kültürel üretimler ulusal kimlik anlayışını dönüştürmüş ve bu sürece yeni anlamlar kazandırmıştır. Örneğin, Özel’in (2017) çalışmasında, ulusal kimliğin sabit bir yapı olmadığını, aksine her dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal koşullarıyla uyumlu bir şekilde yeniden şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu bakış açısı, ulusal kimliği durağan bir özellik olarak gören yaklaşımlardan uzaklaşarak, onun dinamik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Ulusal kimlik aynı zamanda, bireylerin sosyal baskınlık eğilimleriyle etkileşim içinde olan bir olgudur. Sosyal baskınlık eğilimleri, bireylerin gruplar arası ilişkilerde belirli bir üstünlük veya hiyerarşi arayışını ifade eder ve bu eğilimler ulusal kimlik algılarına derinlemesine nüfuz eder. Bağcı ve Gürler’in (2018) araştırması, ulusal kimliğin bireylerin sosyal ilişkilerdeki tutumlarını nasıl etkilediğini ve bu tutumların toplumsal hiyerarşiyi nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Örneğin, bir toplumda ulusal kimlik vurgusu arttığında, bu kimlik anlayışı sosyal baskınlık eğilimlerini güçlendirebilir ve bu durum gruplar arası eşitsizliklerin pekişmesine neden olabilir. Bu bağlamda, ulusal kimliğin bireyler arasındaki ilişkilerde hem birleştirici hem de ayrıştırıcı bir rol oynayabileceği görülmektedir.

Darbeler, toplumsal yapıyı kökten etkileyen ve ulusal kimlik inşasında belirleyici bir rol oynayan olaylardır. Bu süreçler hem bireylerin kimlik algılarını hem de toplumun genel kimlik anlayışını derinlemesine etkiler. Türkiye’de yaşanan darbeler, ulusal kimlik ve devlet ideolojisi arasındaki gerilimi gözler önüne sermektedir. Darbe dönemlerinde, devletin resmi ideolojisi, ulusal kimlik söylemleriyle daha yoğun bir şekilde ilişkilendirilmiş ve bu durum toplumda yeni ayrışmalara ve çatışmalara yol açmıştır. Ancak, bu bağlamda spesifik bir referans eksikliği dikkat çekmektedir. Bu nedenle, Türkiye örneği üzerinde daha fazla araştırma yapılması gerektiği açıktır.

Darbelerin etkisi yalnızca bireysel kimlik algılarıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplumsal dinamikleri de derinden etkiler. Bu süreçler, toplumun bir kesiminin ulusal kimlik söylemi üzerinden mobilize edilmesine ve diğer kesimlerin dışlanmasına neden olabilir. Böylece, ulusal kimlik, darbe dönemlerinde hem bir meşruiyet kaynağı hem de bir toplumsal kutuplaşma aracı haline gelir.

Ulusal kimlik inşasında medya ve kültürel üretimin etkisi göz ardı edilemez. Medya, ulusal kimlik algılarını pekiştiren ve dönüştüren önemli bir araçtır.

Rigiderakhshan'ın (2022) çalışması, medyanın ulusal kimlik inşasındaki işlevine dikkat çekmekte ve tarihsel referansların medya aracılığıyla nasıl kullanıldığını incelemektedir. Özellikle, tarihsel olayların medya tarafından seçilerek anlatılması, toplumsal hafızanın şekillendirilmesine ve bireylerin ulusal kimliklerini yeniden tanımlamalarına olanak tanımaktadır. Örneğin, bir ulusun kahramanlık hikayelerinin medyada sıklıkla vurgulanması, bireylerin ulusal kimliğe yönelik aidiyet duygularını güçlendirebilir. Aynı zamanda, medya aracılığıyla aktarılan söylemler, ulusal kimlik anlayışını yeniden inşa etme sürecinde yeni çatışma veya uzlaşma zeminleri yaratabilir.

Kültürel üretim de bu süreçte önemli bir rol oynar. Sanat, edebiyat, müzik ve sinema gibi alanlarda üretilen eserler, ulusal kimlik anlatılarının şekillendirilmesinde kritik bir öneme sahiptir. Kültürel üretim, ulusal kimliğin sadece geçmişe değil, aynı zamanda geleceğe yönelik bir perspektif sunmasını sağlar. Bu perspektif, ulusun kolektif kimliğini yeniden tanımlama ve toplumsal dayanışmayı güçlendirme potansiyeline sahiptir.

Ulusal kimlik, sürekli bir yeniden inşa süreci içinde olan dinamik bir olgudur. Bu süreç, tarihsel, sosyal, politik ve kültürel faktörlerin etkisiyle şekillenir. Sosyal baskınlık eğilimleri, medya ve kültürel üretim gibi unsurlar, ulusal kimliğin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisini daha da karmaşık hale getirir. Darbeler gibi toplumsal kriz anlarında ulusal kimlik, toplumsal birleştiricilikten ayrıştırıcılığa kadar geniş bir yelpazede etkiler yaratabilir. Bu nedenle, ulusal kimliğin politik, sosyal ve kültürel boyutlarının derinlemesine incelenmesi, toplumsal dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

3. ULUSAL KİMLİK ANLAYIŞININ DARBE DİNAMİKLERİNDEKİ ROLÜ

Türkiye'nin siyasi tarihi, ulusal kimlik anlayışı ile darbe süreçleri arasındaki karmaşık ilişkiyi ortaya koyan pek çok örnekle doludur. Ulusal kimlik, toplumsal dayanışmayı güçlendirmek ve siyasi istikrarı sağlamak amacıyla kullanılan kritik bir araç olarak öne çıkarken, aynı zamanda darbe süreçlerinde şekillenen ve yeniden tanımlanan bir olgu olmuştur. Türkiye'de ulusal kimlik inşası, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren başlayan modernleşme hareketleriyle birlikte şekillenmiş ve Cumhuriyet'in kuruluşuyla derinleşmiştir. Bu kimlik, yalnızca toplumu bir arada tutan bir bağ değil, aynı zamanda siyasal ideolojilerin ve kriz dönemlerinin şekillendirdiği bir kavramdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaya çıkan milliyetçilik akımları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde ulusal kimlik anlayışının temel taşlarını oluşturmuştur. Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde, Türk milliyetçiliği laiklik ve demokrasi ile birleştirilerek ulusal kimliğin inşasında önemli bir rol oynadı. Atatürk, milliyetçiliği, Osmanlı'nın çok etnik yapısından farklı olarak Türk ulusunun birliğini sağlamaya yönelik bir araç olarak konumlandırdı. Bu süreçte dil, tarih ve kültür gibi unsurlar ulusal kimliği pekiştiren temel unsurlar olarak kullanıldı. Biçici (2024) tarafından vurgulandığı gibi, ulusal kimlik bu dönemde sadece bir toplumsal bağ değil, aynı zamanda Cumhuriyet'in ideolojik temelini oluşturan bir yapı haline geldi.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ulusal kimlik inşası, devlet politikalarıyla şekillendi ve toplumun farklı kesimlerini bu kimlik etrafında birleştirmeyi hedefledi. Eğitim reformları, resmi tarih yazımı ve Türk Dil Kurumu gibi kurumların çalışmaları, ulusal kimliğin inşasında önemli rol oynadı. Ancak bu süreç, tüm toplum kesimlerini eşit şekilde kapsayamadığı için bazı gruplar arasında aidiyet sorunu yaratmıştır.

Türkiye'nin darbe geçmişi, ulusal kimliğin nasıl şekillendiği ve bu kimliğin kriz anlarında nasıl kullanıldığı konusunda önemli örnekler sunmaktadır. Darbeler, ulusal kimlik inşası sürecinde hem bir araç hem de bir sonuç olarak karşımıza çıkar.

Özellikle 28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi, ulusal kimlik tartışmalarını derinleştiren bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte, askeri ve sivil yapıların etkileşimi, ulusal kimliğin nasıl algılandığını ve temsil edildiğini önemli ölçüde etkilemiştir (Yiğit, 2023). Darbe liderleri, müdahalelerini meşrulaştırmak için ulusal kimliği bir söylem aracı olarak kullanmış ve bu durum, toplumsal kutuplaşmayı artırmıştır.

Darbeler, ulusal kimliğin farklı yorumlarını da gün yüzüne çıkarmıştır. Örneğin, 28 Şubat sürecinde laiklik vurgusu üzerinden şekillenen ulusal kimlik anlayışı, toplumun muhafazakâr kesimlerini dışlayan bir söylemle desteklenmiştir. Bu durum, toplumsal dayanışmayı güçlendirmek yerine, ulusal kimlik etrafında yeni bir kutuplaşmaya yol açmıştır. Toplumsal gerilimler, ulusal kimlik anlayışının birleştirici işlevinin yanı sıra ayrıştırıcı bir yönü olabileceğini de göstermektedir.

Ulusal kimliğin inşa edilmesinde medya ve popüler kültür önemli bir etkiye sahiptir. Medya, özellikle darbe dönemlerinde ulusal kimlik anlayışını pekiştiren ve dönüştüren bir araç olarak dikkat çeker. Örneğin, 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrasında medyada yer alan haberler, ulusal kimliğin yeniden tanımlanmasında ve toplumsal hafızanın şekillendirilmesinde kritik bir rol oynamıştır (Melek ve Toker, 2017). Bu dönemde, darbe karşıtı söylemlerle ulusal birlik ve beraberlik teması yoğun bir şekilde vurgulanmış, Türk Bayrağı gibi ulusal semboller medya aracılığıyla toplumsal dayanışmayı güçlendiren unsurlar olarak kullanılmıştır.

Medyanın bu süreçteki rolü yalnızca toplumsal hafızayı şekillendirmekle sınırlı kalmaz; aynı zamanda ideolojik eğilimlerin ve siyasi yönelimlerin topluma aktarılmasında da kritik bir işlev görür. Medya, ulusal kimliğin farklı yorumlarının görünür hale gelmesine veya baskılanmasına katkı sağlar. Özellikle darbe dönemlerinde, ulusal kimlik tartışmaları medyanın ideolojik eğilimleri doğrultusunda şekillenebilir ve bu durum toplumsal algılar üzerinde belirleyici bir etkide bulunur.

Ulusal kimlik, Türkiye'nin siyasi tarihindeki darbe dinamiklerinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu kimlik hem toplumu birleştiren bir araç hem de darbe süreçlerinde yeniden şekillenen bir kavram olarak dikkat çeker. Türkiye'de ulusal kimlik inşası, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren modernleşme ve ulus-devlet anlayışıyla şekillenmiş, ancak bu süreçler her zaman kapsayıcı olmamış ve toplumsal gerilimlere yol açmıştır. Darbeler, ulusal kimlik anlayışının farklı yorumlarını gün yüzüne çıkararak, bu kimliğin toplum üzerindeki etkilerini daha karmaşık hale getirmiştir. Medya ve popüler kültür gibi unsurlar ise ulusal kimliğin inşasında ve yeniden tanımlanmasında önemli roller oynamaktadır.

Ulusal kimlik ve darbe dinamikleri arasındaki ilişki, Türkiye'nin siyasi ve toplumsal yapısını anlamak için kritik bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilişkinin daha derinlemesine incelenmesi, ulusal kimliğin toplumsal dayanışmayı güçlendiren mi yoksa ayrıştırıcı bir unsur mu olduğu sorusuna daha kapsamlı yanıtlar sunacaktır.

4. ASKERİ DARBE GİRİŞİMLERİ VE MİLLİYETÇİLİK

Türkiye, askeri darbelerin hem siyasi hem toplumsal yapıyı derinden etkilediği bir geçmişe sahiptir. Askeri darbe girişimleri, siyasi istikrarı tehdit eden olaylar olarak özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkenin gündeminde yer almıştır. Bu girişimlerin arka planında, genellikle ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlık ve toplumsal kutuplaşma gibi karmaşık dinamikler bulunmaktadır. Türkiye'deki askeri darbeler, 1960, 1971, 1980, 1997 ve en son 2016'da yaşanan girişimle, siyasetin sivil yönetimden askeri otoritelere kaydığı kritik kırılma noktalarıdır. Bu bağlamda, askeri darbelerin nedenlerini ve sonuçlarını incelemek, bu olayların derin etkilerini anlamak açısından oldukça önemlidir.

Askeri darbelerin en temel nedenlerinden biri siyasi istikrarsızlık ve ekonomik krizlerdir. Türkiye'nin siyasi tarihinde, ekonomik bunalımların ve toplumsal gerilimlerin artması, askeri müdahalelerle sonuçlanmıştır. 1960 darbesi, Demokrat Parti döneminde yaşanan ekonomik sıkıntılar ve siyasi baskılarla ilişkilendirilirken, 1980 darbesi özellikle artan enflasyon, işsizlik ve sokak çatışmaları gibi toplumsal sorunların yoğunlaştığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu olaylar, ordunun kendisini bir "düzen sağlayıcı" olarak konumlandırmasına zemin hazırlamıştır.

Kurt (2023), darbelerin ekonomik krizlerle olan bağlantısını vurgulayarak, siyasi iktidarların zayıfladığı ve halk desteğini kaybettiği dönemlerde ordunun sahneye çıktığını belirtir. Bu bağlamda, siyasi liderlerin otoritesini kaybetmesi, askeriye'nin müdahalelerini meşru gösteren bir söylemle desteklenmiştir. Sudduth (2017) ise, askeri darbe riskinin yüksek olduğu dönemlerde siyasi liderlerin, ordunun yeteneklerini sınırlamaya çalıştığını ve darbe riskini azaltmak için çeşitli stratejiler geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Ancak, bu stratejilerin başarısız olduğu durumlarda, darbelerin kaçınılmaz hale geldiği görülmüştür.

Askeri darbe girişimlerinin toplumsal ve siyasi etkileri hem kısa vadeli hem de uzun vadeli sonuçlar doğurmuştur. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi, Türkiye'nin yakın tarihinde bu etkilerin en açık şekilde görüldüğü olaylardan biridir. Bu girişimin ardından, devletin demokratik düzeni yeniden tesis etme çabaları, kamu düzenini sağlama adına sert tedbirlerin alınmasına yol açmıştır. Demirhan ve Öztürk (2020), bu dönemde devletin oluşturduğu yeni resmi tarih anlatısının, halkın darbe karşıtı direnişini yücelttiğini ve milliyetçilik duygularını güçlendirdiğini belirtmektedir.

Askeri darbe girişimlerinin ardından gelen süreçler, siyasi liderlerin hayatta kalma stratejileri açısından da dikkat çekicidir. Easton ve Siverson (2018), darbe sonrası liderlerin, muhalifleri tasfiye ederek ve gelecekteki darbe girişimlerini önlemek için ordunun kontrolünü sıkılaştırarak siyasi konumlarını güçlendirdiğini belirtir. Bu stratejiler, siyasi sistemin otoriter eğilimlere kaymasına neden olabilmekte ve toplumsal dinamiklerde derin kutuplaşmalar yaratmaktadır.

Milliyetçilik, askeri darbelerin meşrulaştırılmasında kullanılan en önemli ideolojik araçlardan biridir. Özellikle darbe girişimlerinin ardından, milliyetçi söylemlerle yeni yönetimlerin meşruiyet kazanma çabası öne çıkar. Darbe liderleri, ulusal birliği sağlama ve ülkenin bekasını koruma adına müdahalede bulduklarını iddia ederek halkın desteğini kazanmaya çalışır. Bu söylemler hem ulusal kimlik anlayışını pekiştirmekte hem de toplumsal direnişi pasifize etmektedir.

Yukawa ve arkadaşlarının (2022) çalışması, darbe girişimlerinin uluslararası meşruiyetini artırmak için milliyetçi söylemlerin yanı sıra sivil protestoların nasıl kullanıldığını göstermektedir. Özellikle 15 Temmuz 2016 girişiminden sonra, milliyetçi duyguların yoğun şekilde harekete geçirildiği ve bu sürecin ulusal birlik kavramını güçlendiren bir unsur olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu durum, darbe girişimlerinin yalnızca iç dinamiklerle değil, aynı zamanda küresel algılar ve stratejilerle de şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Askeri darbe girişimleri, Türkiye'nin siyasi tarihinin en karmaşık ve çok boyutlu olgularından biridir. Ekonomik krizler, siyasi istikrarsızlık ve toplumsal gerilimler gibi faktörlerin tetiklediği bu girişimler, toplum üzerinde derin etkiler yaratmış ve devletin demokratik yapısını yeniden tanımlama süreçlerine yol açmıştır. Milliyetçilik, bu süreçte önemli bir rol oynayarak hem darbelerin meşrulaştırılmasında hem de darbe sonrası toplumsal dinamiklerin şekillendirilmesinde kritik bir araç olarak kullanılmıştır. Bu nedenle, askeri darbelerin arkasındaki nedenleri, etkilerini ve milliyetçilik ile olan ilişkisini anlamak, Türkiye'nin siyasi tarihine ve geleceğine dair daha kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu analizler, darbe dinamiklerinin yalnızca bir güç mücadelesi olmadığını, aynı zamanda ideolojik ve toplumsal yönleriyle ele alınması gereken bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Aşağıda yer alan tabloda ulusal kimlik, milliyetçilik ve askeri darbe girişimlerinin dinamikleri açısından ilişkisel analize yer verilmiştir.

Tablo 1. Ulusal Kimlik, Milliyetçilik ve Askeri Darbe Girişimlerinin Dinamiklerin İlişkisel Analizi

Temel Kavramlar	Bağlantılı Konular	İçerik ve Analiz
Ulusal Kimlik	Tanım ve Gelişim	Toplumun tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamda kendini tanımlama biçimi; sürekli değişen bir süreçtir.
	Ulusal Kimlik ve Toplumsal Dayanışma	Ulusal kimlik, toplumsal birlik ve dayanışmayı güçlendiren önemli bir unsur olarak öne çıkar.
Milliyetçilik	Tanım ve Tarihsel Rol	Ulusal kimliği pekiştiren ve koruyan ideoloji; toplumu mobilize etme ve darbe meşruiyeti sağlama aracıdır.
	Meşruiyet Aracı Olarak Milliyetçilik	Darbe liderlerinin meşruiyet elde etmek için milliyetçi söylemleri kullanma çabaları.
Askeri Darbe Girişimleri	Tanım ve Tarihsel Bağlantılar	Siyasi istikrarsızlıkla birlikte askeri müdahaleler; Türkiye'deki örnekler (1960, 1980, 2016).
	Darbe Dinamikleri ve Milliyetçilik	Milliyetçi söylemlerin darbelerin toplumsal ve siyasi etkileri üzerindeki rolü.
Meşruiyet Aracı	Milliyetçi Söylem ve Kamu Algısı	Darbelerin halk arasında meşru görülmesi için ulusal kimlik ve milliyetçilik kullanımı.
Toplumsal Kutuplaşma	Milliyetçilik ve Kutuplaşma	Milliyetçi söylemlerin darbe sonrasındaki toplumsal kutuplaşmayı nasıl şekillendirdiği.
Tarihsel Perspektif ve Küresel Bağlantılar	Türkiye ve Diğer Ülkeler	Farklı coğrafyalarda milliyetçiliğin darbe süreçlerindeki etkileri ve benzerlikler.
Darbe Süreçlerinin Sonuçları ve Kimlik İnşası	Toplumdaki Yeniden Kimlik İnşası ve Direniş	Darbe sonrası milliyetçi söylemlerle ulusal kimliğin yeniden inşa edilmesi, direnişin güçlendirilmesi.

Kaynak: (Demirhan ve Öztürk, 2020; Yukawa vd., 2022; Kurt, 2023).

Tablo 1, çalışmanın temelini oluşturan üç ana kavram olan ulusal kimlik, milliyetçilik ve askeri darbe girişimlerine odaklanmaktadır.

Ulusal kimlik, toplumların tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamda kendini tanımlama biçimini ifade eder. Sürekli değişen bir yapı olan ulusal kimlik, bireyler ve toplumlar arasında bir bağ kurar. Türkiye gibi tarihsel dönüşümlere sahne olmuş bir ülkede, ulusal kimlik hem toplumsal birliğin hem de siyasi istikrarın temeli olarak önem taşır. Milliyetçilik, ulusal kimliği koruma ve güçlendirme amacı güden bir ideolojidir. Milliyetçi söylemler, kriz dönemlerinde halkı mobilize etmek ve darbe süreçlerini meşrulaştırmak için sıklıkla kullanılmaktadır. Bu ideoloji, çalışmada askeri darbe süreçlerindeki işlevi üzerinden analiz edilmektedir. Askeri darbeler, özellikle Türkiye'nin siyasi tarihindeki etkileriyle, çalışmanın merkezinde yer almaktadır. 1960, 1980 ve 2016 yıllarında yaşanan darbeler, ulusal kimlik ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi anlamak için kritik bir bağlam sunmaktadır. Tabloda bu girişimlerin toplumsal ve siyasi etkilerine de değinilmiştir.

Ulusal kimlik, kriz dönemlerinde toplumu bir arada tutabilecek bir bağlayıcı unsurdur. Ancak bu kimlik, aynı zamanda toplumsal kutuplaşmayı da artırabilir. Darbeler sırasında ulusal kimlik hem birleştirici hem de ayrıştırıcı bir araç olabilir. Askeri darbe liderleri, eylemlerini meşrulaştırmak için milliyetçi söylemleri sıklıkla kullanmaktadır. Bu durum, darbeyi ulusal çıkarları koruma girişimi olarak sunma stratejisinin bir parçasıdır. Örneğin, Türkiye'deki darbe liderleri, ulusal egemenlik ve vatanseverlik temalarını sıklıkla dile getirmiştir. Darbeler, milliyetçi ideolojilerin etkisini ve bu ideolojilerin halk üzerindeki mobilize edici rolünü açıkça göstermektedir. Örneğin, 2016 darbe girişiminde halkın sokaklara çıkarak direnmesi, milliyetçi duyguların harekete geçirilmesiyle mümkün olmuştur.

Türkiye'deki darbeler, dünya genelindeki askeri müdahalelerle karşılaştırılarak analiz edilmektedir. Örneğin, Latin Amerika'da milliyetçi ideolojilerin darbeler üzerindeki etkileri, Türkiye'deki durumlarla benzerlikler ve farklılıklar taşımaktadır. Bu bağlam, çalışmaya tarihsel bir derinlik kazandırmaktadır. Darbelerin ardından ortaya çıkan toplumsal kutuplaşma, milliyetçi söylemlerin bir sonucu olarak ele alınmaktadır. Bu söylemler, toplumu birleştirme iddiasında bulunurken paradoksal olarak ayrışmaya yol açabilir. Türkiye'deki darbelerde bu dinamik açıkça gözlemlenmiştir. Medyanın ulusal kimlik inşasındaki rolü, özellikle darbeler sonrası dönemde belirgin hale gelir. 2016 darbe girişiminden sonra medyada vurgulanan ulusal kimlik temaları, halkın direnişini ve milliyetçi değerleri ön plana çıkarmıştır. Tablo 1, çalışmanın teorik çerçevesini ve analitik yaklaşımını bütüncül bir şekilde sunmaktadır. Temel kavramlar, bağlantılı konularla ilişkilendirilmiş ve tarihsel örneklerle desteklenmiştir. Bu yapı, hem ulusal kimlik ve milliyetçilik arasındaki dinamikleri hem de askeri darbelerin bu dinamikler üzerindeki etkilerini anlamak için kapsamlı bir çerçeve sağlamaktadır.

SONUÇ

Türkiye'nin siyasi tarihine damga vuran askeri darbeler, ulusal kimlik inşasının dinamiklerini anlamak ve bu dinamiklerin toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğini değerlendirmek açısından kritik bir alan sunmaktadır. Milliyetçiliğin darbeler sırasında ve sonrasında nasıl kullanıldığı, bu süreçlerin meşrulaştırılmasında ve toplumsal birliğin sağlanmasında oynadığı rol, çalışmanın temel sorunsallarını oluşturmaktadır.

Ulusal kimlik ve milliyetçilik arasındaki ilişkinin darbe süreçlerindeki etkisi bu çalışmanın en önemli bulgularından biridir. Milliyetçilik, askeri müdahalelerin meşruiyet zemini olarak sıklıkla kullanılmıştır. Darbe liderleri, kendi eylemlerini halkın çıkarlarını koruma veya ulusun bekasını sağlama gerekçesiyle haklı göstermeye çalışmışlardır. Ancak bu durum, toplumsal kutuplaşma ve çatışmalara yol açarak ulusal birliği tehdit etmiştir. Özellikle Türkiye'de, darbeler sonrası toplumsal hafıza, milliyetçi söylemlerle şekillendirilmiş ve bu söylemler, devletin ideolojik yapısını pekiştirmek için bir araç olarak kullanılmıştır.

Tarihsel bağlamda ulusal kimlik inşası ve askeri müdahaleler arasındaki ilişki, Türkiye özelinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar uzanan süreçte, ulusal kimlik, modernleşme ve devlet inşası sürecinin merkezinde yer almıştır. Ancak bu kimlik anlayışı, zamanla farklı ideolojik yorumlara açık hale gelmiş ve bu durum, askeri müdahaleler sırasında daha belirgin bir hal almıştır. 1960, 1980 ve 2016 gibi kritik dönemlerde, ulusal kimlik tartışmaları, siyasi istikrarın bozulmasına yol açan önemli bir etken olmuştur.

Darbe girişimlerinin ardından oluşan toplumsal kutuplaşma ve siyasi liderlerin bu süreçte milliyetçi söylemleri stratejik bir araç olarak kullanması, çalışmanın dikkat çektiği diğer önemli bir noktadır. Milliyetçilik hem toplumu birleştirme hem de ayrıştırma potansiyeline sahiptir. Bu durum, 2016 darbe girişiminde açıkça görülmüş; halkın direnişi milliyetçi duygular üzerinden mobilize edilmiş ancak aynı zamanda toplumda ciddi kutuplaşmalara neden olmuştur.

Medya ve popüler kültürün ulusal kimlik ve darbe süreçlerindeki rolü, bu çalışmanın bir diğer önemli bulgusudur. Medya, ulusal kimlik anlatılarını şekillendiren güçlü bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle darbe sonrası dönemde, medyanın ulusal kimlik temalarını öne çıkararak halkın hafızasında bu olayların anlamını yeniden inşa ettiği gözlemlenmiştir. Bu durum, milliyetçi söylemlerin darbe süreçleriyle nasıl harmanlandığını ve bu söylemlerin halk üzerindeki etkilerini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Sonuç olarak, ulusal kimlik, milliyetçilik ve askeri darbe girişimleri arasındaki ilişki, Türkiye'nin siyasi tarihinde karmaşık ve çok boyutlu bir yapı sergilemektedir. Ulusal kimlik, bir yandan toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir unsur olarak öne çıkarken, diğer yandan siyasi kriz dönemlerinde kutuplaştırıcı bir etkisi olabilmektedir. Milliyetçilik, darbelerin meşrulaştırılmasında ve halkın mobilize edilmesinde etkili bir araç olsa da bu süreçlerin toplumsal yapıda bıraktığı izler uzun vadeli etkiler yaratmaktadır.

Bu çalışma, ulusal kimlik ve milliyetçilik bağlamında darbe süreçlerinin daha geniş bir perspektifte anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Türkiye gibi siyasi krizlerin sıkça yaşandığı ülkelerde, ulusal kimlik ve milliyetçilik üzerine daha derinlemesine analizler yapmak, gelecekteki siyasi istikrarın korunması ve toplumsal birliğin güçlendirilmesi açısından önemli ipuçları sunabilir. Çalışma, ulusal kimlik ve milliyetçilik gibi kavramların siyasi olaylarla nasıl etkileşime geçtiğini anlamaya yönelik bir adım olarak değerlendirilmeli ve bu bağlamda daha geniş çaplı araştırmalar için bir temel oluşturmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bağcı, S. ve Gürler, C. (2018). Yabancı Öğrencilere Karşı Tutum ve Davranışsal Eğilimler: Ulusal Kimlikler ve Sosyal Baskınlık Yöneliminin Yordayıcı Rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(67), 1167-1180. <https://Doi.Org/10.17755/Esosder.328215>
- Biçici, M. (2024). Demokratikleşme Sürecinde Türk Milliyetçiliği. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, (24), 61-77. <https://Doi.Org/10.58724/Assam.1448956>
- Demirhan, Y. and Öztürk, M. (2020). 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Demokratik Bilincin Kutsal Bileşenleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0(43), 405-420. <https://Doi.Org/10.21497/Sefad.756101>
- Easton, M. and Siverson, R. (2018). Leader Survival and Purges After A Failed Coup D'état. *Journal of Peace Research*, 55(5), 596-608. <https://Doi.Org/10.1177/0022343318763713>

- Kurt, E. (2023). Türkiye’de Siyaset, Demokrasi ve Darbeler. Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi, 7(17), 9-20. <https://doi.org/10.58202/Joecopol.1327796>
- Melek, G. ve Toker, H. (2017). Şiddet, Demokrasi ve Terör Bağlamında Ana Akım Medyanın Analizi: 15 Temmuz Darbe Girişimi. Erciyes İletişim Dergisi, 5(1), 222-234. <https://doi.org/10.17680/Erciyesakademia.291901>
- Özdemir, F. ve Özkan, T. (2020). Türkiye’de Ulusal Kimlik İnşası ve Siyasi Parti Kimlikleri. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(38), 525-563. <https://doi.org/10.21550/Sosbilder.591332>
- Özel, C. (2017). Ne Benimsin Ne Kara Toprağın: Türk Ulusal Kimliği İçerisinde Dinin Konumunun Makro Dönüşümler Ekseninde Bir Analizi. Journal of International Social Research, 10(53), 875-890. <https://doi.org/10.17719/Jisr.20175334194>
- Rigiderakhshan, H. (2022). Medyanın Ulusal Kimlik İnşası Süreçlerinde Rolü/İşlevi: Tacikistan Örneği. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(3), 1126-1136. <https://doi.org/10.33206/Mjss.1012474>
- Sudduth, J. (2017). Coup Risk, Coup-Proofing and Leader Survival. Journal of Peace Research, 54(1), 3-15. <https://doi.org/10.1177/0022343316676885>
- Üngür, E. (2023). The “Glitch” of Rabia Monuments: A Semiotic Analysis Of July 15 Monuments in Turkey. New Perspectives On Turkey, 69, 52-73. <https://doi.org/10.1017/Npt.2023.24>
- Yiğit, A. (2023). 28 Şubat Post Modern Darbe Süreci ve Etkilerinin Değerlendirilmesi. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi. <https://doi.org/10.46868/Atdd.2023.586>
- Yukawa, T., Hidaka, K., Kushima, K., and Fujita, M. (2022). Coup D’état and A Democratic Signal: The Connection Between Protests and Coups After The Cold War. Journal of Peace Research, 59(6), 828-843. <https://doi.org/10.1177/00223433211053187>

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Ziraat Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-75366018-020-2400344943
Konu : Görevlendirme (Doç.Dr. Sadrettin
YÜKSEL)

21.10.2024

ZOOTEKNİ BÖLÜMÜ BAŞKANLIĞINA

İlgi : 16.10.2024 tarihli ve E-75366018-020-2400342772 sayılı belge.

Bölümünüz öğretim üyelerinden Doç.Dr. Sadrettin YÜKSEL'in 23-24 Kasım 2024 tarihleri arasında düzenlenecek olan "II. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Düzenleme Kurulunda" akademisyen temsilcisi olarak görev alması Dekanlık Makamınca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Önder ÇALMAŞUR
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Do rulama Kodu: 885dc26c-c8d2-423a-ad78-ce84b81b0062

Do rulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ata Turk-universitesi-ebys>

Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi 25240 Erzurum

Tel: +90 442 2312205

Elektronik A : <http://www.atauni.edu.tr/#ziraat-fakultesi>

Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr

Bilgi: Pınar SINGİL

Faks: +90 442 2315878

E-Posta: ziraat@atauni.edu.tr

10.12.2024

ISBN: 978-625-94535-9-0

ARCENG PUBLICATIONS-2024©